FREDENS FRAMTID

En antologi om hållbar fred och säkerhet av Föreningen Mänsklig Säkerhet och Föreningen för Utvecklingsfrågor

RED. E. HENRIKSSON, V. RUPP OCH V. SÄLLEMARK

Tack till Folke Bernadotteakademin för det finansiella stödet som möjliggjort denna antologi.

© Författarna, Föreningen Mänsklig Säkerhet & Föreningen för Utvecklingsfrågor
Stockholm, Sweden 2021
Grafisk design: Sophia Holst Kingsbury
Åsikterna som framförs i antologin är skribenternas egna.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. ***I vad mån bidrar vi själva till hot mot fred, säkerhet och hållbar utveckling?***
   GERD JOHNSSON-LATHAM 1.

2. ***Världen behöver arbeta mer för gemensam säkerhet***
   ANNA SUNDSTRÖM 12.

3. ***Klimatförändringar hotar vår säkerhet***
   KATARINA FOLKESON 20.

4. ***Global hälsa: utrikespolitik som kan rädda liv***
   ADONAY E. KIDANE 30.

5. ***Barn som bärare av fred och försoning***
   MAJ-INGER KLINGVALL 38.

6. ***Ingen fred utan pressfrihet***
   ERIK HALKJAER 47.

7. ***Så håller FN internet öppet i krig och konflikter***
   VERONICA SÄLLEMARK 52.

8. ***Ansvarsutkrävande genom FN:s människorättskonventioner: Ett bortglömt verktyg?***
   ELLIE AL-KAHWATI 65.

9. ***Företag och folkrätten, ett kravlöst ansvar?***
   VENDELA RUPP 73.

10. ***Så kan EU bli en global aktör för hållbar fred och säkerhet***
    ULLA LOVCALIC 82.

11. Fredsfrämjande insatser ur ett militärt perspektiv
HELENA RISTING *93.*

12. Vapenhandel - en bromskloss i kampen för hållbar fred
TILDA WENDEFORS *103.*

13. Vi måste lyssna till de som drabbas av kärnvapentester
IDA ARNESON *113.*

14. Religiösa samfunds röst och roll tystas av svag samverkan
AZZA KARAM *126.*

Organisationerna bakom projektet

FÖRENINGEN MÄNSKLIG SÄKERHET

Föreningen Mänsklig Säkerhet ger ut nätmagasinet Mänsklig Säkerhet (MS) i syfte att bredda, fördjupa och nyansera debatten om mänsklig säkerhet. MS startades våren 2015. Magasinet är politiskt oberoende och drivs på ideell basis, men erhåller sedan 2020 finansiellt stöd från Folke Bernadotteakademin, främst för vissa arvoderade artiklar samt för denna antologi. Redaktionen utgörs av forskare, diplomater, journalister och studenter med kunskap och engagemang för en ny, global säkerhetspolitik.

FÖRENINGEN FÖR UTVECKLINGSFRÅGOR

Föreningen för Utvecklingsfrågor (FUF) är en politiskt och religiöst obunden ideell förening. Vårt syfte är att informera och skapa diskussioner om global utveckling och Sveriges roll i världen. Vi vill bidra till kunskap, debatt och engagemang för en rättvis och hållbar värld. FUF har under flera år erhållit projektstöd från Folke Bernadotteakademin, vilket senast resulterade i att FUF byggde upp nätverket för Global hållbar fred och säkerhet. Det består av unga debattörer inom freds- och säkerhetsfrågor. Nu drivs nätverket ideellt och det var här idén till en antologi om fred och säkerhet föddes.

FÖRENINGEN FÖR
UTVECKLINGSFRÅGOR

Förord

Har barn en roll att spela i fredsarbetet? Vad är hälsosäkerhet? Hur håller vi olika aktörer ansvariga för brott mot mänskliga rättigheter? Antologin *Fredens framtid* lyfter frågor om hur vi skapar en hållbar fred och säkerhet utifrån samtida och framtida utmaningar och dess lösningar. Antologin berör teman som klimat, hälsa, press- och yttrandefrihet, militära interventioner, vapenfrågor och olika aktörers roller i det internationella fredsarbetet. Författarna är i blandade åldrar och från olika delar av samhället som alla verkar för att utveckla förståelsen för hållbar fred och säkerhet. Med denna antologi vill Föreningen Mänsklig säkerhet och Föreningen för Utvecklingsfrågor introducera läsarna till en bredd av perspektiv på fredsfrågor och vill genom det stärka engagemanget för en fredligare värld.

Tre övergripande teman har väglett arbetet med antologin: historiska perspektiv, förutsättningar och verktyg för fred, samt fredens utmaningar.

Genom det förstnämnda temat vill vi visa hur historiskt viktiga beslut och satsningar har format både dagens fredsarbete och motgångar. Med hjälp av ett historiskt perspektiv försöker vi därför besvara frågorna “var är vi idag och hur kom vi hit?” Detta ger en ökad förståelse för olika aktörers roller för fred och säkerhet. Antologins första text tar sig an detta tema genom att skärskåda begreppen hållbar fred, säkerhet och utveckling för att lyfta det vi lärt oss.

Förutsättningar och verktyg för fred är ett genomgående tema i antologin och författarna redogör för olika sätt som till exempel diplomati, bistånd, ekonomi och politik bidrar till hållbar fred och säkerhet. Några av aktörerna som tas upp är Förenta nationerna, Europeiska Unionen ochprivata företag.

Det tredje och sista temat handlar om utmaningar inom arbetet för att skapa hållbar fred och säkerhet. Författarna blickar framåt och diskuterar utmaningar som idag inte nödvändigtvis får den uppmärksamhet som krävs men som är nödvändiga för att skapa hållbara och fredliga samhällen.

Föreningen Mänsklig Säkerhet och Föreningen för Utvecklingsfrågor har arbetat i många år för att bredda debatten kring fred- och säkerhetspolitik. Genom att lyfta olika infallsvinklar vill vi med *Fredens framtid* bidra till ökad kunskap, debatt och engagemang för en rättvis och hållbar värld.

Trevlig läsning!

Emma Henriksson, Vendela Rupp & Veronica Sällemark

1. I vad mån bidrar vi själva till hot mot fred, säkerhet och hållbar utveckling?

GERD JOHNSSON-LATHAM

Denna antologis fokus är hållbar fred, säkerhet och utveckling. Den här texten skärskådar begreppen – med tonvikt på mänsklig säkerhet – och lyfter funderingar om vad vi lärt oss, vilka som varit drivande i olika processer och vad Sverige kan bidra med för att stärka fred, säkerhet och utveckling. Texten betonar också hur vi själva i de rika delarna av världen bidrar till hoten mot fred, säkerhet och hållbar utveckling genom våra livsstilar och omfattande fossilbaserade konsumtion. Jag hävdar också att vi själva bidrar till hoten genom att inte mer kraftfullt sätta stopp för våldsverkande extremism och krafter som försöker underminera rättsstaten och allas lika rättigheter.

1. FRED?

Idag fylls media av rapporter om väpnade konflikter och våldshandlingar från alla delar av världen. Intrycket blir lätt att världen styrs av autokrater som Putin och Xi, Duterte och Erdogan, Sisi och Bolsonaro, som av rädsla för minsta kritik kastar sina politiska motståndare i fängelser och påstår att den som kritiserar dem och deras ledarstilar i själva verket kritiserar deras *länder*. Det rör män, som bejakar och uppmuntrar våldsbejakande maskuliniteter i tider av religiös renässans och bigottas återkomst, med globala maktförskjutningar när USA:s makt minskar. Och det rör kleptokratier, där redan rika grupper tillskansar sig alltmer resurser och inflytande, i demokratins namn men där folkflertalet fortsatt saknar inflytande över ekonomiska tillgångar och populister vinner mark.

Fredsforskningsinstitutet Sipri redovisar årligen sammanställningar av pågående väpnade konflikter, upprustning, kärnvapeninnehav och den samlade vapenhandeln som inte tycks avta. I sin senaste rapport pekar Sipri på försämrad internationell stabilitet, mätt i såväl ökade rustningskostnader som geopolitisk fientlighet och rivalitet i en alltmer multipolär värld. Vad som förvånar kanske är hur lite Sipri uppmärksammar cyberhoten mot sjukvård, infrastruktur och försvarsintressen.[1]

I Syrien och Jemen pågår sedan många år blodiga konflikter med civila i skottlinjen liksom

mindre konflikter i ett trettiotal andra länder.

På flera håll har gränserna mellan krig och fred luckrats upp, som i områden med lågintensiva konflikter som i Ukraina.

De flesta väpnade konflikter som utkämpas idag förs i det vi kallar jordens geografiska Syd och hälften av dem i Mellanöstern/Nordafrika. Nästan utan undantag är det interna konflikter, men där utländska aktörer, både jihadister, stormakter och forna kolonialmakter deltar, genom vapenleveranser och/eller väpnad trupp. Bland parterna i konflikterna finns ofta regimer som formellt sett kan vara demokratisk valda, men ofta är blodsbesudlade och präglade av utbredd korruption och maktmissbruk.

Många av konflikterna, både i Afrika söder om Sahara och i Asien – som vår nättidning Mänsklig säkerhet uppmärksammat i en rad artiklar - fördjupas av tilltagande etniska och religiösa motsättningar.[2] Konflikterna drivs ofta på av enskilda karismatiska ledare och hatkampanjer på sociala medier, som i samband med Myanmars brutala övergrepp mot landets rohingyer. I andra fall är ekonomiska skäl avgörande, som i utvinningen av coltan i den så kallade Demokratiska Republiken Kongo, där både lokala miliser och utländska storföretag tjänar pengar på utvinningen som bland annat baseras på barnarbete, slaveri, miljöförstöring och grovt våld mot lokalbefolkningen.

I Mexiko och stora delar av Centralamerika grundas oftast de väpnade konflikterna på droghandel och organiserad brottslighet, med förankringar långt in i ländernas förvaltningar.

Världen över, men mest i Syd, lever tiotals miljoner människor som fördrivits från sina hem,[3] flyktingar som fruktat för sina liv och migranter som likt dåtidens Kristina och Karl-Oskar i Wilhelm Mobergs utvandrarepos lämnat sina hem i hopp om en bättre framtid för sina barn och sig själva.

Sammantaget förefaller det ofta som om ofreden är stor och utbredd.

Men faktum är, som framgår av Sipris statistik, att antalet döda i väpnade konflikter ”bara” uppgår till cirka 100 000 människor. Historiskt är det mycket lite – även om givetvis varje förlorat människoliv i konflikter är förfärande, liksom övergrepp i form av lemlästning, sexuellt våld och förlorad egendom och utkomstmöjligheter.

Dödstalen i väpnade konflikter kan också jämföras med och ställas mot exempelvis de cirka 3,5 miljoner kvinnor som mördas av sin partner eller annan närstående.[4] Risken att dö av mäns våld i en nära relation är större än den sammanlagda risken att dö av cancer, trafikolyckor, malaria och krig enligt Geneva Center for the Democratic Control of Armed Forces.

Faktum är att det trots allt är freden som är stor och utbredd.

“Vad vi borde förundras över är att freden, trots alla varningslampor och hot, faktiskt dominerar människors vardag”

Vad vi borde förundras över är att freden, trots alla varningslampor och hot, faktiskt dominerar människors vardag. Och det när jordens befolkning ökat från cirka 3 miljarder år på bara några generationer till nu nära 8 miljarder år 2021,[5] med en urbanisering och inflyttning till storstäder som pressar ihop människor på allt mindre ytor vilket torde öka risken för konflikter.

Människors förmåga att samverka förefaller alltså vara större än vad många trott.

Det går kanske trots allt fortsatt att säkra freden i större delen av världen.

2. SÄKERHET?

Vad är ”säkerhet” och hur har det definierats över tid? Hur starka är kopplingarna mellan fred och säkerhet? Vems säkerhet står oftast i fokus?

Fred är absolut en nödvändig men inte tillräcklig förutsättning för mänsklig säkerhet. Komplexa utmaningar kvarstår för att åstadkomma mänsklig säkerhet.

Fred som förutsättning för människors säkerhet: Genom människans historia kan vi se allt från småskaliga krig till större konflikter, inte minst härskares ambitioner att med våld skapa stora imperier. Det har gällt kejsaren av Kina på 200-talet f v t, som brutalt slog ner allt motstånd i ett förespeglat syfte att skapa varaktig fred. Det kan iakttas på alla kontinenter, som i aztekernas blodiga välde, européernas kolonialkrig och erövringen av såväl västern i USA som östern i tsardömet Ryssland. Det kan ses i 1900-talets två världskrig med tiotals miljoner krigsoffer som visar den hänsynslöshet och det självdestruktiva beteende människan är i stånd till.

I värsta fall kanske de grymma världskrigen och kärnvapenupprustningen bara var en föraning om hur människan är beredd att förstöra både natur och sina egna livsbetingelser – nu i detta skede genom ökande fossila utsläpp som hettar upp världen alltmer.

Säkerhet i militära termer: Säkerhet har länge varit förknippat med staters säkerhet och fred, där stater med militära medel försvarar medborgare mot yttre angrepp från andra stater.

Maud Eduards med flera feministiska forskare har pekat på hur staters försvarstänkande ofta är starkt manligt kodat, och bottnar i föreställningar om män som skyddar sina kvinnor, men ofta på sätt som starkt begränsar kvinnors frihet.[6] Denna syn på mäns ”försvar” av kvinnor och de våldsapparater som byggs upp för att möta yttre fiender kan lätt bli hot mot den egna befolkningen.

Under 1900-talets sista hälft uppmärksammades länders kärnvapeninnehav och utplaceringen av nya medeldistansrobotar som växande hot som framkallade konflikter. De möttes i Västeuropa – men inte i öst! - av en stark proteströrelse, ofta ledd av kvinnor och aktiva forskare bland annat inom Pugwash-rörelsen.[7]

Stater har även haft våldsmonopol via polis och rättsapparat för att skydda människor mot kriminella hot. De baseras ofta på mäns handel med droger, vapen och kvinnor, involverar på många håll som i Sverige allt yngre pojkar och drabbar likt terrordåd också oskyldiga människor.

Historiskt sett finns mängder av exempel på

hur polis använts mot den egna befolkningen, som av ryska tsarer och habsburgska kejsare under 1800-talet, liksom under Stalintidens och nazismens bestialiska terror. Idag praktiseras motsvarande övergrepp på flera håll, som av Irans religiösa polis och Eritreas och Kinas våldsapparater.

På alltför många håll används polis och en förvriden rättsordning för att skydda makthavare och eliter, som i många Gulfstater, i Centralasien och Centralamerika där makthavare slår ner all opposition under förevändningen att den hotar *landets* säkerhet.

Fattigdom och brist på mänsklig säkerhet: Historiskt sett har fattigdom, svält, sjukdom och död i barnsäng utgjort de största hoten mot människors säkerhet och överlevnad, vilket bland annat kunnat mätas i kort medellivslängd i förhållande till vad som gäller idag världen över.

Under årtusenden har små fiender som myggor och bakterier förorsakat hundratals miljoner dödsfall bland människor, i form av bland annat malaria, pester, kolera och dysenteri.[8] De senaste hundra åren har dessa hot avvärjts i de rikare delarna av världen men nu ökar åter sådana hot genom ökat mänskligt risktagande som lett till att sjukdomar överförts från djur till människor samtidigt som antibiotikaresistensen tilltar.[9]

Brist på dricksvatten, som ofta gjort att civilisationer som exempelvis Harappa vid Indusfloden gått under, hotar än idag och ökar riskerna för konflikter, som nu i Sahel.

På södra halvklotet utgör än idag fattigdom och brist på grundläggande resurser det största hotet mot cirka en miljard människors säkerhet. Fattigdom implicerar också brist på makt och inflytande, särskilt för fattiga kvinnor och minoritets- och urfolk.

Säkerhet som frånvaron av hunger: Efter Berlinmurens fall 1989 och avmattningen i det kalla kriget minskade fokuset på mellanstatliga – och ideologiskt baserade – väpnade konflikter. I Europa byggdes till och med ett ramverk för förtroendeskapande åtgärder och diplomatisk dialog i form av OSSE-nätverket.[10] I den tiden, präglad av nedrustning och mjuk diplomati riktades fokus mot mänsklig säkerhet definierat som frånvaro av hunger.

FN:s dåvarande generalsekreterare Kofi Annan presenterade via UNDP 1994 en rapport benämnd “Human Security” som poängterade att fattiga människor måste få sina primära materiella behov tillgodosedda för att kunna åtnjuta mänsklig säkerhet.[11] Detta synsätt kom att inleda ett mer sammanhängande arbete i det globala samfundet på att möta människors basbehov genom bland annat Millenniemålen, Agenda 2030 och FN:s hållbarhetsmål.[12]

Säkerhet och mänskliga rättigheter: Under 1990-talet och inledningen på 2000-talet kom ytterligare aspekter av mänsklig säkerhet att uppmärksammas. De rörde primärt enskilda individers rätt till frihet, inte minst kvinnors rättigheter vilket bland annat kan härledas till FN:s första världskonferens om och för kvinnor i Mexiko 1975. Frihetsagendan var också starkt kopplad till krav på demokrati och rätt till inflytande, respekt för mänskliga rättigheter och rätten att inte bli diskriminerad, varken på grund av kön, etnicitet, religion eller annat.

I det globala arbetet för individuella rättigheter

och icke-diskriminering var Sydafrika efter apartheidregimens fall en ledande aktör. Även andra länder i södra Afrika liksom flera av de nya regimerna i de forna öststaterna i Europa drev på för att ta fram överenskommelser i FN som stärkte rättsstatens principer, yttrandefrihet, fri press och oberoende domstolar.

Samtidigt växte motståndet mot dessa friheter, särskilt kvinnors frihet som religiösa grupperingar i många läger såg som hot mot det som ansågs vara traditionella familjevärderingar.

Jag såg själv både framstegen och motståndet under FN:s kvinnokonferens i Peking 1995 där en mycket långtgående handlingsplan antogs om bland annat kvinnors sexuella och reproduktiva rättigheter – trots samordnat motstånd från Sudans mullor och Vatikanens kardinaler som drev samma positioner, förenade i sin syn på kvinnors underordning. Dessutom gick de bokstavligt talat hand i hand i Pekings möteskorridorer.

Sociologen Manuel Castells varnade för övrigt på 1900-talet för att synen på kvinnors rättigheter skulle bli den stora vattendelaren i civilisationernas synsätt framöver.[13] Han tycks ha rätt, om man ser till hur utbrett motståndet mot kvinnors rättigheter är idag, är inte bara i IS-kalifat och patriarkala emirat i Mellanöstern utan också i USA och forna Östeuropa, särskilt Polen.

Mänsklig säkerhet beror alltid på samhällsposition: Självklart har begreppet säkerhet och mänsklig säkerhet haft olika innebörd för människor, beroende på vilket land de lever i, positioner i samhällen, möjligheter till inflytande, förmögenhet och inkomst, kön, ålder, etnicitet och religion. För en välbärgad medelålders man, som har livets nödtorft och mer därtill kan hoten mot mänsklig säkerhet mer ses som risker i form av statliga frihetsinskränkningar, medan en fattig kvinna eller ett barn som utsätts för våld och frihetsinskränkningar inom familjen i stället behöver en stark stat som kan ge det skydd och de resurser hon saknar.[14]

Försvarshögskolan i Stockholm publicerade hösten 2020 en forskningsstudie som visar att det finns tydliga skillnader i svenska mäns och kvinnors syn på en avgörande aspekt av säkerhet, nämligen förekomsten av våld. Kvinnor vill överlag angripa orsakerna till våldet, medan män generellt är mer beredda att tillgripa tvångsmedel för att stävja våldet.[15] Denna bild stämmer med liknande undersökningar som gjorts rörande mäns mer positiva syn på militärt försvar och kvinnors vilja att i jämförelse med män prioritera satsningar på välfärd och konsumera på ett sätt som minskar fossila utsläpp.

Dagens hot är alltmer kollektiva i form av klimat- och miljöhot: På 2020-talet bottnar hot mot mänsklig säkerhet alltmer i hot mot människor som art, snarare än som individer eller ens medborgare i enskilda stater. Det gäller hot som uppmärksammades redan på 1960-talet i böcker som Rachel Carsons “Tyst vår”[16] och rapporter från Romklubben. Hoten rör accelererande global uppvärmning, stigande havsnivåer och smältande glaciärer, förgiftade sjöar och sötvattenresurser, massutrotning av djur- och växtarter.[17] Dessa hot riktade mot oss alla kommer också från pandemier som Covid-19, som kan följas av fler framöver.

3. UTVECKLING?

Jag har själv arbetat med utvecklingssamarbete större delen av mitt yrkesverksamma liv, i det svenska Regeringskansliet samt i FN och på Världsbanken. Jag har också haft starka band med civilsamhället och främst då kvinnorörelsen, både globalt i AWID (Association for Women's Rights in Development) och i svenska Kvinna till Kvinna samt i föreningen Klimatriksdagen.

Generellt har utvecklingssamarbetet syftat till att "lyfta" fattiga människor och länder till anständiga liv, präglade av fred, säkerhet och utveckling. I denna breda agenda har diplomati, global samverkan för upprätthållandet av mänskliga rättigheter, respekt för rättsstatens principer och fredlig konfliktlösning gått hand i hand med biståndet. Men krockar har ibland funnits med svenska egenintressen i form av export och svenska investeringar utomlands som många gånger påverkat inriktning och resursanvändning inom biståndet, som vid byggandet av stora dammar och kraftverk.

Inom utvecklingssamarbetet har ofta hälsa stått i fokus; barns hälsa och överlevnad, mödrahälsa och den sexuella och reproduktiva hälsa och rättigheter - med möjligheter att avgöra om och när en vill ha barn - som livsavgörande val för alla kvinnor världen över. Denna grundläggande valfrihet för kvinnor är något som ständigt ifrågasatts, mest av män och religiösa auktoriteter, och primärt i Syd - fram till mer nyligen när länder som Ryssland och kyrkor och politiker i USA också går i bräschen för att begränsa kvinnors kontroll över sina kroppar och fertilitet.[18]

Utvecklingssamarbetet har ofta mer eller mindre uttalat syftat till att bekräfta västvärldens framsteg som modell och målbild för det som länge kallades "de underutvecklade " länderna. Modellen omfattade de materiella framstegen, och en ekonomi med varor, tjänster och internationell handel där väst ville inkludera Syd. Efterhand innefattade den modellen också demokratiska val (om än ofta mer proforma), respekt för rättsstatens principer och mänskliga rättigheter och allas lika värde oavsett kön och etnicitet.

Det som kallas det geografiska Öst, med kommunistiska regimer som i det forna Sovjetunionen och folkrepubliken Kina, förkastade västvärldens starka betoning av demokrati och en rättighetsagenda i globala fora som FN och betonade i stället "fred".

Syd å sin sida, bland annat i den stora förhandlingsgruppen G77 i FN (med 77 länder i gruppen), lyfte konsekvent frågor som skulle gynna "utveckling" – vilket ofta sågs som liktydigt med mer biståndsmedel. G77 kvarstår än idag i FN och inkluderar bland andra Kina och Indien. Gruppen leds av starka och skickliga diplomater, ofta från Pakistan eller Egypten, som behöver balansera rikare, mer utvecklade gruppmedlemmars intressen mot de allra fattigaste ländernas behov och önskningar.

I dag när rika urbana grupper växt sig starka även i låginkomstländer – vilket synliggjorts inte minst av familjen Roslings faktaredovisningar – blir också begreppen "fattiga länder" och "utveckling" mer problematiska.[19] Den kinesiska folkkongressen lär exempelvis utgöra den största ansamlingen av miljardärer på jordklotet, medan fattiga lantarbetare i detta

så kallade kommunistiska land tvingas lämna sina barn på landsbygden i hopp om försörjning långt hemifrån.

Den i grunden starkt västerländskt och materiellt präglade definitionen av ”utveckling” har också inneburit att över- och övre medelklassen i länder om FN och Världsbanken klassar som fattiga sökt sig en levnadsstandard som liknar den i väst. Allt detta gör givetvis världen mindre ojämlik – men priset blir högt när allt fler genom ökad materiell konsumtion tär på jordens resurser, bland annat genom ökad köttkonsumtion, överflödiga klädinköp, massturism och omfattande resande.

“Cirka en miljard människor behövs lyftas ur fattigdom och hunger, och säkras anständiga liv”

4. HÅLLBARHET?

Sammantaget har den förhärskande modellen för “utveckling” bidragit till ohållbara livsstilar och konsumtionsmönster som innebär enorma uttag av jordens begränsade resurser.

Det Sverige och världen i stort betraktat som utveckling på det vi kallar “vår” planet, med ständig tillväxt, kritiseras med rätta alltmer för att såga av den gren vi själva sitter på genom att vi eroderar förutsättningarna för tillväxten av och anständigt liv för allt levande på planeten.

Samtidigt behöver cirka en miljard människor lyftas ur fattigdom och hunger, och säkras anständiga liv. Det kan endast ske om vi som globalt sett har mest minskar vår konsumtion och står upp för rimligare fördelning av jordens resurser.

David Attenboroughs filmer och böcker hör till det som visar vägen genom att både visa upp allt förunderligt vackert bland djur och natur men också de skador vi åstadkommit genom att utrota det vilda så till den grad att 96 procent av klotets biomassa idag utgörs av människor och de tamdjur vi föder upp, ofta industriellt.[20]

Mängder av rapporter, från multilaterala forskarteam som IPCC till World Economic Forum, Världsbanken och Internationella Valutafonden pekar på de drastiskt minskade fossila utsläpp som nu krävs för hållbar utveckling.[21–22]

5. FRED, SÄKERHET OCH UTVECKLING: VAD HAR VI LÄRT OCH VILKA HAR DRIVIT PÅ FÖRÄNDRINGAR?

Var står vi, vad har vi lärt och vad bör göras

1. Idag tycks hoten mot fred och säkerhet både i Sverige, EU och globalt primärt vara relaterade till **inhemska konflikter och på många håll oförsonliga** politiska motsättningar - som dock än så länge mest tar sig verbala uttryck. De kan dock i likhet med tidigt 1900-tal snabbt urarta i våld, som nyligen stormningen av kongressen i Washington i januari 2002.[23] Därför behöver demokratiska krafter agera mer tydligt och stoppa utvecklingen i samhällen som drivs på av små extrema våldsbenägna grupper. Att vara aktiv är både en rättighet och en skyldighet och kan vara avgörande i försvaret av mänskliga rättigheter och en demokratisk rättsordning.

2. Liksom tidigare i historien **behöver människor som idag byggt sina liv på individualism nu samverka.** Bara tillsammans kan vi motverka hot mot yttrandefrihet, mänskliga rättigheter – särskilt kvinnors rättigheter; allt det vi tagit för givet under decennier. Vi kan lära av tidigare folk- kvinno- och klimatrörelser och manifestationer under 1900-talet, och kombinera detta med agerande på sociala medier. Idag finns både *Fridays for Future* och *Black Lives Matter* som viktiga och starka rörelser – men mer behövs, som under efterkrigsårens aktiva och breda folkrörelser till stöd för fred, mänsklig säkerhet och hållbar utveckling.[24]

3. Vi behöver bredda försvaret av ”mänsklig säkerhet” som även i Sverige, mest tycks finnas inom det militära etablissemanget och anta formen av militär upprustning och höjda försvarsanslag. Krigshandlingar måste vara den sista lösningen - diplomati, dialog och samverkan med andra stater är och har alltid varit grundläggande för att minska konfliktrisker. Nu krävs samverkan på alla nivåer när vi mer än någonsin tidigare i mänsklig civilisation upplever kollektiva hot som rör klimat och miljö. Alla behöver sluta upp kring en regelbaserad världsordning, och förhandla både klimat- och kärnvapenhot och andra hot mot freden och säkra respekt för rättsstatens principer, demokrati och mänskliga rättigheter.

4. Det är inte alltid “de andra” utan vi själva som utgör hoten: Det börjar alltmer sjunka in att det vid sidan av starka ekonomiska krafter är det våra livsstilar och vårt extrema utnyttjande av jordens resurser som åstadkommer dessa skador. Ett massivt, kollektivt självskadebeteende som riskerar att få de mest ödesdigra konsekvenser och som visar att det inte alltid är “de andra” som utgör de avgörande hoten mot mänsklig säkerhet, utan vi själva. Sammantaget kommer alltså en mycket betydande del av hoten mot fred, säkerhet och hållbar utveckling från krafter inom länder och från våra egna destruktiva livsstilar: individers kamp om

“Nu krävs samverkan på alla nivåer när vi mer än någonsin tidigare i mänsklig civilisation upplever kollektiva hot”

ekonomiska tillgångar, misstänksamhet mot andra, aggressivitet, våld i "nära relationer". Och ständigt växande materiell konsumtion som tär på jordens resurser. I botten ligger ofta åsiktsskillnader i synen på allas lika värde och rättigheter, synen på kvinnors rättigheter och starka våldsbejakande maskuliniteter som förenar klimatförnekare, kvinnohatare och beväpnade grupper som IS och Al Shabab. Därför krävs tydligt och konsekvent arbete för att upprätthålla och stärka kvinnors och flickors rättigheter, världen över, där de nu på olika sätt hotas eller ifrågasätts, vare sig det är i Afghanistan, Polen, USA eller Sverige.

5. Nu krävs humanism och upplysning: Världen över har mänskligheten haft myter, berättelser, litteratur, pjäser och konst som bearbetat och visat upp både destruktiva och vackra aspekter av mänskliga relationer och liv. Mahabarata är ett klassiskt indiskt verk som belyser både avundsjuka, hämndlystnad, vänskap och rättrådighet som styrande krafter i mänsklig tillvaro.

Även i klassiska grekiska dramer visar diktarna upp alla de mänskliga känslor som fortfarande styr våra liv och som då liksom nu kan leda både individer och samhällen i döden: rivalitet, missunnsamhet, girighet och frosseri. Ofta hjälpte dramerna människor att stanna till, varnade av begreppet "hybris" och människans gränslöshet och tro att hon - eller oftare en han - kan ersätta och utmana gudarna.

I det grekiska dramat fanns också Cassandra, kvinnan som fått gåvan att kunna förutsäga framtiden. Men till synes likt dagens klimatforskare drabbades hon av förbannelsen att ingen tror på hennes förutsägelser…

I dagens värld verkar vi ha för få intellektuella i form av författare, vetenskapsmän, jurister och teologer som i likhet med antika föregångare betonar avgörande existentiella livsfrågor och lyfter fram hur vi människor, med insikt om alla våra fel och brister, ändå kan värna anständighet och respekt för varandra i tider av stora hot. Sådana röster behövs mer än någonsin när politiken kört fast i prestige och låsningar - eller när politik och visioner nästan helt trängts undan av så kallade "marknadskrafter", som ofta är personer som liksom i mer fördemokratiska samhällen är dem som redan äger mest - nu när forskningen visat att de rikaste 10 procenten står för upp mot hälften av alla fossila utsläpp är klimaträttvisa en överlevnadsfråga för planeten. I stället för kortsiktig egennytta och maktkoncentration hos starka ekonomiska aktörer och rädsla, hat och misstro krävs nu tillit, solidaritet och medmänsklighet som sätter fred, säkerhet och hållbar utveckling i främsta rummet.

Rent konkret kräver det en ny syn på fred, säkerhet och utveckling och beslutsamhet att gå utanför det egna jagets omedelbara intressen, minska vår överkonsumtion och samverka solidariskt mot klimat- och miljöhot på alla plan och verka för snabb utfasning och stopp för fossila bränslen.

Det här är inte "vår" planet – vi är bara gäster. Och vi måste välja - pengarna eller livet?

GERD JOHNSSON-LATHAM

Gerd Johnsson-Latham är sedan 2019 chefredaktör för Nätmagasinet Mänsklig säkerhet och återkommande skribent i nätmagasinet. Hon har varit verksam på UD, Världsbanken och inom FN:s flyktingkommissariat. Gerd har även arbetat med och föreläst om kvinnors rättigheter, utvecklingssamarbete, nedrustningsfrågor och mänskliga rättigheter, varit ordförande i "Kvinna till kvinna" och varit styrelsemedlem i "Association for Women's Rights in Development" (AWID) och föreningen "Klimatriksdagen".

SLUTNOTER

[1] www.sipri.org

[2] www.manskligsakerhet.se

[3] Rapporter om mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i världen - Regeringen.se

[4] "Women and health", WHO Geneve 2009

[5] "Megachange in the World 2050", the Economist in association with Profile Books Ltd.

[6] Eduards, Maud, Kroppspolitik", Atlas Akademi 2007

[7] www.pugwash.org

[8] Winegard, Timothy, "The Mosquito: a human history of our deadliest predator", 2019

[9] Harper, Kyle, "Roms öde. Klimatet, sjukdomarna och imperiets undergång, 2019

[10] https://www.sakerhetspolitik.se/Sakerhetspolitik/Internationella-organisationer/OSSE/

[11] Human Development Report 1994 | Human Development Reports (undp.org)

[12] Globala målen – Läs om Globala målen – 17 mål för hållbar utveckling (globalamalen.se)

[13] Castells, Manuel, ”Communication Power”, 2013

[14] Human Rights Watch

[15] Kvinnor och män skiljer sig åt i synen på säkerhetshot - Försvarshögskolan (fhs.se)

[16] Carson, Rachel, “Tyst vår”

[17] Wijkman, Anders och von Weizäcker, Ernst, ”Come on”, Springer, 2018

[18] www.kvinnatillkvinna.org

[19] Rosling, Hans, ”Factfulness”, Natur och kultur

[20] Attenborough, David, filmen och boken ”Ett liv på vår planet”, Natur och kultur 2020

[21] www.ipcc.org https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/

[22] Climate Change—Our Most Global Challenge (imf.org)

[23] The Jericho March, Christianity, and the Capitol Siege - The Atlantic

[24] Black Lives Matter Protests: What’s Been Achieved So Far | DoSomething.org

2. Världen behöver arbeta mer för gemensam säkerhet

ANNA SUNDSTRÖM

Det går inte att hoppas på en seger i ett kärnvapenkrig, motståndarna skulle endast förenas i lidanden och förstörelse. De kan överleva bara tillsammans. De måste uppnå säkerhet inte mot motståndaren utan tillsammans med honom. Den internationella säkerheten måste vila på samarbete för gemensam överlevnad i stället för på hot om ömsesidig förintelse.

Så formulerade sig Olof Palme i inledningen till rapporten "Gemensam säkerhet – ett program för nedrustning", som presenterades 1982.[1] Att på detta sätt betrakta säkerhet som ett gemensamt problem med gemensamma lösningar var på många sätt banbrytande, och bidrog till att världen fick uppleva en tid av nedrustning och minskade spänningar mellan supermakterna.

Den grupp som arbetade fram rapporten kallades allmänt för Palmekommissionen, en av flera globala kommissioner som socialdemokratiska ledare bildade vid denna tid. Norges statsminister Gro Harlem Brundtland ledde Brundtlandkommissionen som 1987 presenterade en rapport om miljöfrågor, som bidrog till att etablera begreppet "hållbar utveckling".[2]

Palmekommissionen hade en bred sammansättning. Bland de 17 medlemmarna fanns en person från USA och en från Sovjetunionen, och det gavs utrymme för personer från länder i syd; Mexiko, Indien, Nigeria, Guyana, Tanzania och Indonesien. Dock bara en enda kvinna, Gro Harlem Brundtland.

I den värld vi ser i dag påminner mycket om situationen då Palmekommissionen la fram sin rapport. Vi är tillbaka på randen av en kärnvapenkatastrof. Spänningen mellan kärnvapenmakterna ökar, de militära kostnaderna stiger och kärnvapenarsenalerna görs tekniskt mer avancerade.

ÅTERLANSERINGEN AV GEMENSAM SÄKERHET

Världens samlade militära utgifter uppgår idag till svindlande nära två biljoner dollar[3],det i en tid när pandemin lett till att allt fler människor drabbas av fattigdom och hunger. Uppskattningar visar att omkring 400 miljoner arbetstillfällen har försvunnit[4] och mot slutet av 2021 kan antalet människor som lever i

"Världens samlade militära utgifter uppgår idag till svindlande nära två biljoner dollar, det i en tid när pandemin lett till att allt fler människor drabbas av fattigdom och hunger."

extrem fattigdom ha ökat med 150 miljoner.[5] I flera länder har utvecklingen rullats tillbaka flera årtionden och allt fler är beroende av humanitärt bistånd för att överleva. Det absolut sista som behövs i det här läget är en ökning av de globala militärutgifterna.

Olof Palmes Internationella Center har därför tillsammans med International Peace Bureau och den fackliga världsorganisationen ITUC tagit initiativet att återlansera begreppet gemensam säkerhet, "Common Security 2022". En ny global kommission har satts samman. Med medlemmar från alla världsdelar, fler kvinnor och ungdomar samt en blandning av erfarenheter från olika samhällssektorer är representationen bredare den här gången.

Genom överläggningar inom kommissionen, ett antal kvalificerade digitala seminarier och kontakter med andra aktörer som har kunskap på området är målet att i april 2022 kunna lansera en ny rapport baserad på begreppet gemensam säkerhet, 40 år efter att Palmekommissionen avslutade sitt arbete.

Situationen i dag skiljer på många sätt i jämförelse med för 40 år sedan. "Common Security 2022" måste i sitt arbete utgå från den globala situation som råder i dag, och inte blicka tillbaka på det som var. Ett förändrat världsläge och ett antal nya utmaningar präglar den nya kommissionens arbete. Kalla krigets slut och Sovjetunionens fall markerade slutet på den sedan andra världskriget rådande bipolära världsordningen. I vår tids multipolära världsordning handlar det inte längre bara om öst mot väst, NATO mot Warszawapakten. Hotet är globalt, med fler kärnvapenmakter än på Palmes tid. Men hotet är också reellt - flera av kärnvapenstaterna kämpar med vattenbrist, dödliga naturkatastrofer och terrorism. Storbritanniens ambition att kraftig öka sin kärnvapenarsenal är ett bevis på att det finns anledning att inte rikta all uppmärksamhet mot de så kallade supermakterna. Till detta kommer att dagens konflikter har ändrat karaktär. Inomstatliga konflikter och så kallade proxykrig, att två stater strider mot varandra på en tredje stats territorium, blir allt vanligare. Det gör medlingsinsatser och fredsförhandlingar alltmer komplicerade, vilket riskerar leda till mer långdragna krigssituationer och förvärrat mänskligt lidande.[6] Mer resurser måste satsas på prevention i syfte att förebygga väpnad konflikt.

"Mer resurser måste satsas på prevention i syfte att förebygga väpnad konflikt."

UTVECKLINGEN LEDER TILL NYA HOTBILDER

Den snabba tekniska utvecklingen under de senaste 40 åren har resulterat i en uppsjö av nya hot och utmaningar för bevarad fred och säkerhet. Datoriserad krigföring, cybersäkerhet, drönare, användning av artificiell intelligens och den farliga utvecklingen av kemiska och biologiska vapen är några av de nya frågorna. Palmekommissionen förutspådde och varnade för en framtida militarisering av rymden. En förutsägelse som tyvärr visat sig bli besannad. Strider kring kontrollen över informationssfären definierar vår tid lika mycket som strider över territorium definierade 1900-talet. Svåra dilemman och avvägningar mellan frihet, säkerhet, frihandel och protektionism - som kräver en aktivt formad politik och internationella överenskommelser.

Samspelet mellan fred och det klimatnödläge vi befinner oss i är en avgörande fråga för framtida säkerhet. Klimatrelaterade risker har långtgående konsekvenser för mänsklighetens och planetens hälsa och existens. Om allt större delar av jorden drabbas av torka, översvämningar, uteblivna skördar eller stigande havsnivåer växer spänningar inom och mellan länder. Redan i dag flyr människor på grund av klimatet FN:s flyktingorgan UNHCR beräknar att det år 2050 kan finnas 200 miljoner klimatflyktingar i världen.[7] Stängda gränser och murar mot omvärlden är kortsiktiga, populistiska lösningar. I stället krävs reell samverkan och rejäla satsningar på att stödja de länder som är allra mest utsatta för klimatförändringarnas effekter.

Palmekommissionen varnade för att ekonomisk ojämlikhet, fattigdom och utslagning var stora hot mot säkerheten, och att “fred och välfärd är två sidor av samma mynt”. 40 år senare bidrar ökande inkomstskillnader till ökad polarisering och till framväxten av högerpopulismen, nationalismen och främlingsfientlighet. Med ökad politisk polarisering och fler stater som styrs av auktoritära och extrema ledare ökar risken för våldsamma konflikter. Därför behövs fokus på hur ökad demokrati, social trygghet och minskade klyftor också är ett recept för fred.

Vi befinner oss mitt i den globala kris som corona-pandemin skapat. Ändå måste vi orka blicka framåt och agera för att den värld vi har i morgon blir bättre rustad för att bekämpa såväl framtida pandemier, som att ta oss an de globala utmaningar som vi bara kan lösa genom internationellt samarbete. Klimatkrisen utmanar vår överlevnad och den nödvändiga omställningen är helt beroende av att alla agerar - tillsammans. corona-pandemin har visat betydelsen av internationell samverkan men också hur lätt regeringar hemfaller åt att sätta den egna nationens intressen först i tider av kris. Internationellt samarbete och solidaritet måste stärkas för att världen ska stå bättre rustad inför framtida kriser. De internationella organisationerna och regelverken behöver utvecklas.

Jämställdhet och dess betydelse för fred och säkerhet var ett relativt outforskat ämne av Palmekommissionen. Statistik visar dock att när kvinnor är vid förhandlingsbordet är det mer sannolikt att fredsavtal håller i 15 år eller längre. Men trots det innehöll endast 22 procent av fredsavtalen 2019 skrivningar kring jämställdhet.[8] I krig och kriser drabbas

kvinnor och barn ofta hårdast genom ökat våld, mindre makt och därmed sämre möjligheter skapa goda levnadsvillkor eller påverka samhällsutvecklingen. Kvinnors deltagande – både vad gäller att förebygga, hantera och lösa konflikter, samt i fredsbyggande och återuppbyggande efter konflikt – är en förutsättning för att uppnå hållbar internationell fred och säkerhet och måste prioriteras ytterligare. Vi behöver nu fånga möjligheten att i grunden utmana den alltjämt rådande traditionella och stereotypt manliga synen på säkerhet.

"För att återupprätta tilltron till demokratin och demokratins institutioner krävs handling. Växande ojämlikhet, ekonomisk tillväxt på bekostnad av människa och miljö måste vändas till social tillväxt som värnar människa och miljö."

DEMOKRATIN IFRÅGASÄTTS

Men kanske är den främsta skillnaden att världen vid tiden för Palmekommissionens arbete befann sig mitt i vad som kommit att kallas den tredje demokrativågen. Nu befinner sig i stället världen i en ”autokratiseringsvåg”. Sedan över ett decennium går demokratin i världen bakåt. Fler människor lever idag i ett land som utvecklas i auktoritär riktning än i ett land som utvecklas i demokratisk riktning.[9]

Människor runt om i världen tappar tron på demokratiska system. Vänder sig till populistiska och auktoritära ledare med budskap om enkla lösningar när ojämlikheten växer och demokratin inte levererar. Ledare som använder demokratin för att nedmontera densamma. Som behåller makten genom ökad repression och förtrycka av oliktänkande.

NärforskarevidCentrefortheFutureofDemocracy vid University of Cambridge analyserade ett halvt sekel av samhällsvetenskaplig forskning med data som samlats in i 154 länder genom sammanlagt 3 500 undersökningar med mer än fyra miljoner respondenter visade resultatet att “nöjdheten” med demokrati urholkats i de flesta delar av världen. Särskilt snabb har den negativa utvecklingen varit under det senaste decenniet. Allmänhetens förtroende för demokrati har aldrig varit så lågt i USA, de största demokratierna i Västeuropa, Afrika söder om Sahara och Latinamerika. I flera länder är antalet människor som är missnöjda med demokrati större än antalet människor som är nöjda.[10] Bristen på tillit till demokratiska institutioner oroar och har fått FN:s generalsekreterare att deklarera att världen lider av en “trust deficit disorder” – ett allvarligt tillitsunderskott.

För att återupprätta tilltron till demokratin och demokratins institutioner krävs handling. Växande ojämlikhet, ekonomisk tillväxt på bekostnad av människa och miljö måste vändas till social tillväxt som värnar människa och miljö.

Som skapar förbättringar i människors vardag, ökar tryggheten, stärker det sociala kontraktet och därmed bidrar till säkerhet och hållbar utveckling. Som ger framtidstro.

För att återupprätta tilltron till demokratin och demokratins institutioner krävs handling. Växande ojämlikhet, ekonomisk tillväxt på bekostnad av människa och miljö måste vändas till social tillväxt som värnar människa och miljö. Som skapar förbättringar i människors vardag, ökar tryggheten, stärker det sociala kontraktet och därmed bidrar till säkerhet och hållbar utveckling. Som ger framtidstro.

TVILLINGHOTET KÄRNVAPEN OCH KLIMATET

Mänskligheten står inför två existentiella hot. Det ena är klimatförändringarna och det andra är kärnvapenkrig. FN-veteranen och den tidigare utrikesministern Hans Blixt har kallat de båda för tvillinghotet. Klimatförändringarnas effekter skapar sociala och ekonomiska spänningar ökar risken för konflikter som ökar sannolikheten för användning av kärnvapen. Hotet är reellt - flera av kärnvapenstaterna kämpar med vattenbrist, dödliga naturkatastrofer, terrorism. Gemensam överlevnad – eller gemensam utplåning. Valet ter sig enkelt? Men ändå är svaret detsamma som under kalla krigets dagar; upprustning och militarisering.

Säkerhets- och försvarspolitik har traditionellt sett handlat om statens säkerhet och militära lösningar. Det föreställda hotet har varit en utomstående fiende och verktyget för att avvärja hotet ett avskräckande militärt försvar.

Vi behöver ett tankeskifte till en säkerhetspolitik som prioriterar människan. Det man brukar kalla mänsklig säkerhet – som sätter människors säkerhet, trygghet och rättigheter i fokus. Med ett sådant vidgat säkerhetsperspektiv ser vi också att vi behöver fokusera på bredare insatser för att skapa säkerhet – inte minst för kvinnor. I krig och kriser så drabbas kvinnor och barn ofta hårdast genom ökat våld, mindre makt och därmed sämre möjligheter skapa goda levnadsvillkor eller påverka samhällsutvecklingen.

Klimatförändringarna orsakar spänningar, ökar antalet konflikter och driver människor på flykt[11] men svaret kan inte vara murar mot omvärlden och mer resurser till militär och försvar. Nu finns en möjlighet till en genomgripande omställning av det ekonomiska systemet som missgynnar kvinnor och utarmar vår planet men ger också möjlighet att i grunden utmana den alltjämt rådande traditionella och stereotypt manliga synen på säkerhet.

Ett säkerhetsperspektiv – som väger samman traditionella och moderna säkerhetshot – är nödvändig för att möta den ökande otrygghet och osäkerhet som präglar vår tid. Insikten om att vi människor är ömsesidigt beroende av varandra, och därför har ett gemensamt ansvar för varandras säkerhet. Där “säkerhet mot” ersatts av ett fokus på “säkerhet med”. Militär upprustning måste ersättas av systemlösningar som löser grundorsakerna till konflikt och växande spänningar. Investeringar i social trygghet, en rättvis omställning och hållbar fred.

En styrka i begreppet gemensam säkerhet är att

stater med skilda intressen på andra områden kan ena sig kring att de har ett gemensamt problem att hantera. Palmekommissionen hade medlemmar från såväl USA som Sovjetunionen, vilket var viktigt för att ge projektet legitimitet på båda sidor järnridån. I dag behöver USA, Ryssland och Kina i just det här sammanhanget inte ha annat gemensamt än insikten om att klimatförändringarnas effekter måste mötas i samverkan, att ett krig med massförstörelsevapen vore förödande för alla parter.

Det är ett förhållande som samtidigt kan innebära ett dilemma gentemot den allmänna opinionen. Att arbeta i enlighet med konceptet gemensam säkerhet innebär att trots ilska över växande repression mot oppositionella i Ryssland och tyranniet mot uigurer i Kina måste dessa båda makter bjudas in till förhandlingsbordet, och där behandlas som jämbördiga parter. Detta dilemma gäller för övrigt även klimatförhandlingarna. Den gemensamma säkerheten vilar på en förtroendefull dialog och omintetgörs av misstänksamhet och misstro.

Årtionden av haltande nedrustning har vänts till upprustning i takt med att polariseringen och misstron vuxit mellan världens stormakter. Därför måste vi åter stärka mobiliseringen och aktivismen för fred och gemensam säkerhet. Det räcker inte med att politiker och experter möts vid förhandlingsborden. När den politiska viljan saknas uteblir de nödvändiga resultaten trots en stark folkvilja. I Sverige finns exempelvis ett starkt stöd för kärnvapenförbudet. I en undersökning som Palmecentret beställt från Sifo säger nära åtta av tio svenskar att de vill att Sverige skriver under kärnvapenförbudet.[12] Siffran är från hösten 2019, med andra ord i en tid då de borgerliga partierna tydligt deklarerat att de är motståndare till en svensk ratificering och då den socialdemokratiskt ledda regeringen aviserat att man tills vidare inte är beredd att skriva under. Det är anmärkningsvärt att flertalet inom det partipolitiska etablissemanget tagit ställning och antingen avvisar eller tvekar inför en svensk ratificering, trots att en överväldigande majoritet av svenskarna har motsatt uppfattning. Men i en tid när hotet från kärnvapnen glömts bort uteblir den breda mobiliseringen till stöd för förbudet.

Under tiden som Palmekommissionen arbetade med att formulera sin rapport växte fredsrörelsen i Europa fram som en mäktigt folklig kraft. År 1982, samma år som Palmekommissionen presenterade sina slutsatser, tågade omkring 100 000 personer på Göteborgs gator i en mäktig manifestation för fred. Låt oss gemensamt sätta målet att vi snart ännu en gång kan samla minst 100 000 svenskar för fred och mot massförstörelsevapen. Låt oss gemensamt sätta målet att länka samman de globala hoten mot fred och säkerhet och återigen fokusera på samverkan för den gemensamma säkerheten. Olof Palme talade ofta om den moderna världens ödesgemenskap. En insikt om att världens länder kommit att bli allt mer beroende av varandra; “Vår framtid är gemensam. Vi måste dela den tillsammans. Vi måste forma den tillsammans”.

Från det förflutna kan vi bara lära oss. Men framtiden kan vi förändra.

ANNA SUNDSTRÖM

Anna Sundström är sedan 2017 generalsekreterare för Olof Palmes Internationella Center. Sundström har en kandidatexamen i statsvetenskap med huvudämne i globala utvecklingsstudier och en magisterexamen i humanitärt bistånd med freds- och konfliktstudier som fokusområde. Hon har tidigare arbetat som internationell sekreterare för Socialdemokratiska kvinnoförbudget, som internationell sekreterare och politisk rådgivare i Sveriges riksdag och som verksamhetschef för Olof Palme International Center. Innan Sundström tillträdde som generalsekreterare för Olof Palmes Internationella Center arbetade hon som politiskt sakkunnig på Utrikesdepartementets ministerkansli. Olof Palmes Internationella Center är den svenska arbetarrörelsens samarbetsorganisation för internationell verksamhet och opinionsbildning. Tillsammans med de 27 svenska medlemsorganisationerna och drygt 170 lokala och internationella partnerorganisationer bedrivs verksamhet i ett 30-tal länder. Olof Palmes Internationella Center bildades 1992 av KF, LO och Socialdemokraterna för att hedra Olof Palmes minne.

SLUTNOTER

[1] Common Security – A programme for Disarmament, The independent Commission on Disarmament and Security Issues, First published 1982 by Pan Books Ltd

[2] http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm

[3] https://www.sipri.org/media/press-release/2021/world-military-spending-rises-almost-2-trillion-2020

[4] https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_749398/lang--en/index.htm

[5] https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/10/07/covid-19-to-add-as-many-as-150-million-extreme-poor-by-2021

[6] https://ucdp.uu.se/

[7] https://www.unhcr.org/news/latest/2020/11/5fbf73384/climate-change-defining-crisis-time-particularly-impacts-displaced.html

[8] https://www.unwomen.org/en/what-we-do/peace-and-security/facts-and-figures#_edn2

[9] https://www.regeringen.se/4a474b/globalassets/regeringen/dokument/utrikesdepartementet/utrikesdeklarationen2019_svenska2.pdf

[10] https://www.cam.ac.uk/system/files/report2020_003.pdf

[11] Mach et al. (2019) 'Climate as a risk factor for armed conflict', Nature, DOI: 10.1038/s41586-019-1300-6

[12] https://www.palmecenter.se/wp-content/uploads/2019/12/Palmecentret_Sifo_k%C3%A4rnvapenf%C3%B6rbud_Tabell_2019.pdf

3. Klimatförändringar hotar vår säkerhet

KATARINA FOLKESON

Klimatförändringarna är ett globalt problem som kräver globala lösningar och starkt engagemang för att lösas. Klimatförändringar ändrar, och förstärker, vädret. Den globala uppvärmningen får konsekvensen att havsnivåerna stiger, skyfall blir vanligare och fler områden drabbas av extrem torka. Men det finns lösningar såsom nya innovationer och politiska prioriteringar. Förändring är möjlig men måste ske nu innan det är försent.

"För att bygga hållbar fred, utveckling och säkerhet räcker det inte att bara bekämpa krig och faror som finns här och nu. Vi måste också förebygga och förbereda oss på framtida hot."

När jag var barn hade jag en favoritfilm. Eller, okej, jag hade ganska många favoritfilmer i olika perioder. Men en period var jag helt uppslukad av den animerade filmen *Atlantis*. Den handlar om Milo som reser till en undervattensvärld, Atlantis, och om prinsessan Kida som bor och lever där, under havsytan. Jag minns att jag som barn också ville leva under vattnet och hur jag brukade simma ner på djupet i simhallens bassäng och låtsas att jag var Kida. Som barn var det en drömvärld, något att romantisera och längta efter. Men nu, när bilden av städer under vatten faktiskt närmar sig verklighet, börjar den drömmen förvandlas till en mardröm.

För att bygga hållbar fred, utveckling och säkerhet räcker det inte att bara bekämpa krig och faror som finns här och nu. Vi måste också förebygga och förbereda oss på framtida hot. När fred och säkerhet diskuteras tänker nog många på vapen, krig och misär. Men ett säkerhetshot är inte enbart ett hot mot en nation, ett territorium eller en särskild grupp. Det kan också vara ett hot mot människors liv. Eller till och med ett hot mot hela vår existens. Säkerhet handlar om att vi som mänsklighet ska kunna överleva, och att vi människor ska få leva våra liv i trygghet. Och det allra största hotet mot vår trygghet och överlevnad är klimathotet.

Vintern 2020 var jag i Sälen på organisationen Folk och försvars rikskonferens. Bland talarna fanns klimatforskaren Johan Rockström. Han fick femton minuter i rampljuset och var i stort sett den enda på hela tredagarskonferensen som var inbjuden för att prata om klimathotet.

Han använde sin tid till att prata om hur klimatförändringarna är ett hot mot vår säkerhet, och han sa en sak som jag burit med mig sen dess. Han sa att klimatkrisen inte bara är miljöministrarnas uppgift att lösa, utan också – och kanske ännu mer – stats-, utrikes- och försvarsministrarnas ansvar. För klimatkrisen är just en kris. Den är inte en enskild sakpolitisk fråga, den är inte något medelklassen ägnar sig åt som fritidsintresse och den är inte en hipp trend att visa upp på Instagram. Den är en fullskalig och livshotande kris, och bör behandlas därefter.

KLIMATFÖRÄNDRINGARNA PÅVERKAR ALLA VÄRLDENS LÄNDER

Klimatförändringar bryr sig inte om nationsgränser. Vi människor lever alla på samma planet och påverkas därför när vi rubbar den naturliga balansen i atmosfären. Släpper vi ut för mycket koldioxid i Sverige så går det ut i atmosfären, värmer upp planeten och kan som följd resultera i mindre regn i exempelvis Somalia[1] och därmed sämre skördar i det lokala jordbruket. Det vi gör i en del av världen påverkar alltså människor i en annan. När skogarna brinner i Brasilien eller översvämningar raserar hus i Japan är det inte bara ett hot mot brasilianare och japaner. Det är ett hot mot mänskligheten, för det kan hända överallt och närsomhelst. Därför behöver relationerna mellan världens länder fungera – alltså är klimatpolitiken relevant för stats- och utrikesministrar.

Klimatförändringar ändrar, och förstärker, vädret. Den globala uppvärmningen får konsekvensen att havsnivåerna stiger, skyfall blir vanligare och fler områden drabbas av extrem torka.[2] När landyta hamnar under vatten, städer svämmar över eller åkrar torkar ut så måste människor flytta på sig. Ibland till och med fly. Minskade vattenresurser och sämre tillgång till mat leder också till en kamp om resurser. Som en följd av klimatkrisen kommer vi alltså att behöva samsas om mindre ytor och strida om färre resurser – alltså är klimathotet relevant för försvarsministrar.

För att förstå varför och hur klimatet påverkar den mänskliga säkerheten är det viktigt att förstå att klimatförändring inte är en isolerad händelse. När klimatet blir varmare är det inte bara en enda sak som händer, utan det sätter igång en kedjereaktion som för med sig mängder av fenomen. Både naturfenomen och sociala fenomen. Jag kommer att fokusera på de senare, men det är även viktigt att förstå hur förändringar i planetens system påverkar oss människor och våra samhällen.

Egentligen är det hela väldigt enkelt. För att överleva behöver vi människor vätska, föda, syre och sömn. Eller: rent vatten, näringsrik mat, frisk luft och någonstans att sova. Och så vore det också bra att slippa bomber och undvika dödliga sjukdomar.

VATTENFRÅGORNA ÄR HELT CENTRALA I KLIMATFÖRÄNDRINGARNA

Vi börjar med vattnet. Vi behöver vatten till tre saker: att dricka, att odla mat med och att sköta vår hygien med. Om sötvattnet sinar får det allvarliga konsekvenser för åtminstone det första av dessa behov. Vi människor kan inte dricka saltvatten, och när det salta havsvattnet tar mer plats och rinner ut i vattendrag, som en följd av den globala uppvärmningen, så förstörs tillgångar till det drickbara vattnet. Vi skulle förvisso kunna snabba på teknikutvecklingen och filtrera bort saltet från havsvattnet så att vi kan dricka det, men det skulle vara dyrt och kräva mycket energi vilket fordrar resurser och en lång produktionskedja. Från smältande glaciärer skulle vi visserligen kunna få färskvatten, men smälter glaciärerna bort försvinner viktiga ytor som reflekterar solen och därmed ökar växthuseffekten – och jordens medeltemperatur stiger ännu mer. Om smältvattnet rinner ut i havet är det både förstört som dricksvatten och höjer havsnivån, och utan glaciärer i exempelvis Himalaya försvinner vattenförsörjning genom smältvatten till hundratals miljoner människor i Kina och på den indiska halvön.

Så, vad händer när tillgången till dricksvatten hotas? För det första dör många, många människor. Inget vatten, inget liv. För det andra påverkas produktionen av livsmedel kraftigt, och för det tredje uppstår konflikter i kampen om det vatten som fortfarande går att dricka och använda. Det senare återkommer jag till, men först tar vi maten.

Inte helt oväntat blir matbrist en direkt följd av vattenbrist. För att grödor och djur ska växa och överleva behövs vatten. Klimatförändringar och en förstärkt växthuseffekt gör att väder blir mer extremt: där det regnar mycket regnar det mer, och där det är torrt blir det torrare. Extrem torka kan göra att inte ens regnvatten sugs upp av marken, för att den är så torr. När områden runtom i världen drabbas av torka så förstörs skördar. Utan lyckade skördar får vi mindre eller ingen mat. Sommaren 2018 var det så torrt i Sverige att jordbrukare inte hade tillräckligt med vatten och djurfoder, och behövde då nödslakta sina djur.[3] Det var inte bara en tragedi för de stackars djuren, utan också för bönderna som förlorade en långsiktig inkomst och människor som förlorade en stabil matförsörjning. Sverige är ett rikt land, så vi kan än så länge klara oss någorlunda ur sådana kriser. Men när samma sak händer om och om igen i andra delar av världen kan det slå ut hela jordbruk och sätta bönder och företag i konkurs. Värst av allt är den svält som kan uppstå och spridas om människor inte längre kan använda marker till föda.

Jag minns för något år sen när majsskörden var så dålig att majsen nästan tog slut. Som tur var hade jag redan majs hemma eftersom det är ett

"Klimatförändringar och en förstärkt växthuseffekt gör att väder blir mer extremt: där det regnar mycket regnar det mer, och där det är torrt blir det torrare."

måste i tacosen. Men de där tomma hyllorna i matbutikerna representerade så mycket mer än förlorade tacokvällar. Vad händer om fler skördar av olika sorters livsmedel är dåliga, långa perioder i sträck? I nord får vi nästan skylla oss själva som har byggt upp vår matindustri på import snarare än att stärka vår lokala matproduktion, och därmed gjort oss extremt sårbara för missväxt i andra länder. Men i syd är maten vi i Sverige äter många bönders enda säkra inkomst. Att odla innebär för många att överleva. När den globala uppvärmningen leder till sämre skördar är det inte bara matvaror som går till spillo. Det är också människors levebröd och trygghet som går förlorade.

För att klara oss igenom sådana matkriser – och de kommer att bli fler med ett varmare klimat – måste vi göra våra samhällen och den globala matmarknaden mindre sårbara. Jordbruket måste ställas om från monokulturer, där bara ett växtslag odlas, till permakultur, där flera olika sorters grödor får växa tillsammans, för att på så sätt minska sårbarheten för dåliga skördar eller ändrade trender på marknaden. Länder i syd behöver ekonomiska system som skapar trygghet för jordbrukare, och länder i nord behöver bygga upp matlager och en livsmedelsproduktion som klarar sig längre än en vecka om marknaden skulle släckas ner.[4] Dagens frihandel måste bli mer rättvis och ömsesidigt gynnande. Det fungerar inte att länder i nord tar vad de vill ha utan att ge tillbaka. En rättvis handel behövs för att producenter i samtliga länder ska kunna få en rättmätig ersättning för sitt arbete och sina varor, och på så sätt kunna säkra sin inkomst och spara till sämre tider. För är det något som göder konflikter så är det orättvisor. Det vi i nord gör – eller inte gör – nu kommer att slå tillbaka sen.

Vatten och mat går alltså hand i hand. Vad kan då göras för att våra samhällen ska bli bättre anpassade för en värld med mindre användbart vatten? Några väldigt enkla saker är att bättre ta till vara på regnvatten, att inte slösa på vatten i onödan och att återanvända vatten från till exempel textilproduktion, disk och tvätt. Mer avancerade lösningar handlar om att utnyttja saltvatten till fler användningsområden för att kunna spara dricksvatten till människor och djur. Det finns en del forskningsprojekt där saltvatten används i odlingar. Resultaten är varierande och det är för tidigt att säga om det kan vara en permanent lösning för samtliga jordbruk. En risk är att jorden och grödorna kan ta skada av saltet.[5]

KLIMATETS PÅVERKAN PÅ LUFT OCH LAND

Förutom mat och vatten behöver vi syre för att överleva. Luftföroreningar är ett helt eget miljöproblem i sig, men kopplingen till klimatförändringar är lätt att göra. Dels kommer utsläppen som påverkar luften och utsläppen som påverkar klimatet från flera gemensamma källor, inte minst från trafiken. Dels kan ändrade vädermönster och mer stillastående luft göra luftföroreningarna ännu skadligare än vad de redan är.[6] Det här är ett stort problem för vår hälsa, särskilt för barn. Barn som utsätts för luftföroreningar under lång tid kan få problem med lungfunktionen, och i värsta fall kan utvecklingen av lungorna påverkas negativt.[7] Får vi inte stopp på utsläpp som förorenar

luften och värmer upp vår planet så kommer framförallt städer att bli farliga för människor, och framförallt barn, att bo i.

Det för mig in på vårt behov av att ha någonstans att bo. Att ha tak över huvudet handlar i grunden om att ha en skyddad plats att sova på. Sömnen är viktig för att kroppen ska få återhämtning och ny energi. Får vi inte sova orkar vi till slut ingenting och våra kroppar stänger av. Men var ska vi sova när översvämningar förstör våra hus eller när våra städer hamnar under havsytan? Hur ska vi få sömn när temperaturen stiger över 40 grader? Vem får återhämtning när skogar och hus brinner ner på grund av torka och extrem värme?

Inget av detta är enbart möjliga framtidsscenarier. Allt det här händer nu, runtom i världen. Skogar brinner i Sibirien, Australien, Grekland och Amazonas. Hela städer översvämmas i Tyskland, Belgien och Japan. I Kanada och USA används numera kylrum som människor evakueras till när temperaturen klättrar upp till osannolika 50 grader. När klimatförändringarna resulterar i att skogsbränder, översvämningar och värmeböljor tar ifrån oss våra hem så är vi inte längre säkra.

KLIMATET OCH KONFLIKTER

När vi inte längre är säkra i vårt eget hem måste vi fly. Ju varmare planeten blir, desto färre platser kommer att vara beboeliga. Samtidigt ser vi att jordens befolkning fortsätter att öka. Vi har också vid det här laget kunnat konstatera att det kommer att bli allt svårare att få tag på rent vatten och mat. Det betyder att vi blir fler människor på mindre ytor med färre resurser. Mycket pekar på att om den globala uppvärmningen inte hejdas så kommer vi att se fler och nya konflikter runtom i världen. När jag växte upp handlade många konflikter om jakten efter olja. I framtiden kan vi komma att se konflikter om jakten efter rent vatten.

Faktum är att sådana konflikter redan finns, och att vatten används som vapen i krig. Terrororganisationen IS utnyttjade sina vattentillgångar för att kuva befolkningen. I Israel och Palestina, där vatten är en bristvara, tar ockupationsmakten Israel inte sällan kontroll över vattentillgångarna. I länder som Syrien, Nigeria, Sydsudan och Jemen har brunnar och pumpar förstörts som en krigshandling. Enligt en rapport av UNICEF och Världshälsoorganisationen är människor i områden med krig och konflikter fyra gånger så ofta utan dricksvatten som andra. Värst drabbas kvinnor och barn.[8]

För att kampen om dyrbara resurser inte ska eskalera till fullskaliga krig måste världens länder, och framförallt stater i bristområden, hitta hållbara och rättvisa samarbeten. Inget barn ska gå utan vatten eller mat på bordet för att vuxna krigar om vem våra gemensamma

"Enligt en rapport av UNICEF och Världshälsoorganisationen är människor i områden med krig och konflikter fyra gånger så ofta utan dricksvatten som andra."

resurser tillhör. Att driva ett aktivt arbete mot klimatförändringar och samtidigt anpassa våra samhällen efter den globala uppvärmningens konsekvenser är nödvändigt för att undvika krig och låta människor slippa fly från bomber.

KLIMATRÄTTVISA

Det här leder mig in på begreppet klimaträttvisa. Jag skrev tidigare att det vi gör nu kommer att slå tillbaka senare. När det kommer till klimatförändringar är det också så att det vi gör här, kommer att slå tillbaka någon annanstans. Här är Bangladesh ett bra exempel. Från Bangladesh köper vi i nord billiga kläder. Bra att vi hjälper deras ekonomi, kanske någon tänker. Men den process som kläderna går igenom från odling av bomull till att den säljs i en svensk butik innebär både stora utsläpp och att mängder av vatten går till produktionen istället för odling av mat. Skulle kläderna vara gjorda på ett mer hållbart sätt skulle de bli dyrare och svårare att sälja på en marknad som bygger på slit-och-släng. Vårt val att köpa billiga kläder skapar alltså utsläpp som driver på växthuseffekten. Den globala uppvärmningen för sen med sig stora konsekvenser i Bangladesh, för det är nämligen ett av de länder som redan drabbats hårt av klimatförändringarna. Bangladesh ligger inte bara vid havet, utan har också ett deltalandskap. När floder svämmar över och när havsytan stiger så försvinner hela byar.[9] Det är inte rättvist att utsläpp vi i Sverige orsakar gör att människor i Bangladesh får lida.

Det är inte heller rättvist att vi rika länder har byggt vår utveckling med hjälp av kol och olja, när vi nu säger att det inte längre ska användas för att fortsätta utvecklingen av andra samhällen. Missförstå mig rätt nu – jag vill gärna stoppa all utvinning och användning av kol och olja så snabbt det bara går. Det är ändå inte rättvist att vår industrialisering har skadat klimatet och förstört förutsättningar för liv i andra delar av världen, och att länder som strävar efter samma välstånd som vi har inte ska få samma förutsättningar. Vi i nord har utvecklats på bekostnad av länder i syd och naturen. Hur ska andra länder kunna utvecklas utan samma verktyg som vi hade för att ta våra länder ut ur fattigdom? Här finns ett viktigt åtagande i Parisavtalet: rika länder får inte bara hjälpa andra länder att minska sina utsläpp, de måste också ta ansvar för sina egna. Klimaträttvisa innebär alltså att rika länder – som står för större delen av de klimatskadliga utsläpp som sen drabbar fattiga länder – måste ta ett större ansvar i klimatarbetet.

Vi i nord måste också göra oss redo för att ta emot allt fler klimatflyktingar. När andra delar av världen blir obeboeliga som en konsekvens av klimatförändringar så är det hit de kommer att fly, inte minst för tillgången till rent vatten. Att rusta Sverige och EU:s länder för ett humant och värdigt flyktingmottagande nu är nödvändigt för framtiden. För om nya migrationsmönster leder till ökade klyftor mellan människor så kommer det att bli ett säkerhetsproblem. Jag vill tro gott om människan och att vi kan leva i harmoni med varandra, och det finns mängder av exempel som stärker den tron hos mig. Men historien har också visat att fattigdom, utanförskap och orättvisor kan ge utrymme åt ideologiska eller religiösa idéer om att olika grupper inte kan leva sida vid sida. Om vi låter klimatförändringarna splittra oss istället för att ena oss, finns en risk att etniska och kulturella konflikter uppstår.

Och så var det det här med att undvika dödliga sjukdomar. I skrivande stund råder en pandemi över världen. Coronavirusets snabba och förödande spridning har lamslagit samhällen världen över och dödat miljontals människor. Jag önskar så innerligt att vi som lever nu och generationer som kommer sen aldrig ska få uppleva vad vi har upplevt i över ett års tid. Skräcken för att anhöriga ska drabbas eller att själv bli smittad, isoleringen och ensamheten, förlusten av arbetstillfällen och möjligheten till försörjning. Och det värsta: ovissheten om när pandemin ska vara över. Men tyvärr pekar mycket åt att coronapandemin istället är en av många pandemier som kommer att drabba oss, våra barn och våra barnbarn. I ett varmare klimat trivs virus, särskilt tropiska sjukdomar som malaria och denguefeber.[10] Dessutom har en debatt väckts om vad som händer när hundratals eller till och med tusentals år gammal permafrost börjar tina och exponera gamla kadaver som dött av olika smittor. Finns det virus och bakterier vi inte är vana vid som kan skada oss när jorden blir varmare?[11]

När vi väl blir sjuka behöver vi fungerande sjukvård för att klara oss. Dagens sjukvård behöver elektricitet för att hålla människor vid liv genom maskiner, för att få ordentligt ljus vid behandlingar och operationer och i många delar av världen för att digitalt lagra information och kunskap om patienter, vårdplaner och sjukdomar. Så när kraftiga skyfall och översvämningar riskerar att slå ut elsystem får sjukvården stora problem. Strömavbrott kan vara förödande och livshotande. Men något sjukvården skulle bli ännu sämre av är brist på rent vatten. Är det något coronapandemin har lärt oss så är det vikten av att tvätta händerna. En god handhygien minskar risken för att sprida smitta av skadliga virus. Ett annat sätt för smitta att spridas är genom insekter och skadedjur som dras till avföring. Därför är fungerande toaletter och avlopp viktiga för att hålla oss friska. En god hygien räddar liv, och för det behövs vatten. Och då är vi tillbaka där jag började – vid vattenbristen.

VÅR TIDS STÖRSTA HOT

Klimatförändringarna är inte ett framtida problem. Krisen är redan här och den är vår tids största hot mot mänsklig säkerhet. Men trots alla larm från forskare så går klimatarbetet alldeles för långsamt. Och det är framförallt politiken som sätter käppar i hjulen. Det internationella klimatavtalet som tecknades i Paris 2015 är ett viktigt steg för att föra världspolitiken i rätt riktning, men om världsledare inte driver en politik som följer målen i Parisavtalet – är det då inte mer än en pappersprodukt? Europeiska Unionen har utlyst klimatnödläge, men målen i den beslutade klimatlagen lever inte ens upp till målen i Parisavtalet. Så länge presidenter tillåter massiv skövling av viktig regnskog, så länge frihandelsavtal tillåter stora företag att göra i stort sett vad de vill var de vill och så länge regelverk och tullar främjar framställning av kol och olja så kommer klimatkrisen inte att lösas. Då kommer den att bli värre. Och blir den värre så ökar takten i den kedjereaktion som gör fler platser obeboeliga, som minskar våra gemensamma resurser och som skapar och göder konflikter.

Men, allt går inte åt pipsvängen. Fler och fler toppmöten mellan världsledare handlar

uteslutande om klimatkrisen. Teknikutvecklingen går framåt och skapar fler möjligheter. Civilsamhällesorganisationer och privatpersoner sätter press på politiker och företag att agera. Ett konkret exempel på framgångsrik klimatpolitik är EU:s utsläppshandel, där priset på att köpa rätten att släppa ut växthusgaser har blivit så högt att länder i Europa börjat stänga sina kolgruvor.[12]

Allt måste dock gå snabbare. Världens politiker måste inse faktum och börja agera. Inte bara med internationella avtal, utan också med faktiska handlingar. Många lösningar på klimatrelaterade problem finns redan. Tekniken har kommit långt för att kunna ställa om våra samhällen så att de blir mer hållbara och säkra. Det som saknas är den politiska viljan. För tro mig, om politiken skapar incitament för näringslivet att satsa på det hållbara – då kommer det att följa med. Oavsett vad vi tycker om kapitalism så går det inte att förneka att världen lever i ett kapitalistiskt system, och i det finns i stort sett bara en regel för att lyckas: följ pengarna. Och politiker har makten att bestämma vad som är lönsamt. Ska det vara lönsamt att släppa ut växthusgaser och driva på en global uppvärmning som hotar vår säkerhet, eller ska det vara lönsamt att minska utsläpp och skapa en rättvis och hållbar värld?

När jag var barn hade jag en favoritfilm, men hur romantiskt det än verkade att leva i undervattensvärlden Atlantis så vill jag inte att städer hamnar under havsytan. Jag vill inte heller backa bandet och leva utan den civilisation vi människor har byggt upp – jag gillar trots allt att åka tåg, poppa popcorn i mikron och hålla kontakten med andra via min smartphone – men jag önskar att vi människor hade mer av den respekt för vårt hem som Kida i *Atlantis* har. För om vi visar respekt för planetens och naturens gränser, så visar vi också respekt för varandra och människors säkerhet här på jorden.

"om politiken skapar incitament för näringslivet att satsa på det hållbara – då kommer det att följa med."

KATARINA FOLKESON

Fotograf: Emma Ode

Katarina Folkeson är före detta språkrör för Gröna Studenter och tidigare kommunalråd för Miljöpartiet de gröna i Örebro. Hon har en kandidatexamen i statsvetenskap från Lunds universitet och arbetar nu på en högstadieskola i Nora. Katarina är en del av Föreningen för utvecklingsfrågors nätverk för hållbar fred och säkerhet. Katarina har ett mångårigt engagemang i såväl politiken som civilsamhället och brinner för frågor som rör klimat, fred och mänskliga rättigheter.

SLUTNOTER

[1] Exempel hämtat från Röda korset (https://www.raddabarnen.se/stod-oss/katastrofhjalp/torka-ostra-afrika/?TSPD_101_R0=08054bd396ab20003f74568a55f7424a7c3f1205dd8c1bfab32b3fcc41d0f83c2a8d617bf2bff33d084c64f1ff143000248304da7f579d06df6d62b46353ac8b532f5d3b6c037c8e805d0813200ee03082b8f96ad9b43e6a36d6e895d042be23

[2] Generell fakta om växthuseffekten, klimatförändringar och olika effekter av dessa återkommer i hela texten och är hämtad från Naturskyddsföreningen (https://www.naturskyddsforeningen.se/faktablad/hur-fungerar-vaxthuseffekten/ & https://www.naturskyddsforeningen.se/faktablad/vad-ar-klimatforandringar/) och Naturvårdsverket (https://www.naturvardsverket.se/Sa-mar-miljon/Klimat-och-luft/Klimat/Klimatet-i-framtiden/Effekter-i-varlden/).

[3] Exempel om nödslakt i svenskt jordbruk är hämtat från SVT (https://www.svt.se/nyheter/lokalt/jonkoping/torkan-leder-nodkris-for-bonderna).

[4] I mars 2020 skrev Aftonbladet om att Sverige klarar sig en vecka utan import (https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/jdAXp9/sverige-saknar-lager-for-en-langre-kris).

[5] Information om forskning kring odling med saltvatten är hämtad från SvD (http://

blog.svd.se/tradgard/2011/04/05/kan-vi-vattna-med-havsvatten/?fbclid=IwAR3g-Evz_ZSfTd0VopYh9sUvcw4UnAW3uQ0p6Etnz2Yyfu6GbWVYdCYZxxo), Sveriges radio (https://sverigesradio.se/artikel/7068501?fbclid=IwAR3FpKzGmXqoZUc2vmy1RRKnxoyXo3GJaG3lijya-1m_lIZLOINgafXEaaY) och Land Lantbruk (https://www.landlantbruk.se/lantbruk/svamp-mojliggor-salt-bevattning/?fbclid=IwAR1MYBhBEt-j_zjFo6GwJTVVlPZIbpo4HjP3lMXsiu44aaITCZQEdiUZ-DM).

[6] Fakta om kopplingen mellan luftföroreningar och klimatförändringar är hämtad från Europeiska miljöbyrån (https://www.eea.europa.eu/soer/2015/europe/the-air-and-climate-system).

[7] Fakta om hur luftföroreningar påverkar barns hälsa är hämtad från Naturvårdsverket (https://www.naturvardsverket.se/Sa-mar-miljon/Klimat-och-luft/Luftfororeningar/).

[8] Exempel om hur vattenbrist kan orsaka konflikter samt hur vatten används som vapen i konflikter och krig är hämtade från MSB (https://www.sakerhetspolitik.se/Hot-och-risker/Konflikter/Vatten-och-konflikt/), Sveriges radio (https://sverigesradio.se/artikel/6765430) och UNRIC (https://unric.org/sv/brist-pa-vatten-foeder-kommande-krig-varnar-fn/).

[9] Exempel om Bangladesh är hämtat från DN (https://www.dn.se/varlden/just-nar-manniskorna-skulle-ta-klivet-upp-ur-fattigdomen-krossade-klimatkrisen-deras-drommar/).

[10] Information om smittspridning i varmare klimat är hämtad från Umeå universitet (https://www.umu.se/reportage/farliga-smittamnen-gor-entre-nar-jorden-varms-upp/).

[11] Exempel om virus i permafrost är hämtat från SVT (https://www.svt.se/nyheter/utrikes/nar-temperaturen-stiger-urgamla-bakterier-kan-komma-till-liv).

[12] Exempel om EU:s utsläppshandel är hämtat från SvD (https://www.svd.se/storartad-kollaps-for-kolkraften--pa-grund-av-sverige).

4. Global hälsa: utrikespolitik som kan rädda liv

ADONAY E. KIDANE

Rätten till hälsa och vård är en grundläggande mänsklig rättighet och gäller alla människor utan undantag. Även om vi gjort betydande framsteg inom fattigdomsbekämpning och sjukdomseradikering runt om i världen idag, brottas vi med betungande utmaningar för att säkerställa denna rättighet. Om statens främsta uppgift är att säkerställa medborgarnas säkerhet måste implikationer om en försämrad global hälsa tas i beaktning. Hälsoperspektivet bör därför inkluderas i utrikes- och säkerhetspolitiska analyser och strategier för att kunna förebygga hot mot nationell och global säkerhet.

För ett par decennier sedan föddes ett litet flickebarn på den eritreanska landsbygden. Förlossningen skedde i hemmet under tillsyn av doulor, en typ av icke-medicinskt förlossningsstöd. Den fortlöpte lyckligtvis utan svårigheter och flickan kunde växa upp under trygga förhållanden. Idag är risken för att ett nyfött barn dör inom de första 28 dygnen, så kallad neonatal död, i Eritrea uppemot en per femtiosjätte född unge. I Pakistan uppemot en per tjugofemte. Det är inte alla barn som får fira sin femårsdag. Närmare bestämt en på tjugofem barn under fem år dör i Eritrea. En på femton i Pakistan.[1]

Flickan som föddes i det där lerhuset på den eritreanska landsbygden är min mor. Hon passerade lyckligtvis sin femårsdag och fler bemärkelsedagar därtill. Flera år senare skulle hon fly undan krig och förödelse och hittade hem i ett land långt upp i norr. Där vidareutbildade hon sig och fick så småningom arbete inom sjukvården. Själv skulle hon också komma att föda barn. Inte i hemmiljö i avsaknad av medicinsk kompetens, utan på Karolinska sjukhuset under tillsyn av barnmorskor och obstetriker. Förlossningen gick komplikationsfritt. Risken för neonatal död i Sverige nämligen är en per tusen och nästan alla svenskfödda barn hinner fylla fem år. Så även jag. En generation framåt, två vitt skilda världar.

RÄTTEN TILL HÄLSA

Artikel 25 i deklarationen av de mänskliga rättigheterna stipulerar följande:

"Envar har rätt till en levnadsstandard, som är tillräcklig för hans egen och hans familjs hälsa och välbefinnande, däri inbegripet föda, kläder, bostad, hälsovård och nödvändiga sociala

förmåner, vidare rätt till trygghet i händelse av arbetslöshet, sjukdom, invaliditet, makes död, ålderdom eller annan förlust av försörjning under omständigheter, över vilka han icke kunnat råda."[2]

Rätten till hälsa och vård är således en grundläggande mänsklig rättighet och tillkommer alla människor utan undantag. Även om mänskligheten gjort betydande framsteg vad gäller fattigdomsbekämpning och sjukdomseradikering runt om i världen idag, brottas vi alltjämt med utmaningar för att säkerställa artikel 25 i realiteten. Barn dör fortfarande av förebyggbara sjukdomar som pneumoni, diarré och malaria. Vuxna av HIV och hepatiter. Ofta handlar de folkhälsomässiga problemen inte enbart om tillgång till sjukvård. Många samhälleliga faktorer har stor betydelse för hälsoutfallen. Dessa samhälleliga faktorer är exempelvis tillgång till föda, rent vatten och sanitet, attityder till och stigmatisering av sjukdomar, krig och humanitära kriser.

Som forskningsområden har *global hälsa (Global health)* och *folkhälsa (Public health)* avancerat avsevärt de senaste 20 åren. Anslagen och det akademiska intresset har ökat väsentligt, vilket i och för sig är fundamentalt för att utrusta beslutfattare med tillräckligt underlag för att verka evidensbaserat och långsiktigt. Vad som är tämligen eftersatt är hanteringen av hälsofrågor inom staters förda utrikes- och säkerhetspolitik. Denna text ämnar redogöra för på vilket sätt utrikespolitik och utvecklingssamarbeten får livsavgörande konsekvenser för människor runt om i världen och varför rätten till hälsa och sjukvård måste upp på den utrikespolitiska dagordningen.

MILLENNIEMÅLEN OCH AGENDA 2030

Enstaka utrikespolitiska skeenden har genom tiden påverkat den globala utvecklingens riktning. Tillkomsten av *millenniemålen* är onekligen ett av dem. FN:s millenniemål, som förhandlades fram vid millennieskiftet år 2000, bestod av 8 mål, varav tre avhandlade hälso-och sjukvårdsområdet. För första gången någonsin fanns en gemensam agenda för den globala utvecklingen i världen och dokumentet kom att betraktas som ett banbrytande multilateralt samarbete. Det var ingen tillfällighet att tre av åtta mål omfattade just hälsoområdet - sjukdomar känner inga gränser och bekämpning av dessa fordrar såväl vetenskaplig som kommersiell förmåga till samarbete. Även om endast ett av tre mål uppfylldes (det om att stoppa spridningen av HIV/AIDS, malaria och tuberkulos) så har målsättningarna onekligen accelererat arbetet med att reducera den globala mödra-och barnadödligheten. Från 1990 till 2015 halverades barnadödligheten och mödradödligheten minskades med 45% under samma period.[3]

Det är av största vikt att uppmärksamma hur betydelsefulla millenniemålen har varit i relation till den förhållandevis förbättrade hälsosituationen i världen idag. Forskningen har gett bättre underlag för beslutfattare på strategiskt viktiga positioner, uppföljningen och utvärderingen av målen har varit rigorös och kunskapsläget är idag mycket mer omfattande än före millennieskiftet. Möjligen är den största förtjänsten att kopplingen mellan utrikespolitik och hälsoarbetet nu etablerades med emfas.

Allt detta är bra. Men vi måste ånyo öka takten.

I september 2015 samlades världens 193 medlemsstater av FN:s generalförsamling i New York för att anta den gemensamt framförhandlade Agenda 2030. Agenda 2030 skiljer sig från millenniemålen på flera sätt. Dels är den nya agendan med sina 17 hållbarhetsmål mer extensiv jämfört med sin föregångare och täcker fler politikområden, dels är målen universella varför alla länder nu har ett delat ansvar att uppfylla dessa. Istället för att tydligt uppdela stater i *utvecklingsländer* och *industriländer* bör varje stat nu betraktas som ett utvecklingsland med mål som är mer eller mindre relevanta för den enskilda staten. Ett sådant synsätt bjuder in till en fördjupad samarbetsvilja, legitimerar styrdokumentets syfte och undanröjer den känsla av alienering och underlägsenhet fattigare delar av världen tidigare givit uttryck för i utrikespolitiska fora.

Vad beträffar hälsoområdet täcks endast ett av sjutton hållbarhetsmål in. Det tredje hållbarhetsmålet, så kallade *hälsomålet,* eftersträvar "att säkerställa hälsosamma liv och främja välbefinnande för alla i alla åldrar." Huruvida hälsofrågan fått mer eller mindre fokus i den nya agendan är omtvistat, men skrivelserna anger flera delmål som tidigare inte omfattades av millennieprojektet. Mödra, -neonatal,- och barnadödligheten omnämns på nytt i varsina delmål, likaså bekämpningen av HIV/AIDS, malaria, hepatiter, tropiska och vattenburna sjukdomar. De nya delmålen innefattar en satsning på bland annat förebyggande av mortalitet av icke-smittsamma sjukdomar och främjande av psykisk hälsa. Därtill nämns alkohol-och drogmissbruk, minskande av dödsfall till följd av trafikolyckor och en satsning på sexuell och reproduktiv hälsa. Ett annat delmål som enligt undertecknads uppfattning får ses som nydanande är delmål 3.8:

"*Åstadkomma allmän hälso- och sjukvård för alla, som även skyddar mot ekonomisk risk, tillgång till grundläggande hälso- och sjukvård av god kvalitet liksom tillgång till säkra, effektiva och ekonomiskt överkomliga grundläggande läkemedel och vaccin av god kvalitet.*"[4]

Målet tangerar det som politiskt kallas *universal health care* och tar ekonomiska faktorer som påverkar utförandet av hälso-och sjukvård i beaktande. Följaktligen uppenbaras ett rättviseperspektiv som tidigare saknats inom det globala hälsoarbetet. Delmålet anger indirekt att vården är lämpligast att styras behovsprövande snarare än profiterande. Enskilda patienter ska inte behöva göra privatekonomiska överväganden vid ställningstagande till vård. Familjer ska inte riskera att försättas i ekonomiskt förfall. I Sverige säkerställs detta genom en strikt prioritetsordning där behovs- och solidaritetsprincipen ges företräde. I andra länder är detta inte lika självklart. Det kan bero på hälsosystemens utformning i sig, som är fallet i exempelvis USA, eller utbredd korruption bland sjukvårdsaktörerna, desto oftare förekommande i fattigare länder. Låt oss återkomma till hälsosystemens utformning senare.

Agenda 2030 lämnar förvisso stort utrymme för synergiska effekter målen emellan. Hur väl vi klarar målen om fattigdomsbekämpning, hunger, rent vatten och sanitet, ojämlikhet, klimatförändringarna och fredliga och inkluderande samhällen kommer vara direkt avgörande för hur hälsosituationen i världen

"Lärdomarna från arbetet med millenniemålen är otvivelaktigen att frågan om hälsa bör utgöra en grundstomme för internationell politik och en integrerad del i var lands utrikespolitik."

förändras över tid. Lärdomarna från arbetet med millenniemålen är otvivelaktigen att frågan om hälsa bör utgöra en grundstomme för internationell politik och en integrerad del i var lands utrikespolitik. Motståndare till FN-ledda resolutioner eller andra multilaterala förbindelser om sociala rättigheter hävdar ofta att dessa typer av styrdokument med ''svävande'' formuleringar i bästa fall är taffliga försök att uppnå behjärtansvärda ideal, i värsta fall enkom spel för gallerierna. Dessa kritiker skall man dock ta på allvar. Legitimiteten för internationella ramverk av detta slag vilar i stor utsträckning på mätbarhet och objektiv data. Transparens och ett idogt mätande av data är således viktiga förutsättningar. Framgången med millenniemålen har visat att ramverken fungerar och den politiska viljan kring Agenda 2030 förefaller än större nu. Bevisbördan ligger således på samarbetspessimisterna.

GLOBAL HÄLSOSÄKERHET

Säkerhetsfrågan har traditionellt inom politiken behandlats som högsta militära spörsmål. År efter år samlas exempelvis det svenska militärindustriella komplexet på konferens, som bland annat söker identifiera och analysera hot mot rikets säkerhet. Icke desto mindre diskuteras sällan de osynliga angrepp som förmodligen utgör störst hot mot människors säkerhet i vårt land. Säkerhetspolitik för direkt tankarna till krig och väpnade konflikter, som i akutskedet givetvis innebär stort samhälleligt och mänskligt lidande. Men påfallande ofta bortglöms faktumet att det som historiskt dödat flest människor i en situation med sådana usla omständigheter inte är kulor eller granater - det är den efterföljande sjukdomsspridningen och överbelastningen av hälsosystemen som krigen medför. Ett exempel är det amerikanska inbördeskriget, i vilket två tredjedelar av hundratusentals bortgångna avled till följd av infektionssjukdomar som pneumoni, tyfoid feber och malaria.[5]

Krig och kriser utgör perfekt miljö för nya patogener att ta fäste i för att spridas vind för våg. Ett exempel i närtid är uppkomsten av den multiresistenta mikroorganismen *acinetobacter baumannii*, så kallad ''Iraqibacter'', vars spridning bland sårskadade amerikanska soldater väckte stor uppståndelse. Krig och kriser tvingar också tusentals människor på flykt. Dessa människor måste bo någonstans och förläggs ofta till läger med eftersatta sanitära lösningar och i övrigt undermåliga förhållanden ur hygiensynpunkt. Där har fekal-oralt överförbara mikroorganismer som *vibrio cholerae, giardia lamblia* och *hepatiter* lättare att breda ut sig i en redan mycket utsatt population. Ovannämnda exempel påvisar hur ett försämrat säkerhetsläge i traditionell bemärkelse får svåra hälsomässiga

"Krig och kriser utgör perfekt miljö för nya patogener att ta fäste i för att spridas vind för våg."

konsekvenser, varvid den direkta relationen mellan säkerhet och hälsa härmed bekräftas. Men det finns också indirekta förhållanden dessa två koncept emellan, som potentiellt utgör långt större hot för enskilda stater och världen än följderna av krig och kris.[6]

Det är mot bakgrund av detta ett tämligen nytt begrepp tillägnas alltmer uppmärksamhet i studier av internationella relationer - *global hälsosäkerhet*. Det definieras enligt Världshälsoorganisationen (WHO) som "de aktiviteter som krävs, både proaktiva och reaktiva, för att minimera faran och effekterna av akuta folkhälsomässiga händelser som äventyrar människors hälsa över geografiska regioner och internationella gränser."[7] Amerikanska Center for Disease Control (CDC) tillägger i sin definition även hur effektivt ett hälsosystem är på att "förebygga, detektera, kontrollera och svara på det hot en infektionssjukdom eller annan sjukdom utgör."[8] Det inom klimatforskningen tunga begreppet *resiliens*, ett systems förmåga att verka motståndskraftigt och anpassningsbart, är således applicerbart också inom hälsoområdet.

Vi lever onekligen i globaliseringens tidevarv. Rekordmånga människor har såväl tekniska som ekonomiska möjligheter att röra sig kors och tvärs över planeten. Ur ett historiskt perspektiv är detta kringfarande en relativt ny företeelse, icke så för mikroorganismerna. Patogener och sjukdomar känner inga gränser. I klara ordalag innebär detta att hälsohoten, som primärt utgörs av epidemier och pandemier, men även biologisk terrorism, accentueras i takt med globaliseringen. Epidemier som SARS och ebola hejdades tack vare lyckosamt internationellt samarbete. Icke desto mindre har vi nu fått erfara hur allt som tidigare tagits för givet närmast omedelbart ställts på tvären. Covid-19-pandemin (SARS-CoV-2) har i skrivande stund dödat över 4,5 miljoner människor världen över.[9] Ekonomier har omkullkastats. Människor har psykosocialt farit mycket illa.

Ett tystare men likväl oerhört graverande säkerhetshot är utbredningen av antibiotikaresistenta bakterier. Antibiotikaresistensens frammarsch, som redan idag är ett massivt sjukvårdsproblem, kommer med största sannolikhet utgöra den svåraste utmaningen att hantera på global nivå överhuvudtaget. Frågan är av en så fundamental natur att ett misslyckat globalt agerande, varvid graden av vetenskaplig diplomati kommer vara avgörande, skulle omintetgöra närmare 100 år av medicinsk framgång och påverka alla människor på ett minst lika omvälvande sätt. Drivande faktorer bakom antibiotikaresistens är, förutom ett slentrianmässigt överanvändande, avsaknad av rent vatten och inadekvat infektionskontroll. Därför är det återigen i fattigare länder med svaga hälsoresurser och icke-resilienta sjukvårdssystem som risken för spridning är som störst.

Resistenta mikrober, epidemier, pandemier, biologisk terrorism och icke-resilienta

sjukvårdssystem, bland annat, medför att säkerhetsutmaningarna i det 21:a århundradet i avtagande grad har militära indikationer. En stat som vars främsta uppgift består i att säkerställa medborgarnas säkerhet måste följaktligen beakta de implikationer en försämrad global hälsa får för samma medborgare. Hälsoperspektivet bör därför genomsyra analyser och strategier som söker förebygga hot mot nationell och global säkerhet. Kanske bör ledande beslutsfattare och makthavare istället konferera om hur vi effektivast åstadkommer gemensam *mänsklig säkerhet.*

BISTÅNDSPOLITIKENS ROLL

När man blickar ut över världen är det inte svårt att konstatera att den alltmer präglas av auktoritära ledare och rörelser. Denna politiska verklighet sätter multilaterala plattformar och gynnsamma internationella satsningar på prov i en tid som kräver mer samarbete, mer demokrati. Ogrundade attacker riktas mot Världshälsoorganisationen (WHO) och utvecklingsbiståndens omfattning ifrågasätts i många västländer. Så även i Sverige. Profilerade högerpolitiker propagerar nu för väsentliga nedskärningar i biståndsbudgeten, ofta med förevändningen att Sveriges väl och ve måste prioriteras och att skattebetalarnas pengar bör stanna i landet. “Sverige först”, ungefär. Så tänker kortsiktiga politiker som med populistiska utspel ämnar kapitalisera på ett för handen mer hårdnat samhällsklimat. Bistånd utgör alltjämt basen för internationella utvecklingssamarbeten som visat sig effektiva och nyttiga. En framåtsträvande biståndspolitik som präglas av internationell solidaritet och gemensam ansvarighet är inte bara rationell, utan oundgänglig och livsavgörande.

Vi har de senaste 18 månaderna med all önskvärd tydlighet lärt oss att det som händer i en del av världen också påverkar en annan. Vi har också lärt oss att hälsosamma samhällen är en förutsättning för ekonomiska och sociala framsteg. Den där flickan på den eritreanska landsbygdens ensak är härigenom också vår.

ADONAY E. KIDANE

Läkarkandidat vid Lunds universitet med intresse för global hälsa. Internationell ledare och förbundsstyrelseledamot för det Socialdemokratiska studentförbundet, S-studenter. Långt engagemang i civilsamhälles- och demokratifrågor, bland annat som valambassadör och projektledare för 127:s Röster Räknas.

SLUTNOTER

[1] United Nations Inter-Agency Group for Child Mortality Estimation. "Stillbirth and Child Mortality Estimates" <https://childmortality.org/> (Hämtad 2021-09-19)

[2] Svenska FN-förbundet. "Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna" 2008. UNRIC Brussels. <https://fn.se/wp-content/uploads/2016/07/Allmanforklaringomdemanskligarattigheterna.pdf> s.8

[3] United Nations Development Programme. "Nådde vi millenniemålen?" <http://www.globalamalen.se/wp-content/uploads/2016/11/BVB-Kapitel-4.-Nadde-vi-millenniemalen.pdf> (Hämtad 2021-09-19)

[4] UNDP. "3: God hälsa och välbefinnande." <https://www.globalamalen.se/om-globala-malen/mal-3-halsa-och-valbefinnande/> (Hämtad 2021-09-19)

[5] Sartin, J. S. "Infectious diseases during the Civil War: the triumph of the 'Third Army'" 1993. *Clin Infect Dis* 16(4)

[6] Journal of Global Health Reports. "Infectious disease epidemics in refugee camps: a retrospective analysis of UNHCR data (2009-2017)" <https://www.joghr.org/article/12009-infectious-disease-epidemics-in-refugee-camps-a-retrospective-analysis-of-unhcr-data-2009-2017>

(Hämtad 2021-09- 19)

[7] World Health Organization. “Overview” *Health Security*. <https://www.who.int/health-topics/health-security#tab=tab_1> (Hämtad 2021-09-19)

[8] Centers for Disease Control and Prevention. “What is Global Health Security?” *Global Health - CDC and the Global Health Security Agenda.* <https://www.cdc.gov/globalhealth/security/index.htm> (Hämtad 2021-09-19)

[9] Johns Hopkins University & Medicine: Coronavirus Resource Center. “Covid-19 Dashboard by the Center for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopking University (JHU)”. *Global Map*. <https://coronavirus.jhu.edu/map.html> (Hämtad 2021-09-19)

5. Barn som bärare av fred och försoning

MAJ-INGER KLINGVALL

Inget barn vill ha krig, än mindre leva i krig eller krigszoner. Barn vill ha fred och leva i fred. Men barn bestämmer inte, det gör vi vuxna. I min text vill jag visa hur vi kan ta tillvara och utveckla den fredslängtan och rättspatos som finns hos barn. Avgörande för det är väl utvecklade utbildningssystem som vill och förmår ge barn nödvändig kunskap och användbara redskap. UNICEF kan genom studier visa att det är också vad barn vill ha – en väl fungerande utbildning som minskar konflikter och främjar fred och säkerhet. Med några konkreta exempel vill jag beskriva hur det kan gå till. Exemplen visar att när barn får vara med och ta aktiv del i olika insatser kan deras viktiga roll som aktörer för fred växa i omfattning och få en avgörande betydelse för fred och försoning.

Är FN:s barnkonvention fredsfrämjande? Ja, om alla stater som ställt sig bakom konventionen, också skulle leva efter den. Då skulle det vara fred på jorden. Men tyvärr ligger det redan i barnkonventionen ett tvivel om att detta kan bli verklighet. Det finner man när man kommer till artikel 38, där man reglerar hur konventionsstaterna ska uppträda i väpnade konflikter gentemot barnet. Vidare om åldersgräns, 15 år, för att rekrytera barn till väpnade styrkor. Sist regleras skydd och vård av barn som berörs av en väpnad konflikt. Det är rätt förskräckande läsning i all sin nakenhet och en stor kontrast till övriga artiklar i barnkonventionen.

I de globala målen och Agenda 2030 skrivs i artikel 16 om målet att främja fredliga och inkluderande samhällen för hållbar utveckling, se till att alla har tillgång till rättvisa samt bygga upp effektiva, ansvarsskyldiga och inkluderande institutioner på alla nivåer. UNICEF har som enda barnrättsorganisation FN:s mandat att övervaka hur länder lever upp till barnkonventionen. Unicef ska också aktivt medverka för att genomföra Agenda 2030. Hur ser verkligheten ut?

420 miljoner barn, nära ett av fem, lever i områden påverkade av krig och konflikt med djupgående och långlivade effekter på deras rättigheter, välmående och utveckling. Om vi inte agerar kommer den siffran att nästan fördubblas till 2030. Framtidsutsikterna för dessa barn kommer att avgöra den långsiktiga förmågan hos samhällen och det internationella samfundet att stoppa återkommande cykler av konflikter och åstadkomma överenskommelser om fred.

"Tillgången till utbildning är en grundläggande rättighet och den ensidigt viktigaste insatsen i barns och ungas liv för att åstadkomma förändring."

Av dessa 420 miljoner barn befinner sig 34 miljoner barn på flykt. En siffra som ökar för åttonde året i rad. I en snar framtid kommer många barn att fly på grund av klimatkrisen, som kommer att bli den största utmaningen. Den kommer att drabba barnen värst, speciellt de fattigaste och mest utsatta.

Insikten finns att nationers och samhällens möjligheter att skapa och vidmakthålla fred är nära förenat med deras förmåga att arbeta för och med barns rättigheter. UNICEF har genom sitt utvecklingsprogram och humanitära insatser värnat satsningar för och med barn och unga i mening att stärka och behålla fred.

UTBILDNING – EN AVGÖRANDE FÖRUTSÄTTNING

Konfliktnivån är flera gånger högre i länder med svaga utbildningssystem. Hur kan barnen vara med och forma ett gott och hållbart samhälle? Vad finns det för förebilder och metoder?

Tillgången till utbildning är en grundläggande rättighet och den ensidigt viktigaste insatsen i barns och ungas liv för att åstadkomma förändring. Det märks inte minst nu, när miljontals barn förvägras utbildning på grund av covid19-pandemin. Skolstängningarna världen över har lett till förödande konsekvenser för flera årskullar av barn. En del riskerar att aldrig återvända till klassrummen. Med ett längre perspektiv kan vi se att ojämlikheten i utbildning är en stor utmaning mot sammanhållning och fred. 2030 kommer 825 miljoner unga människor att sakna högstadieutbildning och ytterligare miljoner barn kommer inte att ha tillgång till någon utbildning överhuvudtaget.

En studie som UNICEF gjort visar att unga människor i världen menar att väl fungerande utbildning är en fundamental fred och säkerhetsfråga – en nyckelfråga för framtiden och deras samhällen. Den unga generationen protesterar och kräver att ineffektiva och omoderna utbildningssystem reformeras och levererar det som utlovats.

Den globala utbildningskrisen är som mest uttalad i så kallade svaga stater med bristande statlig kapacitet, där barn uppnår vare sig basal läskunnighet eller matematisk färdighet, vilket får allvarliga följder för deras framtida möjligheter att ta aktiv del i samhället. Samtidigt visar all erfarenhet att jämlik och inkluderande undervisning där eleverna får tillägna sig relevant kunskap och ändamålsenliga verktyg gör dem till kunniga och ansvarsmedvetna medborgare genom eget arbete, möjligheter till politiskt engagemang och mindre våld. Konfliktnivån är flera gånger högre i länder med svaga utbildningssystem.

UNICEF reagerar på utbildningskrisen genom att satsa på kvalitetsundervisning och ge ett

starkt fokus på såväl grundläggande utbildning som digital. Samtidigt prioriteras planering med hänsyn till risk, som innebär att man är uppmärksam mot konflikter och dynamiken som skapar sådana situationer. Starkast associerat till antidemokratiska värderingar är utbildning. Mer jämlik utbildning kan ändra bilden. Syftet är att stödja alla möjligheter att skapa social sammanhållning och fred och då spelar utbildning en avgörande roll.

GODA EXEMPEL: COLOMBIA, MALI OCH FILIPPINERNA

I Colombia arbetar *Escuelas en Paz*- initiativet speciellt i konfliktområden på landsbygden. Där stödjs skolor att vara plattformar för fred och försoning. 26 skolor deltar i initiativet och eleverna får lära sig icke-vålds lösningar, empati och kritiskt tänkande. Initiativ för att främja fred gestaltas genom konst, musik och idrott. Ett samarbete pågår mellan UNICEF och utbildningsministeriet för att integrera fredsbyggande i landets utbildningsstrategi och i läroplanen.

I Mali har barnen själva blivit fredsombud i sina lokalsamhällen och delat sin kunskap om alla barns rätt till skydd, utbildning, födelseregistreting och hälsa. Först fick 310 barn utbildning som “fredsambassadörer”. De knackade dörr i utsatta samhällen för att uppmana till dialog, samförstånd och vikten av att barn, speciellt flickor gick till skolan. Året efter fick ytterligare 2 500 barn och unga bli “fredsambassadörer”, som arbetar för sammanhållning och gemenskap, lokalt och nationellt, genom dialoger över gränser, sportevenemang, konst och kulturaktiviteter. De använder lokala media för att ge sina synpunkter. Dessutom engagerade UNICEF över 2 000 “tillbaka till skolan- ambassadörer” som fick över 20 000 barn att återvända till skolan och 9 000 att börja skolan.

FN har alltmer fokuserat på att stödja ungas positiva bidrag genom att se till att unga fredsfrämjare och deras organisationer kan delta i både freds- och politiska processer. Detta nya fokus menar FN är ett välkommet skifte i synen på vad barn och unga kan bidra med. I Sverige har vi länge sett barn och unga som kompetenta aktörer i lokalsamhället, men också i nationella sammanhang. Ser vi ut över världen finns en oro för vad utvecklingen kan leda till i länder som inskränker friheten genom begränsningar av yttrandefriheten och andra ingrepp i människors rörelsefrihet. Pandemin har tyvärr varit en orsak för länder att ta ytterligare steg på den destruktiva vägen.

Barnkonventionen är ett bräckligt verktyg för att skydda barn i väpnade konflikter och det finns fruktansvärda exempel på vad barn utsätts för, ett exempel är rekryteringen av barnsoldater. UNICEF spelar en aktiv roll i arbetet med att befria barnsoldater, ett arbete som inte minst kräver en långsiktig och krävande rehabilitering både av barnen och deras hembyar. Förutom att behandla barnens traumatiska upplevelser genom psykosocialt stöd och skolgång, går rehabiliteringen ut på att undervisa barnen i hur konflikter kan lösas på ett fredligt sätt.

I Filippinerna hade förhandlingar pågått under tio år med Moro Islamic Front för att befria nära

2 000 barn från frontens armé och börja barnens återintegrering i samhället. Försök gjordes att påverka ledarna i armen och även människorna i konfliktområdet att sluta rekrytera barn och erbjuda stöd och utbildning till de befriade barnen och deras familjer. Processen ledde till att fredsprocessen kunde återstarta, liksom många ungas liv.

UNICEF:s stöd till unga som arbetar för fred är kärnan i organisationens bidrag till bestående fred. En utvärdering från 2020 visar att UNICEF:s fredsskapande program med unga deltagare har uppnått goda resultat och effektivt angripit grundorsakerna till konflikter och fredsutmaningar som drabbar unga. Insatser i samarbete med unga gör det lättare att nå så kallade "svåra att nå"-ungdomar i utsatta områden. Det blir även lättare att bygga förtroende med lokalsamhället och regeringsföreträdare.

Möjligheterna att använda nya kommunikationsmedel blir också bättre genom ungas medverkan.

SVENSKA EXEMPEL – KIDS HACK THE CRISIS *OCH* GIGA

Ett färskt svenskt exempel är det globala, online hackathon för barn, som Svenska institutet och UNICEF Sverige organiserade i oktober 2020. Målet var att ge barn möjlighet att gemensamt skapa lösningar på de utmaningar, som har drabbat dem till följd av pandemin. "Kids Hack the Crisis" skapades för barn, med barn och av barn. Deltagarna kunde välja att arbeta inom ett antal områden som utbildning, barns deltagande, fysisk hälsa, psykiskt välmående och utrotande av fattigdom och våld. Utgångspunkten för "Kids Hack" var att bidra till att genomföra alla barns rättigheter och nå målen i Agenda 2030. Över 1 200 barn från över 70 länder runt om i världen deltog i detta första stora globala hack för barn. Barnen jobbade i diversifierade grupper med ett av temana, som de valt tillsammans. Det gemensamma språket var engelska. "Kids Hack" erbjöd ett digitalt sätt att arbeta som överbryggade både tid och rum och alla andra olikheter. Barnens kreativitet, samarbetsförmåga, medkänsla och öppenhet är en lärdom och inspiration för oss alla. Den fredsfrämjande effekten kan inte överskattas.

Den globala utbildningskrisen kräver ett nytänkande vad gäller utbildningssystemens roll som vitala institutioner för försoning och fred. Mer investeringar behövs för att förändra systemen till likvärdiga, relevanta och konfliktkänsliga institutioner, som vägar mot bestående fred.

En del i nytänkandet är Giga-initiativet. Giga startade 2019 och leds av UNICEF och International Telecommunication Union (ITU) och syftar till att ansluta varje skola till internet. Som den första partnern från den privata sektorn gick Ericsson in i initiativet 2020 med ett åtagande i mångmiljonklassen (USD) som en Global UNICEF Partner for School Connectivity Mapping. Det globala partnerskapet mellan Ericsson och UNICEF är ett treårigt initiativ för att identifiera den digitala klyftan i 35 länder och är ett viktigt första steg för att ansluta varje skola till internet. Enligt ITU har för närvarande 360 miljoner unga människor ingen tillgång till internet. Pandemin har verkligen blottlagt

denna enorma ojämlikhet, som drabbar det uppväxande släktet i världen. Skolor har stängt och möjligheterna för miljoner barn att följa en digital undervisning är begränsad och för många obefintlig.

Målet för hela Giga-initiativet är att alla skolor i världen ska vara uppkopplade mot internet 2030. Detta ger världens barn både större och mer jämlika möjligheter till lärande. Internets goda sida är tillgången till en stor gemensam faktabas, som nu blir tillgänglig för många fler. Det kommer att ge barn och unga helt andra möjligheter att växa till sin fulla potential och utforma och skapa sin egen framtid. Det finns också en negativ sida där barns utsatthet kan exploateras och den måste lärare och andra vuxna runt barnen vara medvetna om och motverka.

FÖRSKOLANS ROLL

I Sverige som inte upplevt krig på 200 år kommer erfarenheter av krig till oss på annat sätt, inte minst genom alla barn som kommit hit från krigs- och konfliktzoner. Hur kan vi fostra barn till fredsälskande vuxna i denna mångfald av etnicitet, religioner och kulturer? Kan utbildning vara en lika viktig väg för Sverige, som UNICEF ser som vägen globalt? I förskolan finns idag praktiskt taget alla förskolebarn.

Förskolan har blivit samhällets viktigaste möte med sina framtidsmedborgare. Kan förskolan i det mötet ge barnen de bästa förutsättningarna att utvecklas till kreativa, kompetenta och ansvarstagande människor?

En intressant pilotstudie med direkt inriktning på förskolebarns tankar om fred genomfördes 2017 på några finska förskolor, av forskarna Mårten Björkgren och Eva Ahlskog-Björkman.[1] Barnen fick i uppgift att teckna en värld där alla människor lever i fred. Barnen ritade och samtalade med en pedagog och en forskare. Två metoder att gestalta kopplades ihop. Barns samtal om fred var i fokus medan teckningarna användes som stöd för tolkningen.

Några tecknade jordklot och några tecknade en lugn hemmiljö, som exempel på fred. Barnen, som var sex år, lyfte fram lugn och tystnad som gestaltning av fred, vilket kan tolkas som frånvaro av krig. “Barnen förstår fred som en känsla eller upplevelse.” Där det är fred är man glad. “Det här är gladlandet”, sade ett barn om teckningen med hemmaidyllen.

Barnen tycker inte det känns bra när man bråkar, “De kopplar bråk både till sin egen situation och till hur det känns om det skulle vara krig”. Barnen förstår att fred handlar om relationer. Då pratar barnen om sina kamrater och syskon och situationer där bråk och orättvis behandling förekommer.

I barnens teckningar finns många element från naturen med i form av träd, djur och människor. “Naturupplevelsernas betydelse för fredsförståelse kan leda både mot hållbar livsstil och mångfald.” Däremot framkom inga tankar om att naturkrafterna också kan innebära faror.

Barnen resonerar om vad som är rätt och vad som är fel och om mitt och ditt. Vad som händer om människor vill ha samma saker? Barnen tar som exempel en fisk som två står och drar i från varsitt håll till fisken går av. Spännande att barnen utan att veta, gör en analogi till den

klassiska historien med mödrarna, som båda hävdar sig vara den riktiga modern till barnet. De drar i barnet från varsitt håll tills den riktiga modern släpper. Barnen förstår att fred kan vara som förhandlingar om vem som bestämmer i samhället.

I en teckning möts barn från Europa och Afrika och till det fogas barnens egen historia av mötet, där interaktionen med varandras olikheter leder till glädje. Av denna historia kan vi skönja att dessa sexåriga barn förstår att "vi behöver lära känna varandra för att godkänna olikheter."

Björkgren och Ahlskog- Björkman, "anser att barns språk och uttrycksmedel att gestalta innebörden av ett liv i fred, aktivt behöver stödjas i förskolan". De menar att "pilotstudien har gett oss möjlighet att förankra våra reflektioner om hur vi i utbildningssammanhang kan synliggöra utvecklingen av barns förståelse av fred, utgående från pedagogisk forskning om hållbar utveckling och barns lärande för fred".

Jag tycker att denna pilotstudie ger ett fint exempel på hur lyhörda pedagoger kan fånga upp barns tankar och funderingar och genom sitt förhållningssätt till barnen, låter dem ta ett steg till och fördjupa sitt sätt att tänka. Barns tro på det goda och sanna är viktigt att stödja och stärka, både av föräldrar och förskola.

Av förskolans läroplan framgår "att utbildningen ska ge barnen möjlighet att utveckla sin förmåga till empati och omtanke om andra genom att uppmuntra och stärka deras medkänsla och inlevelse i andra människors situation".[2] "Att utveckla och stödja barns empatiska förmåga är på sikt den kanske viktigaste fredsfaktorn", skriver psykolog Inga Sylwander i antologin, "Empati-känna, förstå och växa."

Ett fint exempel på hur vi vuxna kan lära barn att bli medkännande och agera medkännande är Annie Norell Beachs bok, "Mångfald och medkänsla i förskolan".[3] Budskapet till läsaren är att det inte krävs några avancerade kunskaper när man ska lära barn att vara empatiska och att stärka deras medkänsla. Det som krävs är att vi vuxna som möter barn verkligen är medvetna om barns behov och rättigheter. Alla vardagens verksamheter kan och bör därför enligt Norell Beach användas för att utveckla toleranta, generösa och förstående människor.

Exempel från boken: I en dagisgrupp finns Lisa. Lisa älskar semlor. Det vet alla barnen. Nu vill det sig så illa att just den dag som Lisa längtat så efter, när man bjuder på semlor på dagis – då är Lisa sjuk. Förskoleläraren tar upp det med barngruppen. "Tänk vad synd om Lisa som är sjuk idag och inte kan äta semla med oss andra." Då tänker barnen efter och tycker synd om Lisa. Pedagogen kan då gå ett steg till och fråga barnen om man kan göra något. Då får barnen inte bara känna med Lisa. De kan också lära sig att man göra något för henne. Förslagen från barnen om vad de kan göra är till exempel att spara en semla i kylskåpet eller i frysen. Ett annat förslag är gå hem till Lisa med semlan efter dagis.

Genom detta enkla sätt, att gå ett steg till från att ha medkänsla till att också göra något ger barnen glädjen av att få känna sig generösa och omtänksamma.

Barnläkaren och författaren Lars H Gustafsson slår fast att det är nödvändigt med en direkt koppling mellan känsla och handling och beskriver de tre nivåer som måste hänga ihop;

känna med, förstå känslan och ta ansvar och handla. “Välja väg i godhetens riktning och stå upp emot ondskan”.

BARN ÄR VIKTIGA AKTÖRER FÖR FRED.

Unga människors tankar om fred och frihet har alltid funnits men uttryckts på olika sätt; i samtal, i litteratur, uttalanden, upprop, demonstrationer och i bilder och musik. Hos många unga har tankar och uttryck övergått i aktion. Det finns många exempel från både dagens värld och från historien, där engagerade och hängivna unga gått i spetsen för förändring med fred och frihet i fokus.

Två tjejer – två världsledare – Malala Yousafazai och Greta Thunberg är två exempel på barn som haft en stor inverkan på fredsfrågor och framtiden. Dessa två tjejer visar på den enorma potentialen hos unga människor.

Nobels fredspristagare Malala Yousafzai har en talande teckning i sin bok, “Jag är Malala”[4]. Hon tecknade den när hon var tolv år och den föreställer två händer, som möts i ett handslag. Av symbolerna vid sidan om händerna förstår man att det är kristen hand och en muslimsk hand som möts. Enligt Malala så visar den drömmen om harmoni mellan olika övertygelser. Malala är flickan som stod upp för flickors rätt till utbildning och sköts av talibanerna, men överlevde. Hon förstod tidigt att hennes penna var mäktigare än maskingevären. Idag är hon en ung kvinna som blivit global symbol för fredliga protester och kampen för kvinnans rättigheter.

Greta Thunberg har också en talande teckning, sin skylt med texten, “Skolstrejk för klimatet”. Den har blivit världskänd tillsammans med henne och varit med i ett otal demonstrationer världen över. Mångfaldigad i ett antal kopior i länder där svenska definitivt är ett främmande språk, men skylten med den svenska texten har blivit ikonisk. Greta har liksom Malala talat i FN och inför de stora och mäktiga ledarna i världen. Greta har talat om svek och stulna drömmar. Om klimatkrisen som är på väg att bli vår största fredskris.

Två unga ledare med varsin stor framtidsfråga; utbildning och klimat, som lyckats påverka och sätta frågorna på världsdelarnas agenda, i kraft av sina tydliga röster och miljoner följare. Det är deras och alla barn och ungas framtid som står på spel. De och mängder av deras följare har visat att de är kunniga, kompetenta och synnerligen ansvarstagande. Besvikna över en vuxenvärld som gör helt andra prioriteringar har de tagit saken i egna händer.

Malala och Greta och deras miljoner följare skickar en närmast desperat signal till oss vuxna att vi måste ta vårt ansvar och kraftfullt agera för våra barn och barnbarns framtid. Det måste bli slut på högtidstalen. Klimatet och freden står på spel. Barnen och de unga är genomtänkta och kapabla när de uttrycker sin oro och bristande framtidstro. Vi måste lyssna och ta deras insikter och engagemang på största allvar om vi vill leva i en fredlig och försonlig värld.

Jag har i min text velat stärka hoppet och visa på de goda krafter som finns runtom i världen och som varje dag åstadkommer positiva förändringar i barns liv. Vi ser också att de bästa resultaten nås när barn och unga är medagerande. Därför

bör fler och olika former utvecklas där barn blir delaktiga och ges ett verkligt inflytande. Den bristande framtidstron måste på alla sätt motverkas och vändas till dess motsats. Jämlika möjligheter till lärande är en del av hoppet, då utbildning är en grundläggande förutsättning för lägre konfliktnivåer, och därmed en hållbar fred.

“Den bristande framtidstron måste på alla sätt motverkas och vändas till dess motsats. Jämlika möjligheter till lärande är en del av hoppet, då utbildning är en grundläggande förutsättning för lägre konfliktnivåer, och därmed en hållbar fred."

MAJ-INGER KLINGVALL

Maj-Inger Klingvall är ordförande för UNICEF Sverige sedan 2017, styrelseledamot sedan 2011. Fd socialförsäkringsminister och fd bistånds- och migrationsminister. Hon var även ambassadör i Mocambique 2002-2007 därefter ambassadör vid UD med inriktning på Västafrika till 2011.

SLUTNOTER

[1] Björkgren, Mårten, Ahlskog-Björkman, Eva, 2018, Barn och fred, En pilotstudie om förskolebarns förståelse av fred. Nordidactica: Journal of Humanities and Social Science Education.

[2] Ernman, Malena m fl, 2019, Scener ur hjärtat, Polaris bokförlag, ScandBook AB Läroplan för förskolan, Lpfö18.

[3] Norell Beach, Annie, 1995, Mångfald och medkänsla i förskolan, Kristianstads Boktryckeri AB 2004 Strömstedt Jenny, 2020, Barn som förändrat världen, Bokförlaget Max Ström.

[4] UNICEF and Sustaining Peace, UNICEF Thematic Paper Contribution, 2020 Yousafzai, Malala, 2013, Jag är Malala, ICA bokförlag, ScandBook AB.

6. Ingen fred utan pressfrihet

ERIK HALKJAER

Historien är full av namnkunniga krigskorrespondenter, som riskerat livet, kanske skadats eller fängslats, för att skildra fronten, soldaternas vardag, civilbefolkningens umbäranden och brutala övergrepp. Det är tack vare dem som vi får förståelse och kanske kunskap om den fulla vidden av konsekvenserna av politiska beslut fattade långt över huvudena på dem som får betala krigets höga pris.

LOKALA REPORTRAR EN OUMBÄRLIG LÄNK I ARBETET FÖR DEMOKRATI

I Sverige minns vi Sveriges radios Nils Horner eller frilansaren Martin Adler, som båda föll offer för de konflikter de så skickligt skildrade. Och flera andra som på senare år suttit frihetsberövade i fjärran länder, i allt från dagar och månader eller till och med år.

De är svenska journalister som rest till konfliktzoner, ofta länder som befinner sig längst ner på Reportrar utan gränsers pressfrihetsindex. Länder där de lokala journalisterna för länge sedan tystats eller de få som fortfarande jobbar, gör det under tuffa och farliga villkor. Inte sällan bistår de lokala reportrarna just utländska korrespondenter med att få tillgång till vittnesmål för att sätta ljuset på konflikter många mediekonsumenter vet alldeles för lite om.

Krig och bristande pressfrihet hänger så klart ihop. Med krig, konflikt och väpnat våld följer oftast sämre villkor och möjligheter för media och oberoende journalistik. Talesättet sanningen är krigets första offer, må vara en klyscha, men det ligger rätt nära verkligheten.

Sveriges tidigare utrikesminister och FN:s vice generalsekreterare, Jan Eliasson, brukar säga att det går att stoppa konflikter före det bryter ut. En säker varningssignal är ökade övergrepp på de mänskliga rättigheterna. Han menar att redan där bör FN och det internationella samfundet gripa in och stävja begynnande motsättningar.

De övergrepp och den korruption som Jan Eliasson syftar på, och som ofta ligger till grund för framtida konflikter, granskas av lokala journalister. Liksom krigskorrespondenter

"Talesättet sanningen är krigets första offer, må vara en klyscha, men det ligger rätt nära verkligheten."

ger de sig in på minerat territorium när de ställer makthavare mot väggen, beger sig till avlägsna landsändar för att skildra situationen för ursprungsfolk eller etniska och religiösa etniciteter, eller sätter fingret på den dåliga efterlevnaden av internationella konventioner och avtal.

Lokala reportrar är långt mer än de influgna utrikeskorrespondenterna i behov av en fungerande rättsstat och den säkerhet som bara fred kan skänka dem. Under 2000-talet växte i talibanernas spår en frodig mediesektor fram i Afghanistan, med tusentals journalister, varav många kvinnor. De riskerade livet varje dag, men var en oumbärlig länk i arbetet med att bygga ett nytt mer demokratiskt Afghanistan i fred. När talibanerna åter ryckte fram inför maktövertagandet, i augusti 2021, flydde journalister i hundratals.

PRESSFRIHETEN PÅ SPEL ÄVEN I EUROPA

I Europa har på senare år pressfriheten försämrats dramatiskt. Långt ifrån så dramatiskt som i krigets Afghanistan, fler journalister mördas i Europa, och allt fler reportrar utsätts för hat och trakasserier, medier stängs ner och politiker tar kontroll över public service medier. För den saken skull hotas inte Europa av krig, men att Belarus skakats av landsomfattande och månadslånga protester med brutala attacker på oppositionella, aktivister och journalister bör knappast komma som någon överraskning för någon.

Belarus diktator Aleksandr Lukasjenko har i sin kamp att styra det belarusiska folket valt ut landets journalister till sin huvudfiende. Han drar sig inte för att bombhota passagerarflyg för att kidnappa journalister eller att fängsla journalister som hot mot nationen när de i själva verket bara rapporterat om fredliga demonstrationer.

Likaså bör vakande ögon hållas på Turkiet och Ryssland. De är två länder som tillsammans med Belarus är sämst på pressfrihet i Europa, där situationen hela tiden är på gränsen att utvecklas till vad som i Belarus kan liknas vid en lågintensiv konflikt där lokala journalister riskerar livet och utländsk media knappt kan sätta sin fot.

PRESSFRIHETENS SNABBA FÖRFALL I MYANMAR OCH ETIOPIEN

Bara månader efter de så kallade valen i Belarus, i augusti 2020, utbröt fullskaligt krig i norra Etiopien, och sen tog militären makten i Myanmar. Det är två länder där pressfriheten i många år ansågs bättre än de tre europeiska länderna nämnda ovan.

Den relativt goda pressfriheten i Etiopien och Myanmar till trots tog det inte makthavarna många minuter att hindra journalister i sin yrkesutövning, stänga av internet och avbryta i stort sett all kommunikation. I Etiopien fanns dessutom tydliga varningstecken om vad som komma skulle, ofta med lokala journalister som källor.

När såväl etiopiska som utländska reportrar ville rapportera om lokalvalen i Tigray, i norra Etiopien, i september förra året, fick de helt sonika ge upp eftersom den Etiopiska regeringen stoppade dem. Två månader senare var det krig. I Myanmar har journalister som bevakat ämnen som på ett eller annat sätt kunnat reta militären alltid vetat att generalerna när som helst skulle kunna ta makten.

På den andra sidan skalan finns länderna där drömmen om fred finns precis runt hörnet, efter årtionden av krig. Colombia var länge ett av världens farligaste länder för journalister, men ju närmare freden kom desto bättre blev det. Tills freden var där, då visade det sig att pressfrihet ändå inte stod så högt på makthavarnas prioriteringslista.

Fem år efter 2016-års fredsavtal mellan den colombianska regeringen och vänstergerillan Farc ökar återigen våldet mot Colombias journalister. När landsomfattande protester mot regeringens politik drabbade landet våren 2021 greps, besköts och misshandlades hundratals journalister av polis och demonstranter. Det polisiära våldet mot journalisterna var av den omfattning att den förde tankarna till krigsåren.

VAD ÄR EN FRED VÄRD OM INTE PRESSFRIHETEN KAN GARANTERAS?

I Afghanistan låg pressfrihet länge som en spelbricka på förhandlingsbordet med regeringen på den ena sidan och talibanerna på den andra. Båda parter var medvetna om att i en fred måste något kompromissas, men en fred utan pressfrihet är ingen fred.

Till slut rasade de afghanska fredsförhandlingarna samman och talibanerna kunde åter ta makten. Ett av de första officiella uttalanden rörelsen gjorde var att journalister skulle skyddas och värnas. Huruvida de kommer leva upp till sitt löfte får tiden visa, men historien säger något annat. När talibanerna hade makten 1996–2001 rådde i det närmaste total censur.

Nu har en generation unga afghaner – liksom de burmeser som tagit till gatorna efter militärkuppen – växt upp med internet, demokratiska ideal och pressfrihet. Mycket talar för att en stor majoritet av landets unga invånare kommer kämpa för de rättigheter de vuxit upp med, hotet om våld och krig till trots. De vet, liksom talibanerna, att utan pressfrihet, ingen fred. Och talibanernas styre bygger helt på terror och ett konstant krigstillstånd mot fri och liberal demokrati med medborgerliga fri- och rättigheter.

För när det kommer till kritan är oberoende journalistik, och rätten till information en grundbult i varje demokrati och fredligt samhälle. När det tummas på pressfriheten, tummas det också på demokratin och därmed det själva fundament som den bygger på.

DET INTERNATIONELLA SAMFUNDETS ANSVAR

Det är ingen slump att delmål 16.10 i de globala målen för hållbar utveckling lyder: “Säkerställa allmän tillgång till information och skydda

de grundläggande friheterna, i enlighet med nationell lagstiftning och internationella avtal." När FN:s medlemsstater i september 2015 åtog sig att uppnå de 17 globala målen till senast år 2030 lovade de även att de skulle leva upp till detta delmål.

För en mottagare av Nobels fredspris, som Etiopiens Abiy Ahmed borde det vara en självklarhet att följa inte bara de löften om de globala målen hans land gjorde i FN-skrapan 2015, utan även de löften han själv gjorde när han kom till makten, och de avtal och konventioner som Etiopien förbundit sig att leva upp till. Ingenstans i dessa texter står det att journalister ska kunna fängslas, tystas eller dödas för att de gör sitt arbete, eller för den delen att internet ska kunna stängas ner, enskilda sajter blockeras och människors rätt till information hindras.

Av talibanerna i Afghanistan, militärerna i Myanmar eller Belarus diktator Aleksandr Lukashenko går det tyvärr inte att förvänta sig mycket mer, men då ligger istället ansvaret hos det internationella samfundet. Ska verkligen en regim som jagar journalister vara en regim som man för en dialog med, som man tillåter vara en del av det internationella lagar och konventioner som sätter reglerna? Vad är priset för pressfrihet? Ett krig? En civilbefolkning i förtryck? När en journalist blir en måltavla, naggas freden i kanten.

USA:s president George W Bush blev historisk när han efter terrorattacken i USA den 9 september 2001 sa att antingen är du med oss eller emot oss. Han inkluderade även media och de journalister som omedvetet plötsligt kunde leda bombflyg till talibanernas gömställen efter att en tv-intervju med en talibanledare i samma gömställe visats på tv-apparater jorden runt. För talibanerna blev journalisterna en del av den internationella koalition de bekämpade.

USA och dess allierade gjorde i ett slag journalister till direkta måltavlor i ett krig de skickats till för att skildra så neutralt som möjligt för att ge allmänheten en chans att själva bilda sig en uppfattning, utan USA:s eller talibanernas propaganda. Plötsligt hjälpte det inte att det stod press eller tv på skyddsvästar, hjälmar eller bilrutor.

Och det gällde inte bara i Afghanistan, nu kunde Eritreas diktator Isaias Afwerki utan konsekvenser och rättegång låsa in en svensk journalist på livstid, Syriens diktator Bashar Al Assad rikta dödliga artillerianfall mot journalister i Homs och Saudiarabiens kronprins, Mohammed bin Salman, helt sonika halshugga och stycka en journalist på ett konsulat.

Ansvaret för pressfrihet i andra länder, och därmed risken för konflikt och krig, journalisters liv och civilbefolkningens öde, ligger därför också på axlarna av de makthavare som i internationella forum säger sig försvara oberoende journalistik. Dessa ledare, ofta från norra Europa där pressfriheten, liksom freden, är god och stabil, bör vara medvetna om att de har världens ögon på sig.

Hotas journalister av makthavare i USA och EU, dödas journalister även här utan konsekvenser, då är det en lätt sak för mindre nogräknade makthavare i andra länder att göra samma sak, eller värre. Hur mycket är pressfriheten värd när fred ska förhandlas med talibanerna, eller när EU:s ledare försöker övertyga Aleksandr Lukashenko, juntan i Myanmar eller Abiy Ahmed

i Etiopien om att sluta jaga journalister?

När fred ska mäklas eller försvaras då gäller det att komma till bordet med ryggen fri. Se på oss, vi har pressfrihet, journalister kan informera allmänheten och granska makthavare utan att riskera livet, och olika åsikter kan komma till tals utan väpnad konflikt. Det ska aldrig råda någon tvekan om att en hållbar fred inkluderar grundläggande friheter och rättigheter såsom pressfrihet, rätt till information och journalisters möjligheter att arbeta utan att bli skjutna på eller fängslade.

ERIK HALKJAER

Fotograf: Jens Sølvberg

Ordförande för Reportrar utan gränser Sverige, med många års erfarenhet av utrikesrapportering.

7. Så håller FN internet öppet i krig och konflikter

VERONICA SÄLLEMARK

Internet i krig och konflikt måste göras fritt och säkert. Idag finns inga globala mekanismer som skyddar människor från internetavstängningar och säkerställer fritt och säkert internet – trots att tillgången till internet kan innebära liv eller död. Att införa fri tillgång till internet i krig och konflikt genom att FN tillhandahåller det, är ovärderligt för att oberoende kunna stärka rösterna från civilbefolkning, aktivister och journalister runt om i världen. Det är hög tid att FN arbetar aktivt med att slå på internet i krig och konflikt där auktoritära regimer stänger av det.

INTERNET PÅ LIV OCH DÖD

I januari 2018 klev jag av flygplanet i Yangon, den före detta huvudstaden i Myanmar. Där hade kulturliv, barer och shopping vuxit explosionsartat sedan Myanmar tog sina viktiga steg mot ökad demokratisering och började öppna upp landet under de föregående åren. Någon vecka senare befann jag mig på konferensen Myanmar Digital Rights Forum i organisationen Phandeeyars trendiga lokaler i centrala Yangon. Det minglades för fullt mellan tech-folk, ambassadpersonal, aktivister och journalister. Sverige var en av huvudsponsorerna till konferensen och hade därför högt deltagande från sektionskansliet i Yangon, det kansli där personal från Utrikesdepartementet och Sida arbetade. Sveriges dåvarande ambassadör, som vanligtvis befann sig på Sveriges ambassad i Bangkok, hade flugit in till Yangon för att hålla öppningstal om rätten till fritt och säkert internet.

Så viktig var frågan om ett fritt internet redan år 2018. Det var innan läget försämrades radikalt. Sen dess har landet gått igenom en pandemi, en militärkupp och flera nedstängningar av internet. De som drabbats allra hårdast är civilbefolkningen.

Men Myanmar är långt ifrån ensamma att drabbas av internetavstängningar. År 2020 stängdes internet av 155 gånger i 29 länder runtom i världen. Siffrorna kommer från organisationen Access Now som arbetar med att lyfta frågor om rätten till fritt och säkert internet.[1] Under årets fem första månader 2021 stängdes internet av 55 gånger i 21 länder. Även om det statistiskt sett skett färre avstängningar

"Men Myanmar är långt ifrån ensamma att drabbas av internetavstängningar. År 2020 stängdes internet av 155 gånger i 29 länder runtom i världen."

2021 jämfört med 2020, är trenden att de avstängningar som genomförs pågår under en längre tid.[2]

Konsekvenserna av avstängningarna är mycket allvarliga och handlar om att auktoritära stater eller aktörer försöker krossa proteströrelser och tysta människorättskämpar. Genom hård censur kan regimerna kontrollera informationsflödet och manipulera människors åsikter. Människor utsätts för direkt livsfara av att internet stängs ned. De många konsekvenserna är bland annat att människor utelämnas från rätten till livsviktig hälsoinformation om Corona.[3]

I konfliktdrabbade områden kan ytterligare konsekvenser läggas till såsom exempelvis avsaknaden av viktig samhällsinformation, vart konflikter bryter ut så att man kan skydda sig, möjligheten att ta reda på hur närstående mår, samt vart man kan få tag i mat och vatten eller andra viktiga förnödenheter. Likväl berövas man också rätten att synliggöra de människorättskränkningar som pågår. Internetavstängningar påverkar också möjligheterna för arbete och studier som i sin tur påverkar människors möjligheter till försörjning. Fattigdomen ökar och utbildningsnivån sjunker.

Det är tydligt att det är viktigt med ett starkt globalt engagemang för dessa frågor. År 2016 antog FN en icke-bindande resolution där de erkänner tillgången till fritt och säkert internet som en del av agendan för mänskliga rättigheter med tillgänglighet, jämlikhet och yttrandefrihet som viktiga delar.[4] År 2020 antog FN en deklaration som lyfter fram digitaliseringens möjligheter och att cyberrymden är en av hotbilderna i krig och konflikt som FN behöver arbeta med.[5] Mycket görs men mer behöver göras. Det finns idag inga möjligheter för FN att säkerställa tillgången till ett fritt och öppet internet.

INTERNET STÄNGS NED I MYANMAR

Från att ha varit en av världens snabbast växande marknader för mobiltelefoni och internet till att internet stängs av är minst sagt skarpa kontraster. I juni 2019 slocknade internet i de två norra delstaterna Rakhine och Chin. Syftet var tydligt – den civila regeringen och

"År 2016 antog FN en icke-bindande resolution där de erkänner tillgången till fritt och säkert internet som en del av agendan för mänskliga rättigheter"

"Tillgången till internet bestämdes helt och hållet av regeringens vilja att riskera att bli granskade kring människorättskränkningar eller brott mot mänskligheten."

militärjuntan ville undvika att information når omvärlden om situationen för Rohingyas och andra minoritetsgrupper och samtidigt försvåra för invånarna att samordna sig. Det var starten på en av världens längsta statligt sanktionerade internet-avstängningar.[6]

Trots omvärldens fördömanden fanns det inga mekanismer på plats som kunde sätta på internet igen. Tillgången till internet bestämdes helt och hållet av regeringens vilja att riskera att bli granskade kring människorättskränkningar eller brott mot mänskligheten. Således ströps tillgången till fritt internet i ungefär 19 månader i delstaterna Rakhine och Chin. De som påverkades mest var lokalbefolkningen som fick svårare att göra sina röster hörda.

MILITÄRKUPP OCH MÄNNISKORÄTTS-KRÄNKNINGAR

Militärkuppen i Myanmar genomfördes den 1 februari 2021 och sedan dess har parlamentsledamöter, journalister, aktivister och oppositionella företrädare fängslats, torterats, våldtagits och mördats. Landsomfattande massiva protester har brutit ut på gator och torg och det finns ett starkt folkligt engagemang för att återupprätta ett demokratiskt Myanmar. Fram tills den 20 juli 2021 har 5315 personer arresterats, åtalats eller fängslats sedan militärkuppen drog igång. Och hela 922 personer har mördats enligt organisationen Assistance Association for Political Prisoners.[7] Det här är information som juntan helst vill hålla okänd och det är också information som ger bränsle på elden i proteströrelsens kamp för demokrati och mänskliga rättigheter.

Internet har här varit helt central för att snabbt och enkelt sprida information om demonstrationer, militärens övergrepp och uppdateringar kopplade till demokratikampen. Men tillgången kontrolleras av militärjuntan som har ett starkt intresse att återta makten över landet. Därför ströps eller reglerades internet hårt efter militärkuppen och från och med den 2 april 2021 kulminerade det hela till att internet nästan stängdes av helt.[8] Reaktionerna från civilbefolkningen har varit väldigt starka.

"*We Myanmar people are in the dark now*" sa en ung demonstrant till Reuters. "*News from Myanmar is going to disappear,*" la en annan till. Citaten är givna av anonyma demonstranter i Myanmar som är källor till Reuters.[9]

INTERNETAVSTÄNGNINGAR PÅ FLERA HÅLL I VÄRLDEN

Myanmar är långt ifrån ensamma om att drabbas av internetavstängningar. Även under protesterna i Hong Kong stängdes internet av och istället användes en Bluetooth-baserad app av demonstranterna, vilken ökade möjligheterna att organisera sig. I Indien som länge har ansetts vara en av världens största demokratier, och en tydlig motpol till det kinesiska inflytandet i Asien, har internet stängts av mer än i något annat land i världen under år 2020. Av världens totala 155 internetavstängningar 2020 stod alltså Indien för hela 109 av dessa.[10] Det omtvistade konfliktområdet Kashmir, som ligger i gränslandet mellan Indien och Pakistan, har drabbats under flera år av Indiens internetavstängningar. Men en ny trend är att avstängningarna även har spridits till flera delar av Indien i försök att stävja protesterande medborgare eller för att dölja myndigheternas brister. Under jordbruksprotesterna i Indien (som i korthet handlar om att regeringen beslutat om impopulära arbetsmarknadslagar och jordbrukslagar som arbetare och fackförbund motsätter sig) stängde myndigheterna till och med av internet i närheten av den tätbefolkade huvudstaden New Delhi.[11]

"Det omtvistade konfliktområdet Kashmir, som ligger i gränslandet mellan Indien och Pakistan, har drabbats under flera år av Indiens internetavstängningar."

Ett av de mest ökända exemplen på hur hård kontroll av informationsflöden kastar civilbefolkningen in i en totalitär regims grepp är Nordkorea. De har olika typer av internet, det ena är det inhemska som endast tillåter ett fåtal webbplatser som regeringen sanktionerat. Ett annat är vårt globala internet. Det är dock endast tillgängligt för ett fåtal högt uppsatta personer i regimen i Pyongyang. Informationsflödet är så hårt kontrollerat att man dessutom har två olika typer av telefoner som kan användas. Den ena varianten är till befolkningen som endast kan ringa inhemska samtal. De berövas rätten till kontakt med omvärlden. Den andra telefonen används av ambassadörer och diplomater och där är begränsningen istället att de kan ringa till andra diplomatiska beskickningar i Nordkorea. Om de verkligen behöver kan de ringa utlandssamtal, men dessa är kostsamma. Däremot kan alltså inte en ambassadör och dennes lokalanställda chaufför ringa varandra.[12] Handgreppet försvårar inte bara samordningen, utan bristen på kontaktytor med lokalbefolkningen innebär också att brott mot mänskliga rättigheter döljs och möjligheterna att göra motstånd minskar.

Förflyttar vi oss till en annan del av Asien ser vi att Afghanistans IT-sektor var en av de mest blomstrande sektorerna i landet under flera år och hade närmare 13 miljoner internetanvändare. I samband med talibanernas

"Afghanistans IT-sektor var en av de mest blomstrande sektorerna i landet under flera år och hade närmare 13 miljoner internetanvändare."

framfart sprängde de den 5 juli 2021 fiberoptiska enheter i staden Islam Qala som tillhör Herat-provinsen och som gränsar till Iran. Efter det har talibanerna sett till att flera platser drabbats av strypt internettillgång, i och med att sändare på marken förstörts i stridigheterna.[13] Kontroll av internet och internetavstängningar användes också som ett verktyg för att kuva det politiska och militära motståndet i den mytomspunna dalen Panjshir. Afghanistans vice president Amrullah Saleh sökte skydd i Panjshir vilket ledde till att talibanerna stängde ned internet för att han inte skulle kunna nå ut med sin kamp mot talibanerna via sociala medier.[14] Det ledde i sin tur till att många blev oroliga över att talibanregimen så småningom ska stänga av internet helt och hållet, vilket skulle vara förödande för oppositionella krafter såväl som för civilbefolkningen.

Tittar man på Yemen ser man att det finns flera tillfällen där internet stängts av. Och de olika stridande parterna hotar med att stänga ned internet på flera håll i landet, i försök att använda internet som en fördel i förhandlingar men också som kollektiv bestraffning.[15] I Etiopien har internet stängts av i det konfliktdrabbade Tigray. Men trots avstängningen har omvärlden ändå fått ta del av fruktansvärda vittnesskildringar om massvåldtäkter och massavrättningar.[16]

Alla exempel (förutom Indien) som radats upp handlar om att internet stängts av i samband med någon form av konfliktsituation.[17] Det är också det vanligast förekommande skälet (om vi bortser från Indien i statistiken) till att internet stängs av globalt sett. Räknar vi in Indien i statistiken är det främst av politiska orsaker som internet stängs av. Något vi även ser på andra håll som i Belarus där diktatorn Lukasjenko stängde av och kontrollerade internet i 121 dagar för att slå ned de politiska motståndarna och protestanterna.[18] Eller i Uganda där man stängde av internet under 100 timmar inför presidentvalet 2021.[19] Exemplen är många och konsekvenserna likaså. Men något som alla exempel har gemensamt är att det idag inte finns någon aktör som kan sätta på internet igen vilket är helt nödvändigt för att värna om mänskliga rättigheter.

INTERNET FRÅN MARKEN TILL RYMDEN

Vart tar våra mejl vägen när vi tryckt på skicka-knappen? Ett vanligt svar på den frågan är cyberrymden. För mig och många andra som inte har en teknisk bakgrund är cyberrymden svår att greppa. Jag har föreställt mig att internet finns i luften och därför är byggt i luften. Men efter samtal med olika personer som är kunniga inom ämnet förstod jag att så ser det inte riktigt ut nu. Så kan det möjligen se ut i framtiden när tekniken fått renodlas och investeringarna möjliggjort den teknologiska utvecklingen.

Internet styrs idag primärt av sändare på marken som behöver stå nära varandra för att internet ska kunna fungera. Det handlar alltså om avstånd på kanske 10 kilometer mellan varje sändare. De som bygger sändare är inte nödvändigtvis samma företag som tillhandahåller internetabonnemanget. I Myanmar var exempelvis Eriksson involverade i att bygga sändare på marken och Telenor var en av telefonoperatörerna som tillhandahöll internet via 4G. Det fanns endast två linor med internet som gick in i Myanmar – den ena från Thailand och den andra från Singapore. Varför är all den här informationen nödvändig i en antologi om fred? Jo, för att förstå hur enkelt det är att stänga av internet. Vill man stänga av internet så stänger man helt enkelt av linorna in i landet eller så förstör man sändare på marken. Då slutar mottagningen att fungera och internet görs otillgängligt.

Under protesterna i Hong Kong användes bland annat appen Bridgefy.[20] Den bygger på att användare som vill skicka information via Bluetooth kan göra det om andra användare har sitt Bluetooth igång. Då skickas signalerna från användare till användare fram tills dess att informationen nått fram till mottagaren. Den här är en billig lösning men den är svår att räkna med eftersom den kräver att många individer har satt på Bluetooth och befinner sig några meter ifrån varandra. Om det är för få användare i närheten stannar meddelandet upp, vilket kan leda till att det inte kommer fram. Bluetooth-baserade appar fungerar som allra bäst om majoriteten av människorna i ett område använder appen, vilket exempelvis fungerar under massdemonstrationer i städer. Men den fungerar sämre i områden som inte är tätbefolkade.[21]

Det finns idag satellitbaserat internet som bland andra bergsklättrare använder sig av genom särskilda satellittelefoner. Telefonerna har inbyggd hårdvara anpassat för ändamålet som vanliga mobiltelefoner saknar. Nackdelen är att kostnaderna är mycket högre för att producera den här typen av telefoner som kopplar upp mot satelliter jämfört med de telefoner och sändare som används idag.

Företaget Starlink, som är en del av Elon Musks bolag SpaceX, har revolutionerat marknaden för satellitbaserade internetuppkoppling. Satelliterna rör sig närmare jorden än andra företags satelliter och Starlink arbetar med att erbjuda Wi-Fi-uppkoppling till områden som tidigare har saknat sändare på marken. Så här skriver de på sin hemsida:

"Starlink is ideally suited for areas of the globe where connectivity has typically been a challenge. Unbounded by traditional ground infrastructure, Starlink can deliver high-speed broadband internet to locations where access

"Vill man stänga av internet så stänger man helt enkelt av linorna in i landet eller så förstör man sändare på marken. Då slutar mottagningen att fungera och internet görs otillgängligt."

"Därför behöver vi hitta lösningar för att behålla internet på när det väl är utbyggt, även i auktoritära eller repressiva miljöer."

has been unreliable or completely unavailable."[22]

Det innebär att tekniken för att sätta upp accesspunkter till Wi-Fi redan finns idag. Hundratals accesspunkter kan sättas upp av exempelvis FN som kan erbjuda människor i nöd fri tillgång till internet i livsavgörande situationer. Vilket kan vara helt nödvändigt i krig och konflikt och i repressiva miljöer där internet annars riskerar att kontrolleras och stängas ned av staten eller andra grupper i syfte att kontrollera och förtrycka människor.

MÄNSKLIG SÄKERHET OCH FN:S SKYLDIGHET ATT SKYDDA

Begreppet mänsklig säkerhet lanserades av UNDP första gången 1994 för att vidga synen på vad som skapar säkerhet för människor. Då pekade man ut sju områden som handlar om mänsklig säkerhet: Ekonomisk säkerhet, matsäkerhet, hälsosäkerhet, miljösäkerhet, personlig säkerhet, gruppers säkerhet och politisk säkerhet. Senare har framförallt tre aspekter av mänsklig säkerhet lyfts fram: frihet från rädsla, frihet från brist på grundläggande behov och rätt till skydd av mänskliga rättigheter.[23]

Dessa tre aspekter handlar alla om att sätta människan i centrum i säkerhetsfrågor. Begreppet mänsklig säkerhet är så pass brett att även internet kan ingå. Det kan handla om att man arbetar över internet och får sin huvudsakliga inkomst därigenom, att man får tillgång till digital sjukvård eller att man når ut med information om människorättskränkningar.

Idag arbetar FN med initiativet *Generalsekreterarens digitala färdplan.* Den syftar till att öka tillgången till internet för fler människor i världen och använder en välanvänd slogan inom Agenda 2030 nämligen "leave no one behind". Det handlar om att bygga ut tillgången till internet även på landsbygden och att möjliggöra att fler har råd med internet.[24] Allt detta är helt nödvändigt för att både världen ska fortsätta utvecklas och människor ska lyftas ur fattigdom och förtryck. Men som vi kunnat ta del av tidigare i texten har internet stängts av i konfliktsituationer där man alltså har byggt ut internet redan. Därför behöver vi hitta lösningar för att behålla internet på när det väl är utbyggt, även i auktoritära eller repressiva miljöer. Varken FN eller någon annan aktör kan idag sätta på internet igen när linorna stängts av eller sändare på marken förstörts.

Därför behöver FN visa att de menar allvar även i internetfrågor när de säger att de ska "leave no one behind". Här kommer principen om FN:s skyldighet att skydda (Responsibility to protect, R2P) in i bilden. Den antogs redan 2005 och syftar till att skydda människor mot brott mot mänskligheten, krigsbrott, folkmord och etnisk

rensning.[25] När världens stater gick samman och antog R2P gjorde man det mot bakgrund av att det internationella samfundet stod handfallna under folkmorden i Rwanda och Jugoslavien. I efterdyningarna av de fruktansvärda folkmorden tog världens ledare beslut om att världens stater är skyldiga att förhindra den här typen av brott. R2P fick således tre pelare som den vilar på.

1. Varje enskild stat har ett ansvar att skydda sin befolkning från brott mot mänskligheten, folkmord, krigsbrott och etnisk rensning.

2. Det internationella samfundet har ett ansvar att stötta och assistera staters arbete med att skydda sina invånare.

3. Som en sista utväg har det internationella samfundet skyldighet att ingripa med alla medel möjliga om staten själv misslyckats med att skydda sin befolkning. Det är den här tredje principen som många associerar med R2P eftersom den inkluderar att det internationella samfundet i enlighet med kapitel VII i FN-stadgan också kan ingripa militärt i exempelvis fredsframtvingande insatser men även fredsbevarande.[26]

Som vi kan utläsa av FN:s princip om skyldighet att skydda så kan stater använda olika medel för att stötta andra stater i att skydda civilbefolkningen. Det handlar alltså inte enbart om militära insatser utan kan också handla om exempelvis diplomati eller genom humanitärt stöd.

Principen togs fram i en tid då internet fanns men inte var utbyggt i närheten av den utsträckning det är idag. Våra samhällen byggs allt mer på digital infrastruktur från nord till syd och från öst till väst. Internet är en livsviktig källa till information och erbjuder möjligheter att nå ut under krig och konflikt.

Vad som nu utreds som ett folkmord i Myanmar kan styrkas delvis tack vare arbetet som modiga journalister, aktivister och vittnen gjort genom att ha publicerat bevis som spridits över världen. Det är bland annat tack vare att internet, sociala medier och andra plattformar möjliggjort för informationen att nå ut i en väldig omfattning som all denna information, styrker bilden av att det är brott mot mänskligheten som pågår. Det är svårt att ifrågasätta vittnen när de är många som spridit filmer på internet, filmer som styrker vittnenas egna berättelser.

Digitaliseringen sker i en rasande fart och FN behöver i sin tur utveckla sitt arbete till att i högre utsträckning inkludera internet i humanitära insatser såväl som i fredsinsatser. För att kunna nå en långsiktigt hållbar fred behöver mänskliga rättigheter värnas och yttrandefriheten försvaras och då är tillgången till fritt och tryggt internet helt centralt. FN:s princip om skyldighet att skydda behöver framöver inkludera insatser där FN säkerställer tillgången till internet i krig och konflikt för att skydda människor från brott mot mänskligheten. Även om internet såklart inte löser alla utmaningar, så bidrar det till viktigt

"Det är svårt att ifrågasätta vittnen när de är många som spridit filmer på internet, filmer som styrker vittnenas egna berättelser."

"FN:s princip om skyldighet att skydda behöver framöver inkludera insatser där FN säkerställer tillgången till internet i krig och konflikt för att skydda människor från brott mot mänskligheten."

informationsutbyte i de mest fruktansvärda av situationer. Vi behöver förutom internet självklart fortsätta stå upp för rättsstatens principer, mänskliga rättigheter, demokrati och fred. Diplomatiska förhandlingar och humanitära insatser ersätts inte av att man också arbetar med att säkerställa internettillgång, internet ska istället ses som ett viktigt komplement i till FN:s övriga verksamhet.

En invändning skulle kunna vara att det är helt omöjligt för FN att lyckas inkorporera internet i sitt arbete i krig och konflikt och inte minst i R2P givet att FN inte alltid lyckas med sitt arbete. För det första tycker jag inte att man ska "ge upp" innan man ens har påbörjat arbetet. För det andra så är det viktigt att titta bakåt för att få svar. Historiskt sett har FN visat att världsorganisationen klarar av uppgifter som många trott varit omöjliga. När införandet av FN:s Human Rights Council låg som förslag på bordet satte sig Kuba, USA och Pakistan emot omröstningen. FN:s dåvarande vice generalsekreterare Jan Eliasson hade svårt att få med sig alla parter och utsikterna såg ett tag mörka ut. Kofi Annan, dåvarande generalsekreterare, ringde då några viktiga samtal och förklarade för ett land åt gången att de är det land som kommer att stå som ansvariga för brister globalt sett kring mänskliga rättigheter om de är emot införandet av Human Rights Council. *The rest is history*, som man brukar säga: FN bildade Human Rights Council och man hade fått med sig staterna.[27] Ett annat exempel är att världens länder gick samman och tog fram Agenda 2030 och de globala hållbarhetsmålen eller att FN har en konvention som förbjuder kärnvapen. Listan kan göras lång. Det omöjliga kan göras möjligt och framförallt om man arbetar för det.

Men FN kan inte på egen hand lösa frågan om internetförsörjning i svåra kontexter. De behöver samarbeta med forskare, företag och civilsamhälle för att lyckas. Om efterfrågan på ny teknik ökar kommer också nya lösningar att presenteras och konkurrensen gör att priserna pressas ned. Resultatet blir att en allt säkrare och mer pålitligt internet tas fram. Det kan vara i form av att prisvänliga satellittelefoner utvecklas till den breda allmänheten i världens alla länder, så att auktoritära regimer inte kan stänga av internet. Eller genom att FN arbetar med företag som Starlink och erbjuder internet-accesspunkter till människor i nöd. Oavsett hur man går tillväga så kommer teknologin och tillgången till internet att fortsätta utvecklas och förändras. Om 10, 20 och 50 år har vi flera gånger om kunnat se ny teknologi som förändrat tillgången till internet. FN bör få tillräckligt med resurser och mandat för att arbeta mer med dessa frågor tillsammans med företag, forskare och civilsamhället som alla har kompetensen, kontakterna och erfarenheterna som är

nödvändiga för att lyckas.

En framtid utan tillgång till internet bör endast finnas med i sci-fi-böcker om jordens undergång i en fantasivärld. Vår värld måste i sin tur upprätta internet även i krig och konflikt där det verkligen kan vara livsavgörande för många människor. Det är vårt ansvar att skydda civilbefolkningen mot de värsta tänkbara brotten och ett steg i detta är att säkerställa att deras vittnesmål når omvärlden. När jag deltog i konferensen *Myanmar Digital Rights Forum* i januari 2018 hade militärkuppen ännu inte skett. Om FN redan då hade tillhandahållit internet i krig och konflikter hade kanske en av agendapunkterna på konferensen handlat om det. Om dessa frågor hade varit på dagordningen, så hade internetavstängningar kanske inte varit möjliga. Då hade fler liv kunnat räddas och fler röster hade kunnat göra sig hörda. Låt oss framöver slå på internet där det stängts av, eller ännu hellre – förhindra att internet kan stängas av.

"En framtid utan tillgång till internet bör endast finnas med i sci-fi-böcker om jordens undergång i en fantasivärld."

VERONICA SÄLLEMARK

Fotograf: Anna Hartvig

Veronica Sällemark är sakkunnig inom fred, säkerhet och hållbar utveckling. Hon har studerat, forskat och praktiserat i flera konfliktdrabbade länder. Tidigare har hon varit ordförande i den svenska studentrörelsen. Hon kommer senast från en tjänst hos Svenska FN-förbundet. Hon har deltagit i Folk och Försvars utbildning Försvars- och säkerhetsakademien. Hon har nyligen arbetat som projektledare för Hållbar fred och säkerhet hos Föreningen för Utvecklingsfrågor (FUF) där hon nu engagerar sig ideellt inom FUF:s nätverk för Global hållbar fred och säkerhet. Genom sitt ideella engagemang hos FUF har hon engagerat skribenter och varit en av redaktörerna för antologin Fredens Framtid. Åsikterna som framförs i kapitlet är hennes egna.

SLUTNOTER

[1] Access Now, Keep it on. (2021-07-20) https://www.accessnow.org/keepiton/

[2] Access Now, Who is shutting down the internet in 2021. (2021-07-20) https://www.accessnow.org/who-is-shutting-down-the-internet-in-2021/

[3] Access Now, Keep it on. (2021-07-20) https://www.accessnow.org/keepiton/

[4] United Nations, Human Rights Council. Article 19. The promotion, protection and enjoyment of human rights on the internet. Oral revisions of 30th of June 2016. (2021-07-20) https://www.article19.org/data/files/Internet_Statement_Adopted.pdf

[5] FN-förbundet. Deklaration om högtidlighållandet av 75-årsminnet av Förenta nationernas grundande. (2021-07-20) https://fn.se/wp-content/uploads/2020/09/UN75-FINAL-DRAFT-DECLARATION-002-SV-aukt.pdf

[6] Human Rights Watch. Myanmar end longest internet shutdown. (2021-07-20) https://www.hrw.org/news/2020/06/19/myanmar-end-worlds-longest-internet-shutdown

[7] Assistance association for political prisoners (Burma). (2021-07-20) https://aappb.org/

[8] Reuters. Myanmar's internet suppression. (2021-07-20) https://graphics.reuters.com/MYANMAR-POLITICS/INTERNET-RESTRICTION/rlgpdbreepo/

[9] Reuters. Myanmar's internet suppression. (2021-07-20) https://graphics.reuters.com/MYANMAR-POLITICS/INTERNET-RESTRICTION/rlgpdbreepo/

[10] Acess Now, Keep it on, report India shuts down internet more than any other nation on earth. (2021-07-20) https://www.accessnow.org/keepiton-report-india-shuts-down-internet-more-than-any-other-nation-on-earth/

[11] CNN, Asia. India cuts internet around New Delhi as protesting farmers clash with people. (2021-07-20) https://edition.cnn.com/2021/02/01/asia/india-internet-cut-farmers-intl-hnk/index.html

[12] Center for strategic and international studies. North Koreans want external information, but Kim Jong-Un seeks to limit access. (2021-07-20) https://www.csis.org/analysis/north-koreans-want-external-information-kim-jong-un-seeks-limit-access

[13] Al Jazeera, Taliban targeting Afghanistan's crucial power, IT infrastructure. (2021-09-01) https://www.aljazeera.com/news/2021/7/15/taliban-afghanistan-it-electricity-power

[14] India today, Taliban shut down internet in Panjshir to prevent Amurullah Saleh from tweeting. (2021-09-01) https://www.indiatoday.in/world/story/taliban-shut-down-internet-panjshir-amurullah-saleh-afghanistan-1846742-2021-08-29

[15] Access Now, Report Shattered dreams and lost opportunity. Keep it on 2020. (2021-08-15) https://www.accessnow.org/cms/assets/uploads/2021/03/KeepItOn-report-on-the-2020-data_Mar-2021_3.pdf

[16] Access Now, #Keepiton in Tigray, Ethiopia must lift the blackout from the conflict zone. (2021-08-15) https://www.accessnow.org/cms/assets/uploads/2021/07/Tigray_Ethiopia_KeepItOn_Statement.pdf

[17] Access Now, Report Shattered dreams and lost opportunity. Keep it on 2020. (2021-08-15) https://www.accessnow.org/cms/assets/uploads/2021/03/KeepItOn-report-on-the-2020-data_Mar-2021_3.pdf

[18] Access Now, Report Shattered dreams and lost opportunity. Keep it on 2020. (2021-08-15) https://www.accessnow.org/cms/assets/uploads/2021/03/KeepItOn-report-on-the-2020-data_Mar-2021_3.pdf

[19] BBC, World Africa. Uganda election:internet restored but social media blocked. (2021-08-20) https://www.bbc.com/news/world-africa-55705404

[20] Bridgefy. (2021-07-20) https://bridgefy.me/

[21] BBC, Hong Kong protesters using Bluetooth Bridgefy app. (2021-07-20) https://www.bbc.com/news/technology-49565587

[22] Starlink. (2021-07-20) https://www.starlink.com/

[23] Mänsklig Säkerhet, Vad är mänsklig säkerhet. (2021-07-20) https://manskligsakerhet.se/2017/02/08/vad-ar-mansklig-sakerhet/

[24] UN office of the Secretary-General's Envoy on technology. Implementing the Secretary-General's Roadmap for Digital Cooperation. (2021-07-20) https://www.un.org/techenvoy/sites/www.un.org.techenvoy/files/Update_on_Roadmap_implementation_April_2021.pdf

[25] Global centre for the responsibility to protect. What is R2P? (2021-07-20) https://www.globalr2p.org/what-is-r2p/

[26] Global centre for the responsibility to protect. What is R2P? (2021-07-20) https://www.globalr2p.org/what-is-r2p/ och FN-förbundet, Skyldighet att skydda. (2021-07-20) https://fn.se/vi-gor/vi-utbildar-och-informerar/fn-info/vad-gor-fn/fns-arbete-for-fred-sakerhet-och-nedrustning/skyldighet-att-skydda/

[27] Kofi Annan, Interventions: A Life in War and Peace. Penguin Group, 2013. Sid. 146-147.

8. Ansvarsutkrävande genom FN:s människorättskonventioner: Ett bortglömt verktyg?

ELLIE AL-KAHWATI

FN:s människorättskonventioner kan hålla stater ansvariga för brott mot mänskliga rättigheter genom klagomålsförfaranden. Det är ett verktyg som fler stater borde använda sig av för att säkerställa att människorättskränkningar upphör.

Allt för ofta har jag hört frågan: "Går det inte att hålla stater ansvariga för människorättsbrott?". Svaret är ja, det går att hålla stater ansvariga. Det finns olika verktyg för att hålla stater ansvariga för grova kränkningar och brott av mänskliga rättigheter. En åtgärd som når huvudrubrikerna alltför sällan är klagomålsförfarande genom FN:s konventionssystem. Inom ramen för denna process kan stater väcka klagomål mot andra stater när kränkningar och brott mot mänskliga rättigheter tar plats. Denna text kommer ge en kort överblick över det folkrättsliga ramverket som FN:s konventionssystem utgörs av, för att sedan exemplifiera hur konventionerna kan och har använts för att utkräva ansvar från stater som begår brott mot mänskliga rättigheter.

ANSVARSUTKRÄVANDE GENOM FN:S MÄNNISKORÄTTS-KONVENTIONER

Idag existerar det nio kärnkonventioner och ett tilläggsprotokoll för mänskliga rättigheter som har varsin expertkommitté knuten till sig.[1] Alla dessa människorättsinstrument härstammar från FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna som FN antog 1948. Deklarationen är unik i den mening att den fastställer grundläggande civila, politiska, ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter som alla människor har rätt att åtnjuta.[2] Det innehåller fundamentala normer om mänskliga rättigheter

""Går det inte att hålla stater ansvariga för människorättsbrott?". Svaret är ja, det går att hålla stater ansvariga."

som alla bör respektera och skydda, och har över tid erhållit bred acceptans. Efter deklarationens antagande har en rad olika konventioner och tilläggsprotokoll om mänskliga rättigheter tillkommit. Vissa instrument behandlar specifika rättigheter som är tillskrivna alla människor som exempelvis konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Andra konventionen tar upp specifika gruppers rättigheter som exempelvis konventionen om barns rättigheter. Gemensamt för alla konventionerna är dock att de specificerar skyldigheter för stater att respektera dessa rättigheter.

När en stat har undertecknat och ratificerat en konvention blir staten i fråga en konventionsstat. Enligt internationell rätt ålägger detta staten en skyldighet att respektera, skydda och förverkliga mänskliga rättigheter.[3] Skyldigheten att respektera betyder att stater måste avstå från att inskränka i rättigheterna de har förbundit sig till att skydda. Skyldigheten att skydda kräver att stater skyddar individer och grupper mot kränkningar av de mänskliga rättigheterna. Skyldigheten att förverkliga innebär att stater måste vidta positiva åtgärder för att underlätta åtnjutandet av grundläggande mänskliga rättigheter. Genom ratificering av internationella människorättskonventioner åtar sig stater att införa nationella åtgärder och lagstiftning som är förenliga med deras skyldigheter enligt konventionerna.

När nationella rättsliga system och procedurer misslyckas med att adressera människorättskränkningar finns det mekanismer och procedurer för klagomål på regional och internationell nivå som kan aktiveras. Detta är oerhört viktigt för att säkerställa att internationella människorättsnormer verkligen respekteras, genomförs och tillämpas på lokal nivå. Särskilt i de kontexter där den nationella statsapparaten för ansvarsutkrävande inte fungerar eller inte existerar.

Staters efterlevnad av sina konventionsskyldigheter görs av tio expertkommittéer. Kommittéerna består av oberoende experter med särskild sakkunskap inom mänskliga rättigheter och har till uppgift att regelbundet granska och övervaka staters implementering av konventionerna. Kommittégranskning är kanske den mest synliga övervakningsmekanismen inom FN:s system för människorättskonventioner. Det är en viktig mekanism för att se till att staters åtaganden för mänskliga rättigheter förverkligas och sätta press på stater när respekt för mänskliga rättigheter riskerar att undermineras eller vid redan existerande brister.

När en stat har ratificerat en konvention åligger en skyldighet att regelbundet rapportera till berörd kommitté hur rättigheterna i konventionen implementeras. Detta sker ungefär vart 4,5 år. Efter mottagen information från staten och även information från andra aktörer som civilsamhället och oberoende människorättsinstitutioner sammanställer kommittén kritiska frågor och rekommendationer på åtgärder till staten som de får ta med sig i sitt fortsatta människorättsarbete.

Fördelen med denna process är att rekommendationerna från kommittéerna baseras på konstruktiva dialoger med olika aktörer och att de tenderar att vara väldigt konkreta, precisa och praktiskt utformade. Det finns dock nackdelar med processen – de sker sällan i tid och därmed riskerar frågor att hamna

i skymundan när granskningarna inte tar plats eller inte adresseras i tid. Processen bygger dessutom på en politisk vilja från den enskilda staten att kontinuerligt engagera sig för frågor om mänskliga rättigheter och uppföljning av dessa, annars förlorar processen sin substans.

KLAGOMÅLSMEKANISMER

i skymundan när granskningarna inte tar plats eller inte adresseras i tid. Processen bygger dessutom på en politisk vilja från den enskilda staten att kontinuerligt engagera sig för frågor om mänskliga rättigheter och uppföljning av dessa, annars förlorar processen sin substans.

Utöver att granska staters skyldigheter att säkerställa rättigheter i kärnkonventioner genom konventionsgranskning kan även expertkommittéerna motta klagomål från individer, stater eller själva initiera utredningar efter inhämtad information. Individuella klagomål kan behandlas i särskilda fall och endast om nationella rättsmedel har uttömts och staten i fråga har accepterat den berörda kommitténs kompetens att utreda dessa fall (genom att underteckna tilläggsprotokoll eller genom att inte ha gjort någon reservation mot en specifik konventionsartikel som reglerar detta).

Möjligheten för en individ att vända sig till internationella klagomålsmekanismer är viktigt för att utkräva ansvar, särskilt när det handlar om fall rörande människorättsbrott av staten i fråga eller om staten inte är kapabel att utöva rättsskipning. Detta är viktigt inte bara i fall som rör sig om individuella klagomål utan också synliggöra systematiska människorättskränkningar för en grupp av människor, där stat-till-stat klagomål kommer in. Det finns dock begränsningar också i dessa processer, där det främsta handlar om vilken reell innebörd de faktiskt har och vilket utfallet blir för berörda människor. Som konventionssystemet i sin helhet bygger på handlar det till syvende och sist om statens vilja att faktisk implementera kommittéernas utlåtande eller beslut. Som nästkommande stycke kommer illustrera visar dock pågående klagomålsprocesser mellan stater att det faktiskt existerar ett politiskt engagemang i processerna, även från stater som står anklagade för grova folkrättsbrott. Förhoppningsvis kan mekanismerna utgöra en katalysator för människor att faktiskt få sina mänskliga rättigheter respekterade och för att hålla stater ansvariga för brott.

“Förhoppningsvis kan mekanismerna utgöra en katalysator för människor att faktiskt få sina mänskliga rättigheter respekterade och för att hålla stater ansvariga för brott."

PROCEDUR FÖR STAT-TILL-STATKLAGOMÅL

Flera av kärnkonventionerna för mänskliga rättigheter innehåller bestämmelser som tillåter konventionsstater att väcka klagomål till berörd kommitté över påstådda överträdelser av konventionen begångna av en annan konventionsstat. Kriterierna och processen för stat-till-statklagomål skiljer sig någorlunda mellan de olika kärnkonventionerna och tillvägagångssättet stadgas i respektive konvention. De flesta av konventionerna innehar en lättillgänglig process där respektive konventionsbestämmelser ger tillåtelse för berörd konventionskommitté att behandla klagomål från en konventionsstat som anser att en annan konventionsstat inte efterlever konventionens bestämmelser. Det enda kravet för att en sådan process ska gälla är att konventionsstaten har deklarerat att de accepterar kommitténs mandat för att ta emot och behandla klagomål. Detta görs exempelvis när en stat ansluter sig till en konvention, men det kan också yttras vid senare skede. Fem av kärnkonventionerna föreskriver att tvister mellan konventionsstater om tolkningen eller tillämpningen av konventionen i första hand ska lösas genom förhandlingar, eller vid oenighet, genom skiljedom. En av de berörda staterna kan välja att hänvisa tvisten till den Internationella domstolen om statspartnerna inte kommer överens om skiljedomsvillkor inom 6 månader.

Nedan illustreras två konkreta exempel på hur dessa processer går till. I båda av fallen har inget slutgiltigt beslut från kommittéerna tagits. Däremot visar de båda fallen på stort engagemang hos involverade stater och även hur ett klagomål kan uppmuntra till ett större engagemang från världssamfundet. I dessa ärenden kan Sverige som stark förespråkare för mänskliga rättigheter runt om i världen också bidra med sitt engagemang.

TILLÄMPNING I PRAKTIKEN: NEDERLÄNDERNA OCH SYRIEN

Den 18 september 2020 meddelade Nederländerna genom diplomatiska kanaler att de skulle hålla Syrien ansvariga för grova kränkningar av mänskliga rättigheter och särskilt tortyrbrott under FN:s konvention mot tortyr. Nederländerna menar att det existerar oändligt med bevis på att Syrien begår grova folkrättsbrott mot sin egen befolkning. Tortyr, mord, och tvångsförflyttningar är bara några av brotten menade Nederländerna när de meddelande Syrien om sin aktion. Genom ett diplomatiskt meddelande utkrävde Nederländerna ansvar för överträdelserna av mänskliga rättigheter från Syrien. Mer bestämt uppmanade Nederländerna Syrien om sina folkrättsförpliktelser enligt FN:s konvention mot tortyr, att de skulle upphöra med brotten och att de skulle erbjuda syriska offer kompensation.[4]

Nederländerna har tidigare försökt utkräva ansvar och rättvisa för syrier genom att hänvisa situationen i Syrien till Internationella brottmålsdomstolen. Detta har dock tidigare blockerats i FN:s säkerhetsråd.[5] Genom att använda FN:s MR-konventioner visar Nederländerna att det är möjligt att på annan

"Mer bestämt uppmanade Nederländerna Syrien om sina folkrättsförpliktelser enligt FN:s konvention mot tortyr, att de skulle upphöra med brotten och att de skulle erbjuda syriska offer kompensation."

väg försöka utkräva ansvar och arbeta mot straffrihet. För en varaktig politisk lösning i Syrien måste nämligen rättvisa uppnås för syrier och förövare behöver ställas till svars. I enligt med Artikel 33(1) i konventionen mot tortyr tillfrågades Syrien att ingå i förhandlingar med Nederländerna. Detta innebär att man har som ambition att lösa tvisten sinsemellan, utan att hänskjuta fallet till internationell rättsinstans, som i detta fall blir Internationella domstolen. Än idag har fallet inte hänskjutits till Internationella domstolen eftersom Syrien i mars 2021 meddelade att man tackat ja till att förhandla med Nederländerna. Vid det laget hade även Kanada meddelat att de också vill hålla Syrien ansvariga för brott mot mänskliga rättigheter under konventionen mot tortyr.[6] Nederländerna och Kanada samverkar i förhandlingarna gentemot Syrien. Om förhandlingarna misslyckas har både Nederländerna och Kanada meddelat att de tänker hänskjuta fallet till Internationella domstolen i Haag.

ISRAEL OCH PALESTINA

Den 23 april 2018 lämnade Palestina ett formellt klagomål till FN:s kommitté om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering där de höll Israel ansvariga för att bryta mot konventionens bestämmelser. Mer bestämt handlade klagomålet om påstådd diskriminering på grund av nationalitet och/eller etnicitet mot palestinier bosatta i de ockuperade palestinska områdena, inklusive östra Jerusalem, och specifikt om Israels brott mot artikel 2,3 och 5 av konventionen.[7] År 2018 var det första gången någonsin som kommitténs stat-till-stat klagomålsförfarande användes. Dock har just detta klagomål varit en utdragen process. Under tre års tid har frågan om kommitténs jurisdiktion i målet varit under utredning, där man från Israels håll har framhållit att Palestina inte har prövat ärendet i lokala rättsinstanser och därmed inte kan göra sig hörd på internationell nivå för kommittén. Den 20 maj 2021 kom dock kommittén fram till att Palestina under internationell rätt inte står under detta förfogande och att kommittén därmed har jurisdiktion att ta sig an klagomålet. Kommittén menar att kriteriet om uttömmande av lokala rättsinstanser inte gör sig gällande i fallet då det förekommer en allmän praxis av diskriminering mot araber i de ockuperade palestinska territorierna och i Israel. Kritiken görs inte lättvindigt utan vilar på tidigare kommittégranskningar av Israel där rasdiskrimineringskommittén har lyft problemet med existerande diskriminerande lagstiftning gentemot israeliska och palestinska arabiska medborgare och hur detta hindrar rätten till rättslig prövning samtidigt som de söker skadestånd för diskriminering. I enlighet med konventionen ska nu frågan om diskriminering under konventionen behandlas och utredas.[8]

ETT GEMENSAMT ANSVAR

Dessa exempel visar att FN:s konventioner om mänskliga rättigheter kan användas av stater för att hålla andra stater ansvariga för (bristen på) sina skyldigheter att respektera mänskliga rättigheter. I fallet rörande Palestina och Israel berörs palestinier som bor i de ockuperade palestinska territorierna, och Palestina kan därmed anses vara direkt berörda av fallet. Här är mekanismen viktig för att utkräva ansvar för just palestinier, där Palestina upplever att det inte varit möjligt varken i Palestina eller i Israel att få upprättelse.

I det första fallet finns det dock ingen lika självklart *direkt* påverkan från Nederländerna eller Kanada gentemot brotten i Syrien. I min mening visar deras handlingar snarare på en moralisk plikt från deras sida att stå upp för allas människor rättigheter. Det visar även på gemensamt ansvar och skyldighet att respektera och upprätthålla det internationella regelverket som finns till för att skydda människor. Staterna visar att det är alla staters ansvar att ingripa när brott begås och att dessa mekanismer har skapats just för det syftet. De banar också vägen för andra stater att göra detsamma. Bland dessa finns Sverige som stark global förespråkare för mänskliga rättigheter och internationell samverkan. Det behövs fler stater som står upp för människors rättigheter, ansvarsutkrävande och som aktivt motverkar straffrihet för grova människorättsbrott. Sverige bör öka sitt engagemang i att både följa upp befintliga processer men också vid behov väcka egna klagomålsförfaranden för att visa att vi står upp för mänskliga rättigheter i hela världen.

ELLIE AL-KAHWATI

Ellie Al-Kahwati har en Master of Laws i humanitär rätt och mänskliga rättigheter från University of Essex i Storbritannien. Hon har tidigare jobbat inom Sveriges utrikesförvaltning och kommer senast från Svenska FN-förbundet där hon jobbat med FN:s människorättsgranskningar. Sedan augusti 2021 jobbar hon på Folke Bernadotte Akademin med rättstatsfrågor.

SLUTNOTER

[1] Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter (1966); Internationell konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (1966); Internationell konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering (1965), Konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor (1979); Konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (1984); Konvention om barnets rättigheter (1989); Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning; Fakultativt protokoll till konventionen mot tortyr, och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (2002); Internationell konvention till skydd för alla människor mot påtvingande försvinnanden (2006); Internationell konvention till skydd för alla migrantarbetares och deras familjemedlemmars rättigheter (1990)

[2] FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (1948)

[3] I *Report on the Right to Food as a Human Right* utvecklar Asbjorn Eide innebörden av dessa koncept som används för att definiera staters ansvar. Se E/CN.4/Sub.2/1987/23 (7 Juli 1987), para. 66 – 69; Human Rights Commmitte, *General Comment No. 31*: “The Nature of the General Legal Obligations Imposed on States Parties to the Covenant”, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13 (Maj 26, 2004); Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ICESCR), art. 2

[4] https://www.government.nl/latest/news/2020/09/18/the-netherlands-holds-syria-responsible-for-gross-human-rights-violations, 18 september 2020

[5] Se utkast på resolution som skulle hänföra Syrien till Internationella brottsmålsdomstolen och som hade stöd av 13 säkerhetsrådsmedlemmar men blockerades av Ryssland och Kina 22 maj 2014, http://un-report.blogspot.com/2014/05/french-draft-resolution-on-icc-syria-in.html?spref=tw

[6] https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2021/03/joint-statement-of-canada-and-the-kingdom-of-the-netherlands-regarding-their-cooperation-in-holding-syria-to-account.html, 12 mars 2021

[7] FN:s kommitté mot rasdiskriminering, Beslut om tillåtlighet i stat-till-stat kommunicering initieras av Palestina mot Israel, CERD/C/103, R.6, 20 maj 2021. Tillgänglig https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/1_Global/CERD_C_103_R-6_9416_E.pdf

[8] Ibid., paras. 62-64; FN:s kommitté mot rasdiskriminering, Slutliga observationer på den kombinerade 17-19e rapporten från Israel , 12 December 2019, CERD/C/ISR/CO/17-19, paras. 15, 19, 21, 26(c).

9. Företag och folkrätten, ett kravlöst ansvar?

VENDELA RUPP

Världens största företag omsätter mer än vissa länders BNP. År 2019 omsatte LEGO $6 miljarder.[1] Hela 43 länder världen över hade ett lägre BNP samma år.[2] År 2020 omsatte Amazon $113 miljarder. Islands BNP samma år var $24 miljarder. Företagens verksamheter kan således påverka den globala arenan, på gott och ont. Inom folkrätten finns riktlinjer och rekommendation för hur företag bör agera, däremot saknas verktyg för att ställa företag till svars för sina handlingar. Att bryta mot mänskliga rättigheter måste börja kosta mer för företag, då det just nu är billigare att betala av offer än att genomdriva långsiktiga förändringar.

FÖRETAGENS INVERKAN PÅ DEN GLOBALA ARENAN, PÅ 'GOTT' OCH 'ONT'

Att företagsverksamheter påverkar den globala arenan, både ekonomiskt och politiskt, är inget nytt. Redan år 2006 dominerade över 70,000 multinationella företag världens ekonomiska tillväxt och var delaktiga i över 60 procent av världshandeln.[3] På grund av de multinationella företagens ekonomiska styrka har det blivit praxis att mäta deras årliga intäkter jämfört med staternas BNP. De största företagen har en omsättning som överstiger BNP i mer än 130 länder.[4] Företagens beslut om vilka resurser som ska brukas, var produkter ska tillverkas och säljas, har därför en internationell inverkan, framförallt på utvecklingsländer.

Multinationella företags internationella räckvidd och ekonomiska styrka har snabbt ökat i en takt och skala som varken regeringar eller internationella organisationer kan matcha. Med ekonomiska medel och ett svagt internationellt regelverk kan multinationella företag dra nytta av komplexiteten i politiska och rättsliga system för att skapa en spelyta med egna spelregler.[5] Privatiseringen av tjänster relaterade till förvaltning av naturresurser och efterlevnaden av mänskliga rättigheter kan väcka särskild oro i och med att regeringar har svårt att reglera multinationella företag, inte minst när de verkar i krigs- och konfliktdrabbade områden.[6] Ta det privata militära företaget Blackwater som exempel, som sköt ihjäl 17 civila på ett torg i Irak. Eller Lundin Oil, numera Lundin Energy, som varit inblandat i tvångsförflyttningen av lokalbefolkning i Sudan för att komma åt olja.[7]

Ett annat exempel är Moçambique. I den norra regionen Cabo Delgado finns mängder naturgas. IS har sedan 2017 terroriserat området och flera privata aktörer har anställts av landets regering för att bekämpa våldet. Ett sådant företag är ryska Wagner Group, ett militärt företag med nära anknytningar till Putin. Vidare beskars en del av det lån Moçambique är skyldig Ryssland i samband med landets inblandning i Cabo Delgado.[8] Wagner Groups deltagande var ett fiasko. Brist på språkkunskaper, erfarenhet av landets kultur, kutym och terräng resulterade i en förvärrad situation för lokalbefolkningen.[9] Kort senare fick de lejda styrkorna kasta in handduken och ett sydafrikanskt företag fick ta över.

Trots att privata företag som verkar i flera länder kan och i viss mån använder sina omfattande tillgångar för att göra 'gott', har folkrätten en lång väg att vandra för att täppa till de luckor som tillåter privata aktörer att undkomma konsekvenserna när deras verksamheter har en negativ inverkan på de platser de verkar i.

FOLKRÄTTEN OMFATTAR INTE FÖRETAG

Att folkrätten finns för att värna mänskligheten, skydda liv och rättigheter genom 'fina' principer som är desto svårare att efterleva i praktiken är för många inget nytt. Riktlinjer och förhållningsregler för arméer, väpnade grupper och individer har sitt ursprung i krigets kaotiska värld med just det syftet, att värna mänskligheten. Konventioner om mänskliga rättigheter tar dessa principer vidare, från slagfältet till flyktingläger till arbetsplatser och klassrum. Men en aktör som förblir relativt oreglerad på den internationella arenan är företagen.

Mot bakgrunden av multinationella företags enorma tillväxt och internationella påverkan har det internationella samfundet alltmer tagit upp företagens ansvar, något som kompliceras ytterligare av att företag kan vara baserade och verka i flera länder. Problemet är efterlevnad och ansvarsutkrävning; bristen på konsekvenser hämmar förändring.[10]

Än idag erkänns inte företag som juridiska entiteter under folkrätten. Detta koncept, som tidigare endast omfattat stater, gäller numera även individer och organisationer. Detta innebär rättigheter, som att delta i internationella avtal, men även skyldigheter, som att följa folkrättsliga principer. Multinationella företag är alltså inte föremål för existerande internationella rättssystem, utan är föremål för rättssystemet i det land där de är baserade.[11] Men ofta saknas viljan att införa sanktioner mot företag. För vad händer om ett land höjer sin tillsyn av vissa industrier? Då baserar sig de drabbade företagen i länder med färre restriktioner. Många stater är inte redo att införa reglering och sanktioner som äventyrar sina egna industrier.

"Många stater är inte redo att införa reglering och sanktioner som äventyrar sina egna industrier."

Trots att företagens internationella inverkan kan mätas med stater omfattas de alltså inte av samma skyldigheter. Det finns ingen global tillsynsmyndighet med befogenheten att införa sanktioner om ett företag betett sig illa i utlandet. Det måste bli lättare att ställa företag inför rätta, men institutioner med denna kompetens saknas i nuläget eller har inte jurisdiktion över multinationella företag.

FÖRÄNDRING PÅ FRIVILLIG BASIS, ETT SVAGT INCITAMENT

Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling (OECD) fastställde riktlinjer för multinationella företag redan under 70-talet för att öka företagens efterlevnad av mänskliga rättigheter och minska deras inverkan på bland annat miljön.[12] Även FN,[13] EU[14] och, Internationella röda korskommittén[15] har tagit fram flera förhållningsregler som riktar sig till just privata företag. Privata industrier har även tagit fram självreglerande ramverk med ändamålet att ta ett större ansvar för sina verksamheters påverkan på sin omgivning.[16]

Dessa riktlinjer och förhållningssätt lutar sig i mångt och mycket på företagens egna vilja att leva upp till de dokument de skriver under. De är självreglerande uppförandekoder, och tillsynsorganisationer kan endast kolla upp de företag som självmant valt att underteckna olika riktlinjer.

Ovanstående exempel betyder att det finns olika *förväntningar* på företagens ansvar att efterleva folkrättsliga principer, snarare än juridiskt bindande verktyg för att se till att detta är fallet. Bristande ansvarsutkrävning för företag under folkrätten innebär även få konsekvenser när dessa principer inte efterlevs.

Det största problemet för att kunna hålla företag ansvariga är det faktum att folkrättsliga konventioner och principer inte omfattar företag på samma sätt som de omfattar stater, organisationer och individer.

Vissa förändringar i företags beteende sker på frivillig basis för att begränsa den privata sektorns negativa påverkan på exempelvis miljön. Sådana förändringar har emellertid visats vara tillfälliga och motsägelsefulla. Ta Amazon som exempel: du kan klimatkompensera för din frakt men inte de anställdas undermåliga arbetsvillkor. Detta ger intrycket av att det finns stora luckor mellan företagens retorik och praxis. Den dominerande strategin förblir den som genererar mest ekonomisk tillväxt.

Frivilligheten att implementera FN och EUs rekommenderade riktlinjer innebär ju även att företag kan välja den väg som är mest ekonomiskt fördelaktigt. Visserligen kan ledningen avsättas demonstrativt när grova fel begås, men att byta ut en chef eller en ordförande innebär sällan storskalig förändring så länge de gamla strukturerna lever vidare. Viljan att respektera mänskliga rättigheter och verka för att brister åtgärdas måste därför bli ännu mer eftertraktad, något som kan motiveras genom exempelvis ekonomiska sanktioner.

KRIG OCH FRED, EN VINSTDRIVEN FRÅGA

Det internationella samfundet har förlitat sig på mjuka maktmedel som rekommendationer och riktlinjer för hur företag bör agera, hur de bör verka för att minimera sina verksamheters negativa inverkan på de områden de arbetar i. Dessa metoder har inte alltid varit framgångsrika avskräckningsmetoder, vilket vi kan se när företag som anklagats för brott mot mänskligheten kan fortsätta tjäna pengar medan det internationella samfundet står tandlöst. Hur kan vi då öka företagens intresse att bidra till global hållbar fred?

I min perfekta värld hade företag anammat Bamses filosofi: om man är stor och stark måste man vara snäll. Idealisten i mig måste dock böja sig för realisten och erkänna att enbart förlita sig på viljan att vara som Bamse är otillräcklig. I ett kapitalistiskt samhälle väger avans i pengar ofta tyngre, inte minst för vinstdrivande företag. Vinsten i fred kan ju betyda mycket mer för den idealistiska humanisten än för ett företag som ska betala löner, redskap, skatter och vill tjäna en hacka.

För att skapa incitament för aktörer att bidra till hållbar fred måste fred innebära en större vinst än krig. Kortsiktig ekonomisk vinning måste ställas – och förlora – mot långsiktig utveckling. Stabilitet i regioner leder till utveckling och ökade utbildningsmöjligheter, vilket kan leda till blomstrande produktion och handel. Ett fåtal som tjänar stora mängder på krig, jämfört med en befolkning som kan utveckla sin ekonomiska situation i generationer!

Det behövs därför ekonomiska incitament för att agera annorlunda. Så länge vinsten är större än motviljan att förvärra exploateringen av krigs- och konfliktdrabbade områden kommer förlusten i liv inte motväga vinsten i pengar. Det finns fortfarande för få konsekvenser för företag; det är ofta billigare att betala av offer än att göra stora förändringar. Det måste därför *kosta* att bryta mot folkrättens principer. Att betala av offer för att vidmakthålla gamla strukturer motsätter sig både hållbar fred och säkerhet. Finansiella medel spelar en stor roll och kan fungera både som morot och piska för att omvandla kravlösa förväntningar till ett faktiskt ansvarstagande.

STORA FÖRETAG, STORA MÖJLIGHETER

Något som torde vara uppenbart är att det inte enbart är företag som åsamkar skada i de områden de verkar i. Stater och organisationer, inklusive FN, har bidragit till sin beskärda del av hemskheter i krigs- och konfliktdrabbade

"Det måste kosta att bryta mot folkrättens principer. Att betala av offer för att vidmakthålla gamla strukturer motsätter sig både hållbar fred och säkerhet."

områden. Däremot innebär den internationella omfattningen av företagsverksamheter förbättringsmöjligheter världen över. Företagen kan ju inte bara möta, utan även överträffa, länders bidrag till positiv förändring.

Populariseringen av koncept som *'corporate social responsbility'* (där företagens verksamhetsstrategi omfattar mänskliga rättigheter, miljö, socialt ansvar, anti-korruption, mm), 'fair trade' och 'hållbarhet' är ett tecken på att företag kan ta ansvar och göra skillnad. Men integreringen av dessa koncept i företagens verksamheter är mycket beroende av initiativtagande individer.[17]

En nyckel till hållbar fred och utveckling är alltså att motivera den privata sektorn att bidra med både sina verksamheter och ekonomiska tillgångar för en positiv förändring och framgångar inom utbildning, sjukhus, ren energi och teknik, med mera.

Lego och Microsoft - två förebilder. Dessa företag är två jättar, verksamma sedan länge i många olika länder och är ledande i företags positiva inverkan på utbildning. En gedigen skolgång är något som ger möjlighet till förändrade framtidsutsikter. Microsoft donerade i fjol 1,4 miljarder dollar i teknik och utbildning till ideella organisationer runt om i världen. Lego fond som främst riktar sig mot utbildning av barn donerar hundra miljoner dollar *per projekt* i hopp om att vara en förebild för andra företagsjättar.[18] Jämför detta med Amazon, världens fjärde största företag, som satsat 215 miljoner dollar sedan 2013 till sitt välgörenhetsprogram, Amazon Smiles, som fördelar 0.5% av kundernas köp mellan en miljon olika välgörenheter och organisationer.[19]

Företag har möjlighet att påverka positivt, och det finns absolut företag som föregår med gott exempel. Här har miljöfrågan fått viss gehör och resulterat i flera företags vilja att ta ansvar, exempelvis genom minskning och kompensering av CO2-utsläpp, även om det finns mycket kvar att göra. Här blir konsumenter viktiga aktörer som kan bidra till förändring genom att slå till där det svider som mest: plånboken. När du bokar flyg kan du exempelvis välja rutten med minst utsläpp, välja knappen där du betalar lite mer för att "klimatkompensera" för din resa, eller ta tåget med ren el. Många betalar gärna lite mer för detta för att stilla sin klimatångest, men hur många gånger har du sett knappen "kompensera för brott mot mänskligheten" när du tankat på Shell med bränsle från Lundin Energy?[20] Klimatkompensering är trendigt, men att avstå produkter från företag som använder barnarbete är jobbigt. Vi måste rösta med vår plånbok för mänskliga rättigheters betydelse på samma sätt som många (i Sverige) idag gör för klimatet.

Grundproblematiken återstår dock, varför efterleva krav som saknar (ekonomiska) konsekvenser? I en kapitalistisk värld måste det tjäna ett högre ekonomiskt syfte att efterleva folkrättsliga principer.

EU SOM TILLSYNSMYNDIGHET?

Bristande ansvarsutkrävning sträcker sig bortom stater och utanför EU:s gränser. Inom EU finns viss reglering av olika industrier men EU:s möjlighet att påverka eller utkräva ansvar från företag som verkar utanför unionens gränser är

minst sagt bristfällig. Följaktligen riktas ansvaret till medlemsländerna[21] att korrigera sina företags beteenden, något som medlemsländer är olika beredda eller förmögna att göra. Vidare finns ju alltid möjligheten att företagen baserar sig i länder med färre restriktioner på sina respektive industrier, varför en internationell plattform bör upprättas för just privata företag, oavsett företagens ursprungsland.[22]

Det är även så att de artiklar som reglerar EU-baserade företags externa verksamheter är vaga på just punkten "ansvar". Ansvaret att efterleva folkrättens principer och upprätthålla mänskliga rättigheter blir ju ganska intetsägande om konsekvenserna när dessa inte följs fortsätter lysa med sin frånvaro.

Globala minimistandarder vore ju en dröm. Ett stort steg i den riktningen vore att höja EUs minimikrav och tillsynsmöjligheter för EU-baserade företag och deras verksamheter även när de verkar utanför unionens gränser. Framåt kan EU därför bidra med att 1) höja minimikraven för företag baserade i EU som verkar både inom och utanför unionens gränser; 2) införa bättre sanktioner mot medlemsländer vars företag brutit mot de grundläggande rättigheter som unionen lovat skydda, och 3) anta Europakonventionen om mänskliga rättigheter som man länge lovat men inte verkställt för att föregå med gott exempel.

ANSVARSUTKRÄVNING GRUNDLÄGGANDE FÖRUTSÄTTNING FÖR FÖRÄNDRING

Mänskliga rättigheter är en bärande pelare i begreppet hållbar fred. Vi måste bli bättre på att ställa krav på samtliga aktörer som hotar den framtida fredens främsta byggsten, men krav kan inte ställas utan konsekvenser.

Ansvarsutkrävning är en grundläggande förutsättning för förändring. Det måste kosta mer att göra fel än att göra rätt. Med en budget större än statskassor kan man tjäna på att betala av offer istället för att ändra organisationen. Det måste därför ställas högre krav på företag, framförallt de som verkar i konfliktdrabbade områden.

Ett verktyg som måste bli starkare för att åstadkomma detta är hur folkrätten används i relation till just privata aktörer som företag. Folkrätten måste ställa konkreta krav, inte kravlösa förväntningar. Och företagen måste axla ett större ansvar, vilket även gynnar deras verksamheter. Det är, enligt mig, ett väsentligt villkor för hållbar fred och säkerhet.

VENDELA RUPP

Vendela Rupp är masterstudent i folkrätt vid Europeiska Universitetsinstitutet i Florens och arbetar med totalförsvar, krishantering och våldsförebyggande insatser. Hon har två kandidatutbildningar från Försvarshögskolan i Statsvetenskap med inriktning krishantering och säkerhet och Folkrätt i kris och konflikt. Vendela ingår även i redaktionen för Mänsklig Säkerhet och i FUF:s nätverk för Global Hållbar Fred och Säkerhet.

SLUTNOTER

[1] LEGO foundation (2019) <https://www.legofoundation.com/en/about-us/news/the-lego-foundation-awards-us-100-million-grant-to-the-international-rescue-committee-to-bring-learning-through-play-to-children-impacted-by-crises-in-ethiopia-and-uganda/>

[2] World bank <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

[3] Morgera E, *Corporate Accountability in International Environmental Law* (OUP, 2009)

[4] Fortune Global 500 <https://fortune.com/global500/>

[5] Morgera E, *Corporate Accountability in International Environmental Law* (OUP, 2009)

[6] Médecins sans Frontieres <https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/private-military-companies/>

[7] ECOS, 'UNPAID DEBT: The Legacy of Lundin, Petronas and OMV in Sudan, 1997-2003' (*ECOS*, 08 June 2010) <https://www.ecosonline.org/reports/2010/%5Eindex.html/UNPAID_DEBT_fullreportweb.pdf.html>

[8] Sixto D, 'Russian Mercenaries: A String of Failures in Africa' (*Geopolitical monitor,* 24 August 2020) <https://www.geopoliticalmonitor.com/russian-mercenaries-a-string-of-failures-in-africa/>

[9] Simson, B 'Mozambique and the Fight Against Insurgency' (*Global risk insights,* 8 February 2020) <https://globalriskinsights.com/2021/02/too-many-mercenaries-in-mozambique/>

[10] Kamminga M, *Corporate Obligations under International Law* (Berlin, 2004)

[11] International Committee of the Red Cross, *Business and International Humanitarian Law: An Introduction to the Rights and Obligations of Business Enterprises under International Humanitarian Law* (ICRC, 2006)

[12] Organisation for Economic Co-operation and Development, 'Guidelines for Multinational Enterprises' (OECD, as updated 2011) <http://mneguidelines.oecd.org/guidelines/>

[13] United Nations Human Rights Council, *Guiding Principles on Business and Human Rights* (OHCHR, 2011)

[14] Human Rights in European Business (2016) <http://humanrightsinbusiness.eu/>

[15] International Committee of the Red Cross, *Business and International Humanitarian Law: An Introduction to the Rights and Obligations of Business Enterprises under International Humanitarian Law* (ICRC, 2006)

[16] International Code of Conduct for Private Security Services Providers (ICoC) <https://old.business-humanrights.org/en/conflict-peace/special-initiatives/initatives-on-private-military-security-companies/international-code-of-conduct-for-private-security-service-providers-icoc-a-process-aimed-at>

[17] Human Rights in European Business (2016) <http://humanrightsinbusiness.eu/>

[18] LEGO foundation (2019) <https://www.legofoundation.com/en/about-us/news/the-lego-foundation-awards-us-100-million-grant-to-the-international-rescue-committee-to-bring-learning-through-play-to-children-impacted-by-crises-in-ethiopia-and-uganda/>

[19] Amazon Smile <https://smile.amazon.com/gp/chpf/homepage?orig=%2F>

[20] Lundin Energy, tidigare Lundin Oil, verkade i Sudan under stridigheter. I samband med utvinningen av olja fördrevs och dödades lokala invånare. Företagets ansvar i händelsen har varit omdiskuterad under årtionden, och används ofta som ett praktexempel av företags inverkan på kris- och konfliktdrabbade områden.

[21] Lenhardt C, 'The Practice of Shared Responsibility in relation to Private Military

Contractors' in A Nollkaemper & I Plakokefalos (eds), *The Practice of Shared Responsibility in International Law* (Cambridge University Press, 2016)

[22] European University Institute, 'PRIV-WAR: Regulating privatisation of war' (2011)

10. Så kan EU bli en global aktör för hållbar fred och säkerhet

ULLA LOVCALIC

Det europeiska samarbetets säkerhetspolitiska roll i världen har genomgått en stor förändring de senaste 70 åren. Först från att vara ett normativt maktcentrum med fokus på handel till att bli en aktör inom civil och militär kris- och konfliktförebyggande och därtill de senaste åren att fördjupa det militära samarbetet med sikte på en gemensam försvarsunion. Denna utveckling är välkommen, då det i dagens geopolitiska klimat behövs fler handlingskraftiga förespråkare av en regelbaserad och multilateral världsordning. Endast i en sådan världsordning kan det finnas fred och säkerhet, som i sin tur är en förutsättning för en hållbar utveckling. Och för att kunna bli en global aktör inom försvars-, säkerhets- och utrikesfrågor behöver EU:s befintliga verktyg effektiviseras samt nya samarbetsområden och verktyg utvecklas för att möta nya och komplexa hot.

EU SOM FREDSFRÄMJARE

Tittar vi tillbaka över de senaste 70 åren av det europeiska samarbetets historia kan det tyckas oväntat att EU har gått från att vara en regional aktör med fokus på den inre marknaden till att utvecklas till en global aktör som även eftersträvar en gemensam “försvarsunion” och “Ett EU som försvarar”. Tanken med EU var ju ursprungligen att främja fred på kontinenten genom interdependens, det vill säga ömsesidigt ekonomiskt beroende som höjer tröskeln för medlemsstaterna att starta ett krig med varandra. Eller som man brukar säga, länder som handlar med varandra krigar inte. Men EU:s roll har sedan dess grundande successivt förändrats både sett till dess geografiska inflytande och till dess fokusområden.

EU har utökat sitt inflytande i världen främst genom sin normativa makt. Begreppet Normative Power Europe (NPE) som myntades av Ian Manner beskriver EU som en idémässig aktör som kännetecknas av gemensamma principer och verkar för att sprida normer inom internationella relationer. Dessa normer främjar EU internt genom de så kallade Köpenhamnskriterierna – politiska, ekonomiska och administrativa kriterier som en europeisk stat måste uppfylla för att kunna bli medlem i unionen – samt externt genom exempelvis kravställningar i handelsavtal, bistånd, medling, med mera. En av dessa normer har varit fredsfredsfrämjande.

I EU-fördraget från 1993 fastställs en tydlig ambition för unionen att vara en global freds- och säkerhetsaktör med målet "att främja fred, dess värderingar och människors välbefinnande" (artikel 3) och ansvaret "att bevara fred, förebygga konflikter och stärka internationell säkerhet" (artikel 21.2). Att leverera denna ambition har varit en drivkraft bakom EU:s globala strategi för utrikes- och säkerhetspolitiken, EUGS, som är unionens vägledande dokument för utrikespolitiken. Denna roll har förknippats med EU till den graden att unionen tilldelades Nobels fredspris år 2012 med motiveringen: "for over six decades contributed to the advancement of peace and reconciliation, democracy and human rights in Europe".[1] Fredsfrämjande har på olika sätt stått i centrum för den europeiska integrationen sedan starten, men konkreta engagemang i konfliktförebyggande och fredsbyggande (CPPB) i tredjeländer uppstod först på 2000-talet.

EU STYRKOR I TREDJE LAND

Kriget på Balkan under 1990-talet, som upphörde först med USA:s inblandning, gjorde det tydligt att EU behövde fler kapaciteter för att själv kunna bevara freden på sin egen kontinent.

Ett antal säkerhets-, försvars- och fredsskapande uppgifter som från början gavs till Västeuropeiska unionen (WEU) i juni 1992 införlivades senare i EU-fördraget genom Amsterdamfördraget år 1997. Dessa krishanteringsuppgifter, benämnda som Petersbergsuppgifterna, gav EU mandat att självständigt genomföra humanitära insatser och räddningsinsatser, fredsbevarande insatser och militär krishantering. För att klara av att faktiskt utföra dem behövdes dock kapacitet till självständigt agerande, varför medlemsstaterna år 1999 beslutade sig att skaffa sig militära styrkor.

EU:s roll som konflikthanterare förverkligades i samband med de första civila uppdragen och militära operationerna som utplacerades 2003 i före detta jugoslaviska republiken Makedonien (FYROM) och Bosnien och Hercegovina (EUFOR), och några år senare även med rättsinsatsmissionen i Kosovo (EULEX). Framgångarna i dessa missioner gjorde det möjligt för EU att fullgöra civila krishanteringsuppgifter, som komplement till NATO:s militära funktion. EU: s operativa stöd för CPPB intensifierades i och med införandet av "EU:s övergripande strategi för externa konflikter och kriser" år 2013 samt genom antagandet av "EU:s globala strategi för utrikes- och säkerhetspolitik" år 2016.

I den senare talas det flitigt om ett "integrerat tillvägagångssätt" till externa konflikter och kriser, utifrån tre dimensioner.[2] För det första betonas multilaterala åtgärder som innebär att EU aktivt engagerar medlemsstater, internationella partners och civilsamhällesorganisationer på plats. För det andra handlar det om att implementera flernivåstrategier för att överbrygga åtgärder på lokal, nationell, regional och global nivå. Och slutligen syftar det integrerade tillvägagångssättet också till att formulera och genomföra konfliktförebyggande och fredsbyggande insatser i alla konfliktfaser, från tidig varning till krishantering, stabilisering och återhämtning.

EU:s utrikestjänst (EEAS) har flera

instrument till sitt förfogande för att agera konfliktförebyggande. För att tidigt kunna identifiera risker för våldsamma konflikter och för att möjliggöra tidiga åtgärder har ett "Early Warning System" (EWS) utvecklats, ett verktyg som bidrar till att kunna prioritera situationer med risk för våldsamma konflikter i tredje länder.[3] EU är på så vis snabb på att identifiera och analysera konflikter och kriser. Beslut om att EU ska ingripa vid en kris eller konflikt utanför EU tas dock av EU-ländernas stats- och regeringschefer i Europeiska rådet och ministrar från EU-ländernas regeringar i ministerrådet. Till skillnad från andra politikområden i EU krävs det inom GUSP att alla EU-länder är eniga om besluten. Beslutsfattandet inom politikområdet är med andra ord mellanstatligt med enhällighet som norm och möjligheten för varje enskilt land att använda sin vetorätt.

Kravet på enhälligt beslutsfattande kan förvisso kringgås med ett så kallat "konstruktivt avstående" som är en formell deklaration av ett land som avstår från att implementera beslutet och som innebär att andra länder inte hindras från att agera. Exempelvis fattades beslutet om att initiera det civila uppdraget EULEX i Kosovo år 2008 med denna metod, då Cypern inte ville delta.[4] Mer nyligen har försvarsministrarna från 14 medlemsstater (Österrike, Belgien, Cypern, Tjeckien, Tyskland, Grekland, Frankrike, Irland, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Portugal, Slovenien och Spanien) återupplivat ett tidigare förslag om en europeisk militär snabbinsatsstyrka. Detta skulle innebära att EU-länderna med kort varsel kunna skicka ut insatsstyrkor till konfliktområden. Problemet med detta, som med mycket annat i GUSP, är kravet på enhällighet. Det vore bättre att kunna fatta beslut med en form av kvalificerad majoritet som utgörs av 55 procent av länderna (i nuläget 15 av 27 länder) med minst 65 procent av EU:s totala befolkning.

Enhällighetsprincipen har visat sig vara ineffektiv i utrikespolitik, försvar och säkerhetsfrågor, inte minst gällande konflikthantering. Det är ett område där en snabb reaktion behövs och där en stor reaktionskapacitet är avgörande inom timmar. Därför bör en stärkt global roll för EU också innebära ett effektivare beslutsfattande inom dessa områden.

EU:S SÄKERHETS-POLITISKA AMBITION VÄXLAS UPP

Som ny ordförande för EU-kommissionen var Ursula von der Leyen, Tysklands tidigare försvarsminister, tidigt tydlig med att hon hade ambitionen att utveckla EU till en försvarsunion. Ett steg i denna riktning var upprättandet av generaldirektoratet för försvarsindustri och rymdfrågor (DG Defis) som numera leder EU-kommissionens arbete med frågor som gäller försvarsindustrin och rymdsektorn. Och även om det egentligen har funnits europeiska ambitioner om en gemensam säkerhets- och försvarspolitik sedan 1950-talet har flera medlemsstater motsatt sig detta. Därför föll dessa idéer snabbt i glömska och fokusområdena blev istället sådant som ekonomisk integration och inre marknad.

Grunden för en gemensam utrikes- och säkerhetspolitik, lades först i och med att Fördraget om Europeiska unionen (FEU), även känt som Maastrichtfördraget, trädde i kraft år

1993. EG, det vill säga Europeiska gemenskaperna, blev därigenom till EU. Samarbetet delades upp i tre pelare, bland annat i den "Gemensamma Utrikes-och Säkerhetspolitiken" (GUSP) som sågs som ett verktyg att ytterligare stärka EU:s identitet utåt och visade på unionens vilja att vidare samordna intressen. Detta utmynnade senare, vid millennieskiftet, till en gemensam säkerhets- och försvarspolitik (GSFP) vars syfte var att bevara fred, stärka internationell säkerhet, främja internationellt samarbete samt utveckla och upprätthålla demokrati, rättsstatsprincipen och respekt för mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. Samtidigt skapades också posten som hög representant för GUSP, en roll som i dag innehas av spanjoren Josep Borell och som innebär övergripande ansvar för unionens utrikes frågor och säkerhetspolitik.

Den första gemensamma säkerhetsstrategin formulerades först år 2003. Detta blir en milstolpe; det är första gången medlemsländerna presenterar gemensamma strategiska mål för att främja fred runt unionen samt identifiera såväl yttre som inre hot mot medlemsstaterna. Strategin belyser hot som massförstörelsevapen i Mellanöstern, terrorism och oönskad migration, och föreslår därför handel, bistånd och samarbete som lösningar. Samtidigt skulle EU också inta en mer aktiv och samordnande roll i säkerhetsfrågor. EU skulle öppna upp försvarsindustrierna för mer samarbete samt styra upp gemensamma civila och militära insatser.

Med Lissabonfördragets införande 2009 lades grunden för många av de förslag som kommit de senaste åren inom försvarsområdet, och som förknippas mer med EU:s militära kapacitet eller "hårda makt". Bland annat tillkom en gemensam försvarsklausul som går ut på att länderna ska bistå varandra vid ett väpnat angrepp och en solidaritetsklausul som utlovar hjälp vid terrorattacker eller andra katastrofer. I de nya skrivelserna ökade EU:s mandat inom försvarsområdet.

När Frederica Mogherini, EU:s dåvarande höga representant, presenterade unionens nya globala strategi i juni 2016 befann sig världen i en helt annan geopolitisk verklighet jämfört med kontexten för den förra strategin från 2003. EUGS symboliserade dels unionens strävan efter större enighet mot bakgrund av Storbritanniens beslut om utträde ur unionen. Storbritannien har dessutom tidigare stoppat flera överstatliga initiativ, bland annat vad gäller ett fördjupat försvarssamarbete, vilket ledde till att främst Frankrike och Tyskland nu såg ett tillfälle att driva frågan på nytt. Dels utgjorde strategin en anpassning till den betydelsefulla transformation som global politik har genomgått sedan den föregående strategin från 2003. Rysslands ökade aggression och annekteringen av ukrainska Krimhalvön, krig i mellanöstern, nationalismens frammarsch och osäkerheterna i de transatlantiska relationerna under president Donald Trump utgjorde andra utlösande faktorer.

De fem vägledande prioriteringarna i den nya globala strategin blev därför unionens säkerhet; statlig och social motståndskraft mot öster och söder; en integrerad strategi för konflikter och kriser; kooperativa regionala ordningar; och global styrning för 2000-talet.[5] Dessa anses viktiga i en värld som de senaste åren blivit alltmer icke-liberal, splittrad och instabil.

DET NYA STRATEGISKA NARRATIVET FÖRVERKLIGAS

Kort efter att den globala strategin lanserades presenterades en rad initiativ och förslag för att förverkliga den. Bland annat en konkret implementeringsplan, EU-kommissionens handlingsplan för försvarsområdet samt konkreta förslag till ett fördjupat samarbete mellan EU och Nato. Under 2017 bildades även nya europeiska myndigheter som skulle ansvara för genomförandet, däribland CARD, PESCO, EDF och MPCC. Den koordinerade försvarsöversynen, CARD, bildades för att öka transparensen och harmoniseringen mellan medlemsstaternas försvarsplanering genom årliga rapporter av den europeiska försvarsförmågan och kartläggningar av potentiella samarbetsområden. Med det permanenta strukturerade samarbetet, PESCO, vill EU förstärka och koordinera den europeiska förmågeutvecklingen genom frivilliga projekt. Och tanken med den europeiska försvarsfonden, EDF, är att öka europeiska försvarsföretags konkurrenskraft och effektivitet genom att stödja finansieringen av europeisk forskning och utveckling av försvarsförmåga, där även lämpliga PESCO-projekt kan inkluderas. Tillsammans ska dessa institutioner bidra till EU:s strategiska autonomi, men parallellt också stärka EU:s säkerhetspolitiska roll i världen.

Denna externa ambition blir kanske tydligare i ett annat initiativ. För att öka medlemsstaternas interoperabilitet, det vill säga förmåga att multinationellt kunna fungera tillsammans, vid gemensamma utplaceringar av styrkor, inrättade EU i juni 2017 ett permanent militärt kommandocenter inom ramen för dess militära stab.[6] Staben faller i sin tur inom ramen för den Europeiska utrikestjänsten (EEAS) som är EU:s diplomatiska myndighet och som inrättades genom Lissabonfördraget år 2009. Den så kallade militära planerings- och ledningskapaciteten (MPCC), även känt som ledningskapaciteten, kan ses som ett slags militärt högkvarter med säte i Bryssel. Den har befäl över EU:s ”icke-verkställande” (rådgivande) militära uppdrag, såsom utbildningsuppdrag i partnerländer. I grund och botten syftar den till att ge stöd och kontroll till befälhavare och militär på missionerna.

EU har för närvarande tre sådana utbildningsuppdrag: EUTM i Somalia och Mali samt EUTM RCA i Centralafrikanska republiken. I Somalia syftar uppdraget till att stärka landets övergångsregering och andra institutioner. I Mali bidrar EU till att återbygga landets säkerhetsstyrkor och stärka deras operationella behov. I Centralafrikanska republiken handlar det om att stötta deras regering i att genomföra en genomgående reform av landets säkerhetssektor. Ledningskapaciteten kan i denna kontext låta som en onödig byråkratisering, men den utgör snarare en viktig pusselbit som fyller en lucka i EU:s koordinering av militära uppdrag. Med sin strömlinjeformade kommandokedja från politisk nivå ner till uppdrag i fält bidrar MPCC till att EU vid en kris eller konflikt kan reagera snabbt och effektivt samt till att utbildningen av soldater i EU:s partnerländer förbättras.

Däremot brister EU:s engagemang i tredjeland, likt FN och enskilda länder, utifrån ett långsiktigt perspektiv. Detta illustrerar inte minst den politiska utvecklingen i Mali som kontinuerligt har gått i fel riktning trots att landet under nio

års tid har fått massivt bistånd och stöd från omvärlden, däribland av EU.[7] För att främja en hållbar fred och säkerhet i världen och därigenom stärka sin globala säkerhetspolitiska roll bör EU även ställa hårdare krav på sina partnerländer. Här spelar biståndet en avgörande roll som ett av unionens viktigaste utrikes-, säkerhets- och utvecklingspolitiska verktyg. I Malis fall bör EU, mot bakgrund av landets två militärkupper och fem regeringar inom loppet av ett år, frysa EU-biståndet till dess att trovärdiga, inkluderande och demokratiska val hållits inom kravställd tid. Det handlar i grund och botten om att tydligt villkora EU:s stöd med politiska reformer som säkerställer demokrati och mänskliga rättigheter, kontinuerligt uppföljа villkorens efterlevnad och införa sanktioner när det behövs. Utan kännbara konsekvenser saknar EU:s krav tillräckliga incitament.

Som framgår ovan har EU utvecklat många initiativ för att stärka medlemsländernas gemensamma militära kapacitet och agerande. Dock har EU ännu ingen egen armé utan använder sig av trupper från EU-länderna för specifika uppdrag. Med det sagt kan ett gemensamt försvar uppstå när Europeiska rådet, som består av EU-ländernas stats- och regeringschefer, enhälligt beslutar om det. Att inrätta en gemensam försvarsunion är nämligen förankrat i Lissabonfördragets artikel 42. Dessutom är en klar majoritet, 55 procent, av EU-medborgarna för inrättandet av en EU-armé.[8] Den främsta fördelen med detta är att EU skulle kunna agera snabbare och mer effektivt och därmed bli en trovärdig och handlingskraftig aktör på den internationella arenan.

"För att främja en hållbar fred och säkerhet i världen och därigenom stärka sin globala säkerhetspolitiska roll bör EU även ställa hårdare krav på sina partnerländer."

FRÅN MJUK MAKT TILL PRINCIPIELL PRAGMATISM

Dessa nya institutioner och verktyg som tillkommit inom försvars-, säkerhets- och utrikesområdet kan ses som en förskjutning av EU:s roll i världen. Inför sitt tillträdande som kommissionsordförande konstaterade Ursula von der Leyen att "soft power" inte längre är tillräckligt om EU vill ta plats på världsarenan. Mjuk makt, som det kallas på svenska, är ett relativt nytt begrepp som utvecklades av statsvetaren och Harvardprofessorn Joseph Nye i slutet av 1980-talet. Enligt den ursprungliga definitionen beskriver begreppet förmågan att förändra någons beslut eller uppnå det man vill genom attraktionskraft snarare än genom tvång. Konkret kan det ses som en metod som uppnår önskade resultat genom fredliga diplomatiska strategier som att erbjuda ekonomiskt stöd eller att locka med attraktiva värderingar, kultur och utrikespolitik. Detta står i kontrast till "hård makt", som tvingar samarbete genom hot om militärt ingripande, krig, ekonomiska sanktioner

och dylikt.[9]

Att EU under de senaste åren rekordsnabbt utvecklat sitt försvarssamarbete, och därmed sin hårda makt, kan ses i ljuset av bland andra von der Leyens insikt om EU:s potentiella roll i denna förändrade världsordning. EU:s utrikespolitik bygger på den liberala världsordningen, Pax Americana, som dominerat sedan andra världskriget. Det handlar om principer som internationella normer, global styrning, demokrati, marknadsekonomi/kapitalism och effektiv multilateralism. Men i takt med att denna regelbaserade ordning utmanas allt mer på olika håll samtidigt som USA:s dominanta ställning i den försvagas, ställer det högre krav på EU att försvara den ordning som tjänat Europa väl och inte minst genom mera tvingande medel. Med det sagt förblir de mjuka maktmedlen relevanta, varför man snarare talar om behovet av "smart power", eller smart makt, som är en kombination av hårda och mjuka maktmedel. Mjuka maktmedel, som EU:s regionala partnerskap och biståndspolitik, riktar in sig på underliggande politiska förutsättningar i konfliktdrabbade länder och är därför fortsatt viktiga för att skapa en hållbar fred och säkerhet.

Exempelvis arbetar EU för att vara en ansvarsfull granne. Öster och söder om unionens gränser ligger många länder som har genomgått – eller fortfarande genomgår – dramatiska politiska förändringar till följd av självständighetskrig. För att stötta deras övergång till fullfjädrad demokrati syftar den europeiska grannskapspolitiken till att upprätthålla starka och vänliga relationer med länder vid unionens gränser. Med samarbetet öppnar EU upp för handel och samarbete inom många politikområden – däribland migrations- och viseringsfrågor – i utbyte mot att partnerlandet inför demokratiska och ekonomiska reformer.

Dessa partnerskap har dock haft blandade framgångar.[10] Inom exempelvis Östliga partnerskapet, som lanserades 2009, har det primära målet varit att underlätta övergången till en demokratisk styrning i Ukraina, Belarus, Moldavien, Georgien, Armenien och Azerbajdzjan. I Moldavien, Georgien och Armenien går det tydligt i rätt riktning, men partnerskapet har ännu inte gett fullt önskat resultat. Kriget i Ukraina är en svår utmaning för landet, men demokratin står ändå stadigt och det ukrainska folket har röstat för politiker med budskap kring anti-korruption. Tittar vi på Belarus och Azerbajdzjan tillåts länderna fortfarande att styras av auktoritära regimer trots de fördelar som Östliga partnerskapet erbjuder för att de ska tvingas bort från makten. Det största bakslaget emot Östliga partnerskapet kom dock sommaren 2021, när Belarus diktator Aleksandr Lukasjenko aviserade att han ämnade att ta, och sedermera tog, landet ur samarbetet.

Målet med partnerskapet är att uppmuntra uppbyggnaden av demokratiska institutioner och god styrning i Östeuropa genom gynnsamma handelsavtal som ska främja ekonomisk tillväxt genom bland annat direkta stöd från EU inom institutionell uppbyggnad, social- och miljöpolitik samt mänskliga rättigheter. Men dessa incitament tycks inte räcka till. I de flesta fall överväger kostnaderna – som kan vara ekonomiska och/eller politiska – för att genomföra liberala reformer fördelarna som erbjuds av EU.[11] Antingen är incitamenten för generiska, och tar som sådana inte hänsyn till ländernas unika behov, eller så fungerar inte partnerskapen som verktyg i sig, åtminstone

på lång sikt. Istället skulle partnerskapen exempelvis kunna innehålla tydliga mekanismer som leder till en kandidatprocess.

En ny utvidgning är dock inte på agendan. EU verkar snarare ha va valt en annan väg. Det indikerar den globala strategin som istället för att tala om EU:s mjuka makt lanserar konceptet "principiell pragmatism". Med denna princip, som vid första anblick tycks vara självmotsägande, vill EU inta ett mer strategiskt perspektiv i sin mjuka makt. Konkret handlar det om att främja värderingar och intressen där det är realistiskt att lyckas utifrån den lokala kontexten. Det som inte framgår av konceptet är dock vad som ges företräde – värderingar som demokrati, rättsstatens principer och mänskliga rättigheter eller pragmatiska realpolitiska analyser – utan det tycks avgöras från fall till fall.

Denna otydlighet, kring det pragmatiska perspektivet, får hursomhelst inte bli för relativiserande/relativistisk och resultera i en mer tolerant inställning gentemot auktoritära regimer. Detta skulle kunna vara möjligt med stater som Ryssland och Kina i och med att det råder olika uppfattningar mellan medlemsländerna om hur de ska hanteras.[12] Oavsett hur EU:s användning av normativa maktmedel utvecklas förblir EU:s partnerskap en viktig manifestation av EU:s mjuka maktstrategi för utrikespolitiken. Den syftar till att främja europeiska värderingar hos EU:s östeuropeiska grannar genom incitament och skapandet av närmare band mellan partnerländerna.

MED STOR MAKT KOMMER STORT ANSVAR

Vi behöver ett enat och starkt EU mer än någonsin. Det behövs för fred och säkerhet på såväl vår egen kontinent som i fragila stater runtom i världen. Utöver sitt egenvärde är fred och säkerhet dessutom en förutsättning för alla andra hållbarhetsmål – från att fokusera på kvinnors och barns rättigheter till att bekämpa klimatförändringar.

Genom att bottna i multilateralism och respekt för den regelbaserade världsordningen har EU rätt förutsättningar för att lösa växande transnationella utmaningar på ett hållbart sätt. Bland annat inom klimat, demografi, pandemier, teknologisk utveckling – utmaningar som drabbar svaga stater och regioner som värst. Och samtidigt som vi i Europa arbetar för att minska våra egna sårbarheter måste vi ta en aktiv roll i att understödja de sköra och konfliktdrabbade stater och regioner som är mest utsatta för manipulation och destabilisering. Detta är EU:s ansvar som en växande stormakt.

Men för att bli en effektiv global aktör behöver EU för det första vässa sina befintliga verktyg, exempelvis genom att införa ett flexiblare röstningsförfarande i utrikespolitiken och att ställa hårdare krav i biståndspolitiken, som diskuterades tidigare. För det andra måste nya verktyg introduceras, som de senaste års

"Utöver sitt egenvärde är fred och säkerhet dessutom en förutsättning för alla andra hållbarhetsmål"

initiativ som syftar till att öka EU:s hårda makt. Denna breddning är nödvändig för att EU ska kunna vara en trovärdig och effektiv global aktör och inte endast en bidragsgivare, eller som EU:s före detta kommissionsordförande Jean-Claude Juncker konstaterade i sitt linjetal 2018: "the EU is a global payer, but must also become a global player".[13]

EU som en global aktör, med vassare och en bredare repertoar av åtgärder, får då strategisk autonomi. Det finns få begrepp som är mer populära i Bryssel än detta. "Effektiv strategisk autonomi", "smart strategisk autonomi", "öppen strategisk autonomi" – variationerna är många och har olika innebörd. Men i grund och botten borde det handla om att förbättra EU:s gemensamma förmåga i syfte att underlätta samarbete med andra aktörer, och inte om strategisk isolationism som det ibland framställs som.

För EU är fred och säkerhet en stor del av dess existensberättigande. Unionen skapades i detta syfte och tjänar på att främja denna utveckling globalt. Men för att lyckas med ambitionen att bli en handlingskraftig global aktör för fred och säkerhet behöver vi kunna agera gemensamt på alla fronter. Fokus bör därför ligga på att undanröja de hinder som i dag sätter käppar i hjulen för effektiva beslut samt fortsätta stärka och bredda samarbetet både mellan medlemsstaterna och med EU:s partneraktörer.

ULLA LOVCALIC

Ulla Lovcalic är försvars- och säkerhetspolitisk talesperson för Liberala ungdomsförbundet. Hon läser masterprogrammet Politik och krig vid Försvarshögskolan och arbetar som projektledare på Säkerhets- och försvarsföretagen.

SLUTNOTER

[1] Nobel Prize (2012). “The Nobel Prize 2012”. <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2012/summary/>

[2] Europeiska avdelningen för yttre åtgärder (2016). “Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe A Global Strategy for the European Union’s Foreign And Security Policy”. <https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf>

[3] Europeiska avdelningen för yttre åtgärder (2021). “Conflict Prevention, Peace building and Mediation”.<https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/426/conflict-prevention-peace-building-and-mediation_en>

[4] EUobserver (2008). “EU Kosovo mission to start Saturday morning”. <https://euobserver.com/foreign/25660>

[5] Europeiska avdelningen för yttre åtgärder (2016). “Shared vision, common action: A stronger Europe: A Global Strategy for EU’s Foreign and Security Policy”. <https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf.>

[6] Europeiska unionens råd (2017). “EU defence cooperation: Council establishes a Military Planning and Conduct Capability (MPCC)”.

<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/06/08/military-mpcc-planning-conduct-capability/>

[7] Frivärld (2021). "Vid vägs ände – En plan B för Sveriges engagemang i Mali". <https://frivarld.se/wp-content/uploads/2021/06/Vid-va%CC%88gs-a%CC%88nde-Mali-Diana-Janse.pdf>

[8] Kommissionen (2017). "Special Eurobarometer 461 - Designing Europe's future: Security and defence". <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2173>

[9] Nye, Joseph S. (2004). "Soft Power: the Means to Success in World Politics". New York: Public Affairs.

[10] Börzel, T.A. & F. Schimmelfennig (2017). "Coming Together or Drifting Apart? The EU's Political Integration Capacity in Eastern Europe. Journal of European Public Policy 24(2): 278-296.

[11] Weber, K., M. E. Smith & M. Baun, eds. (2007). "Governing Europe's Neighbourhood: Partners or Periphery?". Manchester: Manchester University Press.
Whitman, R. & S. Wolff, eds. (2012). "The European Neighbourhood Policy in Perspective: Context, Implementation and Impact". London: Palgrave Macmillan.

[12] Centre for Geopolitics & Security in Realism Studies (2016). "Principled pragmatism in EU foreign policy: A return to Realpolitik or rapprochement with Russia". <http://cgsrs.org/publications/80.>

[13] Europaparlamentet (2018). "State of the Union debate: Strengthen EU as a global player". <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20180906IPR12102/state-of-the-union-debate-strengthen-eu-as-a-global-player>

11. Fredsfrämjande insatser ur ett militärt perspektiv

HELENA RISTING

I samband med att Sverige i år avslutat sitt 20 år långa engagemang i Afghanistan finns anledning att reflektera kring Sveriges och den svenska Försvarsmaktens roll på den internationella arenan. Jag vill därför med denna text bredda perspektivet i denna antologi genom att tillföra en militär synvinkel på det internationella fredsarbetet och dess utmaningar. För samtidigt som kraven på soldater ökar på hemmaplan, ökar även de professionella kraven i internationella insatser på grund av dagens mer komplexa och svåranalyserade operationsmiljöer. Att förklara dessa perspektiv samt att tydliggöra hur politik och militära medel hänger ihop och hur Sverige och Försvarsmakten, med mångfald som främsta verktyg, förbättrat och effektiviserat fredsfrämjande insatser världen över är ytterligare något jag hoppas kunna belysa med denna text.

MILITANTA FREDSAKTIVISTER OCH FREDLIGA MILITÄRER

"Om du jobbar som militär, vill du ha krig då?" har tyvärr varit en vanligt förekommande fråga under min utbildning och karriär inom Försvarsmakten. Som född och uppvuxen i en pacifistisk släkt och utbildad i en internationell FN-gymnasieskola har mitt val av utbildning och yrke som sjöofficer ofta behövt förklaras och motiveras för nära och kära.

Redan på 70-talet bytte myndigheten namn från Krigsmakten till Försvarsmakten just i syfte att "understryka det fredsbevarande syftet med vårt försvar"[1], men trots det är det än idag vanligt att Försvarsmaktens personal får ta emot kritik för de politiska beslut som ligger bakom insatserna. Att Försvarsmakten i praktiken är politikens förlängda arm och endast genomför de uppdrag de fått från folkvalda politiker är något få har förståelse för.

Under mina hittills 11 verksamma år har jag med stort intresse följt Sveriges utrikespolitik i allmänhet och Försvarsmaktens utövning av denna i synnerhet och jag är mer övertygad än

"Om du jobbar som militär, vill du ha krig då?"

någonsin om att Sverige och Försvarsmakten spelar en betydande roll i världen för att upprätthålla och utveckla global hållbar fred och säkerhet.

FORTSÄTTNING PÅ POLITIKEN MED ANDRA MEDEL

En av historiens mest kända militärteoretiker, tyska Carl Von Clausewitz, myntade redan i början av 1800-talet det kända uttrycket i hans bok *Vom Kriege* att "Kriget blott är en fortsättning på politiken med andra medel". Även om det då avsåg konventionella krig mellan stater är uttrycket högst relevant än idag. Försvarsmakten är nämligen inte en myndighet som själv bestämmer vad som ska eller inte ska göras utan utför endast de uppdrag som fås från de folkvalda politikerna i Sveriges riksdag och regering. Politikerna i sin tur baserar sina uppdrag till Försvarsmakten på initiativ från det internationella samfundets gemensamma politiska vilja, vars syfte alltid är att främja global hållbar fred och säkerhet samt att skydda mänskliga rättigheter.

För att uppnå detta nyttjas något som kallas för *fredsfrämjande insatser*, ett koncept som blev aktuellt första gången när Förenta Nationerna (FN) skapades efter andra världskriget år 1945. Då var världens nationer krigströtta och man var starkt överens om att man till varje pris ville hindra att nya krig utbröt. Därför satte man sig ner och gjorde upp regler för hur att förhindra krig och hur man skulle agera om trots allt nya krig bröt ut.

Att skapa och upprätthålla global hållbar fred och säkerhet är lättare sagt än gjort på grund av de många olika politiska viljor och åskådningar som finns representerade bland världens samlade nationer. Det finns framför allt två stora principer som hela tiden vägs emot varandra. Den ena är att upprätthålla varje nations suveränitet och territoriella integritet, det vill säga att det är förbjudet för länder att lägga sig i andra länders interna angelägenheter.[2] Den andra principen är att värna om de mänskliga rättigheterna, som bland annat listar att var och en har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet samt att ingen får utsättas för tortyr eller grym omänsklig behandling eller bestraffning. Denna princip har FN:s medlemsstater tillsammans beslutat om ska gälla för all världens befolkning oavsett vilket land de bor i.[3]

Principen om länders suveränitet är väldigt stark och först när alla politiska och diplomatiska försök att hindra konfliktens eskalering har misslyckats kan FN tvingas att ta till militära medel för att få sin politiska vilja igenom och på så sätt skydda mänskliga rättigheter. Konceptet kallas *Responsibility to Protect* (R2P) och gör att FN har rätt att beordra fredsfrämjande insatser i länder (mot deras lednings vilja) för att stoppa eller hindra krig och konflikter och på så sätt skydda befolkningens mänskliga rättigheter.[4] Beslutet att aktivera en fredsfrämjande insats (alltså att militärt gå in i ett annat land för att skydda befolkningens mänskliga rättigheter) kan endast tas av Säkerhetsrådet i FN.

När FN:s säkerhetsråd beslutat om att tillämpa en fredsfrämjande insats i ett område kan FN antingen välja att leda insatsen själv, eller be om hjälp från andra länder eller mellanstatliga organisationer att genomföra fredsinsatserna,

exempelvis EU, NATO eller AU. Även om det är en annan organisation som leder och genomför insatsen görs det alltid med mandat från FN:s säkerhetsråds resolution i grunden.

I nästa steg begär den genomförande organisationen hjälp från sina respektive medlemsländer. Först därefter får de enskilda länderna på ett nationellt politiskt plan besluta om de vill och kan skicka hjälp i form av materiel och/eller personal till det berörda området. Efter taget riksdags- och regeringsbeslut ges ett uppdrag till Försvarsmakten och först då påbörjas uttagning och utbildning inför insatsen beroende på uppdragets längd och utsträckning. Tiden från att beslut fattats i FN tills att hjälp anländer i området är alltså oftast en lång och krävande process.

DEN MILITÄRA PROFESSIONENS BIDRAG I INSATSENS OLIKA SKEDEN

Huvudsyftet med fredsfrämjande insatser ur en militär synvinkel är att kunna stabilisera området och upprätta (med våld om det behövs) ett vapenstillestånd för att skydda civilbefolkningen från våld och så att andra civila aktörer, till exempel UNICEF, Röda Korset m.fl., kan komma till området och jobba på ett säkert sätt.

Det militära ingripandet är därför ofta det första som sker för att upprätta sk. *negative peace,* det vill säga avsaknad av krig. Vid aktivering av fredsfrämjande insatser är det vanligt att flera olika länder gemensamt går ihop och samarbetar för att skicka både soldater och materiel till berört område. Detta gör att det ofta inledningsvis går åt stora resurser till logistik och ledning för att på ett snabbt och säkert sätt kunna etablera sig i området och få det multinationella samarbetet att fungera så friktionsfritt som möjligt.

I nästa steg strävar man efter att uppnå *positive peace*, det vill säga hållbar fred, och till detta behövs flera andra civila insatser samtidigt för att säkerställa att befolkningen i området får mat, sjukvård, rättslig hjälp och utbildning för att nämna några exempel.

Militären kan i detta senare skede stötta med till exempel utbildning av polisiära styrkor, vilket brukar vara ett vanligt inslag inom ramen för skapandet av hållbar fred i ett område. Andra vanligt förekommande uppgifter för militär personal är att fortsätta hålla säkerheten i området och att jobba med underrättelseinhämtning för att kunna förutse potentiella risker för civilbefolkningen och den internationella personalen på plats.

I det sista skedet, efter att ett krig eller konflikt anses löst och fred råder, brukar området ändå vara känsligt och instabilt och nya konflikter har lätt att blossa upp igen. En vanlig åtgärd då för att främja freden är att tillsätta *fredsobservatörer,* både militära och civila, som övervakar området samt konfliktens olika parter och rapporterar detta löpande till FN, för att snabbt kunna vidta nya åtgärder om det skulle behövas.

DAGENS INSATSMILJÖ OCH DESS UTMANINGAR

Förr i tiden när de flesta krig var konventionella krig, alltså krig mellan två stater, så fanns det ofta ett tydligt slut. När ett land kapitulerade så var kriget konstaterat över och alla soldater slutade utkämpa strid. Det var också lätt att se vilka som var kombattanter (till skillnad från civilbefolkning) och vem som var vän och fiende eftersom alla soldater bar uniform.

Så ser inte världens konflikter ut längre. Istället för krig mellan stater är det numera vanligt med konflikter mellan till exempel olika folkgrupper inom eller mellan olika länder, ofta med terrorist- eller extremistiska inslag. Samordning och ledning av dessa grupper sker ofta på gräsrotsnivå och det finns ingen tydlig ledare som kan kapitulera å allas vägnar, därför kan konflikterna ofta fortsätta under en väldigt lång tid.

Ofta när det handlar om att skydda civilbefolkningen mot inhemskt hot och våld (som ofta behövs i områden där terrorism och extremism är vanligt förekommande) kan man heller inte se skillnad på vän och fiende eftersom terrorister och våldsbejakande extremisters strategi går ut på att smälta in i mängden för att kunna göra våldsbrott mot civilbefolkningen större och värre. I konventionella krig gällde *Krigets lagar*, vilka går ut på att skydda civilbefolkning och kulturella värden, men i nuvarande konflikter används tyvärr just dessa som måltavlor för terrorister och extremister att uppnå sina mål.

Detta kallas för irreguljär krigföring och är numera mer regel än undantag när det gäller fredsfrämjande insatser. Under de senaste 20 åren har mycket forskning kring strategi och taktik genomförts för att kunna möta detta hot på ett bättre och mer effektivt sätt för att kunna skydda civilbefolkningen i större utsträckning.[5]

Man konstaterar bland annat att för att skapa och/eller upprätthålla fred i ett område måste civilbefolkningen känna att stödet från fredsinsatsen är större än hotet från terroristerna. Detta gör att folk vågar sluta stödja terroristerna och deras rekryteringsbas minskar därför efterhand. För att uppnå detta är det nödvändigt att investera *lång tid* och flera olika resurser (inte bara militära utan även civila) i ett område. På så sätt känner civilbefolkningen sig trygg och kan lita på att skydd kommer finnas kvar. Först då vågar människor berätta om vad de vet som kan gynna insatsen, exempelvis var terroristerna har sina lager.

En annan viktig del som man får ut av att investera lång tid i ett område är den för insatsen nödvändiga förståelsen för *normalbilden.* Eftersom det inte spontant går att se vem som är vän och fiende måste området utvärderas under en lång tid för att skapa en normalbild. Först när man vet hur normalbilden ser ut kan man upptäcka avvikelser i beteenden och händelser som kan tyda på något negativt.

Av samma anledning har det även visat sig vara av stor vikt att knyta personliga kontakter med framstående personer i området för att förstå samhället och kulturen bättre samt de människor som normalt bor och verkar där. Denna strategi brukar kallas för *Hearts & Minds* och myntades redan första gången under Vietnam-kriget. Strategin går i sin helhet ut

på att vinna förtroende hos lokalbefolkningen för att få ett militärt underrättelseövertag och en bättre kulturell förståelse för området och dess aktörer.

När man har stabiliserat ett område och ska avsluta en lång insats är det av högsta vikt att insatsen inte slutar abrupt utan att man sakta och *successivt efter hand lämnar över* till lokala militära och polisiära styrkor och andra lokala aktörer i området. Detta för att inte skapa ett maktvakuum som snabbt kan utnyttjas av fel personer och göra att nya konflikter blossar upp igen.

DEN MODERNA INSATSSTYRKANS FRÄMSTA VERKTYG

Dagens mer komplexa fredsfrämjande insatser måste alltså präglas av långsiktighet, tillitsbyggande och flexibilitet vilket ställer högre krav på den personal som arbetar med insatserna jämfört med tidigare. I boken *Warriors or Peacekeepers* sammanfattar författarna Enstad och Holmes-Eber de högre kraven på dagens insatspersonal på ett bra sätt: "Resolving today's conflicts - typically based on complex ethnic, religious, economic and political dynamics - requires far more than mere military strength and technology. The military officer of today must simultaneously be a warrior and diplomat, combatant and humanitarian worker, soldier and peacekeeper."[6]

Dessa högre interpersonella kompetenskrav är något som de flesta militära teoretiker och chefer runt om i världen har insett och för att förbereda personal för sina fredsfrämjande uppdrag läggs därför idag mycket utbildningstid ner på att främja dessa kompetenser. Den enklaste och mest effektiva lösningen är att tillse att den samlade kompetensen inte ska finnas hos enskilda individer utan i teamets sammansättning. Därför har *stor mångfald* i grupper, alltså att ha människor med många olika bakgrunder och erfarenheter representerade, visat sig vara nyckeln till ett modernt och välfungerande insatsteam.

Mycket forskning har bedrivits inom ramen för mångfald och dess inverkan, men sammanfattningsvis kan sägas att ju mer komplex en uppgift är, desto fler olika perspektiv på problemlösning behöver gruppen ha för att uppnå ett bra resultat. Även äldre studier genomförda mellan 1961-1998 visar att homogena grupper kan prestera bättre än heterogena grupper på enkla arbetsuppgifter, på fysiska arbetsuppgifter och på uppgifter med låga kognitiva krav, men på svåra och mer komplexa arbetsuppgifter däremot presterade heterogena grupper betydligt bättre än

"Dagens mer komplexa fredsfrämjande insatser måste alltså präglas av långsiktighet, tillitsbyggande och flexibilitet vilket ställer högre krav på den personal som arbetar med insatserna jämfört med tidigare."

homogena grupper.[7] Översatt till ett militärt perspektiv skulle detta tyda på att det under gammaldags konventionella krig fungerade att ha homogena grupper, men att i dagens mer komplexa miljö behövs mångfald i mycket större utsträckning för att kunna förstå och lösa uppgiften på ett bättre sätt.

Det har även forskats mycket kring mångfald specifikt kopplat till militära insatser sedan detta blivit allt mer eftersträvansvärt. I dessa studier kan man se flera olika positiva resultat som kommer av att ha större mångfald i grupperna. Till exempel har mångfald gällande kön i de internationella insatsstyrkorna bidragit till en bättre arbetsmiljö för de inblandade soldaterna,[8] men även att det mål man vill uppnå i den fredsfrämjande insatsen har gått att nå på ett mer effektivt sätt.[9] Ofta är dessa studier som visar på bättre resultat starkt knutna till att underrättelsebehov lättare går att uppnå med större mångfald då civilbefolkningen kan känna större tillit till något som känns bekant, till exempel kvinnor till kvinnor. Att få in underrättelser och information från fler människor bidrar i sin tur till att man snabbare kan analysera och få en bättre uppfattning av området man agerar i, vilket är vitalt för att kunna fatta rätt beslut i rätt tid.

Ett positivt svenskt exempel på detta finns från 2006 då Försvarsmakten märkt att man i Afghanistan hade svårt att vinna tillit till de lokala kvinnorna som inte ville prata med de manliga soldaterna. Då kompletterade ledningen med *MOT Juliette*, den första mobila insatsstyrkan med enbart kvinnor någonsin. Effekten blev att lägesbilden över området och dess aktörer snabbt klarnade och man fick tillgång till mycket mer information av värde än innan.[10]

SVERIGES UTRIKESPOLITIK SPEGLAS AV SVENSK PERSONAL I FÄLT

Eftersom “krig är politikens fortsättning med andra medel” är det också viktigt att den militära personalen och deras utbildning samt önskade kompetenser är i linje med den svenska utrikespolitiken.

Sverige och den svenska utrikespolitiken har alltid varit starkt drivande i globala fredsfrågor och neutraliteten under första och andra världskriget samt kalla kriget har också bidragit till bilden av Sverige som en pålitlig medlare i internationella fredsfrågor. Dag Hammarskjölds framgångsrika ordförandeskap i FN åren 1953-1961 och hans drivkraft kring fredsfrågorna satte Sverige och det svenska synsättet på kartan tidigt, något som uppskattas och efterlevs än idag.

Trots att Sverige sedan år 2009 officiellt lämnat neutralitetspolitiken bakom sig iom att Riksdagen fastslog den solidaritetsförklaring som kungör att “Sverige kommer inte att förhålla sig passivt om en katastrof eller ett angrepp skulle drabba ett annat medlemsland eller nordiskt land”[11] lever bilden kvar av Sverige och svenskar som ett neutralt land och folk. Detta gynnar oss i det internationella fredsarbetet, eftersom det till exempel bidrar till Sveriges förmåga att medla i konfliktsammanhang.

Politiskt fortsätter Sverige även idag att starkt driva frågor om både fred och mångfald på ett internationellt plan, där ett nyligen taget exempel är den feministiska utrikespolitiken

som Sverige som första land i världen införde.[12] Detta blev än mer framstående då Sverige satt som tillfällig ordförande i FN:s Säkerhetsråd mellan år 2017-18.

Synen på Sverige som ett fredsfrämjande land i kombination med de svenska insatsutbildningarna och mångfaldsarbetet ger svenska soldater och officerare ett tydligt positivt resultat ute i fält. De får ofta beröm för en naturlig trovärdighet, lyhördhet och känsla av tillit som uppskattas både av multikulturella staber samt civilbefolkning. Ofta känner de civila högre tillit till just svenska soldater och svensk personal; som i detta exempel från pågående insats i Mali: "Svenskarna har förvånat oss, säger skolinspektören Abdoulaye Bouya, 39. De kommer från ett helt annat klimat. De talar nästan ingen franska. Ändå är det de som utvecklat den bästa förbindelsen med lokalbefolkningen av alla FN-enheter. De har en öppen, tillitsfull stil. De ger sig i lag med oss, förklarar han."[13]

FÖRSVARSMAKTENS MÅNGFALDSARBETE I MED- OCH MOTVIND

Mycket tack vare de svenska soldaternas framgångar i internationella insatser på senare tid har insatsutbildningarna som genomförts i Sverige, framför allt de gällande mångfaldsfrågor, hamnat i internationellt fokus och nått en hög kvalitetsstämpel som många andra länder vill ta del och lära av.

Ett exempel på detta är att Försvarsmaktens enhet NCGM, Nordic Center for Gender in Military Operations, som sedan 2013 bland annat är utsedd till huvudansvarig för utbildningar inom genderperspektiv i NATO:s regi. Syftet med NCGM är att hjälpa militära förband från hela världen med implementering av genderperspektiv i insatsers alla olika faser (planering, genomförande och utvärdering). Detta uppnås genom utbildning, praktisk träning samt stöd i policy- och processutveckling och varje år håller NCGM kurser, seminarium och konferenser med deltagare från hela världen, även icke-NATO-medlemmar.

Sverige är alltså världsledande inom detta område och hit kommer högt uppsatta chefer från hela världen för att bli utbildade inom genderperspektiv för att kunna öka effektiviteten av fredsfrämjande insatser. Försvarsmaktens högsta chefer driver utvecklingen framåt och påvisar vikten av mångfald både genom ord och handling, internt i Försvarsmakten och på insatser utomlands. Exempelvis har vi bevittnat Försvarsmaktens överbefälhavare gå i Pride-paraden och jag kan med glädje citera en av mina tidigare flottiljchefer när han hälsade en grupp gymnasieelever välkomna till garnisonens prova-på-dag för tjejer: "Ni är inte här för att ni är kvinnor. Ni är här för att jag vill ha bättre resultat!"

Trots all forskning som styrker tesen om att mångfald ger bättre resultat och chefer som febrilt försöker få personalen att förstå detta, går utvecklingen långsamt. Tyvärr finns det fortfarande uppenbara problem, både inom Försvarsmakten, i svenska samhället och övriga länder att acceptera mångfald som en viktig framgångsfaktor för att lyckas skapa och upprätthålla hållbar fred och säkerhet i världen.

Till exempel har andelen kvinnor i militära insatser undersökts genom åren och i de fredsfrämjande insatserna har det bara skett en knappt märkbar ökning av andel kvinnor i militära befattningar från 1% år 1993 till 3% år 2015.[14]

Internt i Sverige har Försvarsmaktens centrala kommunikationsavdelning jobbat enträget med att främja mångfald under många år, men tyvärr är verkligheten sådan att de fortfarande måste ha jourpersonal som jobbar sena kvällar för att hantera alla nedlåtande kommentarer på sociala medier när reklam med könsneutralt budskap har släppts.[15]

Det finns än idag tyvärr också exempel på arbetsgrupper inom Försvarsmakten där man får höra nedsättande kommentarer om folk som har annan bakgrund, kön eller sexuell läggning, även om dessa tendenser har kraftigt minskat de senaste åren.

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

Genom denna text hoppas jag nu ha besvarat frågan som så många har ställt mig genom åren, om hur man kan jobba som militär och ändå verka för fred. Att förklara hur politik och militärt arbete hänger ihop, vad som är viktigt ur ett militärt perspektiv för en lyckad insats samt att lyfta Sveriges goda exempel av bidrag till fredsfrämjande insatser får i alla fall mig att med gott samvete fortsätta ta på mig uniformen varje dag.

Om jag tittar på den utveckling som skett i Försvarsmakten i allmänhet och i fredsfrämjande insatser i synnerhet kan jag glädjas av att utvecklingen gått från att vara strikt klassiskt militär till ett mer humanitärt tillvägagångssätt, något som visat sig vara bättre både för soldater och civilbefolkning.

En av de viktigaste framgångsfaktorerna, mångfald i insatsstyrkorna, var tidigare bara en angelägenhet för de minoriteter som blev drabbade, men nu har man fått upp ögonen för att alla i ett samhälle tjänar på mångfald och jämlikhet och att det är en nödvändighet för att uppnå hållbar fred och säkerhet på alla plan i världen. För att citera den brittiske generalmajoren Adrian Foster som var militär rådgivare till FN:s Department for Peacekeeping Operations: ”Gender is no longer an optional add-on, it is an operational necessity.”[16]

Självklart kommer det dock fortsätta finnas motståndare till mångfald och jämlikhet, både på utsidan och insidan. Därför är det upp till varje enskild person, vare sig man är soldat på fotpatrull, partipolitiker, organisationschef, FN-diplomat eller officer som gör premiär som skribent, att fortsätta bedriva arbetet för en värld där jämlikhet och mångfald är lika självklart som frihet och demokrati och alla andra värderingar vi är satta att försvara.

HELENA RISTING

Helena Risting är kapten i Försvarsmakten och jobbar på en korvett av Visby-klass tillhörande 4. Sjöstridsflottiljen.

Hon har en kandidatexamen i krigsvetenskap från Försvarshögskolan och har utfört utbytesstudier på den tyska motsvarigheten Helmut Schmidt Universität i Hamburg. Utöver detta är hon även engagerad som kursledare för Konungens stiftelse för ungt ledarskap.

SLUTNOTER

[1] Riksdagen. "Försvarsutskottets betänkande nr 18 år 1972" 1972. <https://data.riksdagen.se/fil/F898DD2B-E94C-4E4B-AC9E-C5DA6D383455>

[2] Svenska FN-förbundet. "FÖRENTA NATIONERNAS STADGA och STADGA FÖR DEN INTERNATIONELLA DOMSTOLEN". <https://fn.se/wp-content/uploads/2016/07/FN-stadgan.pdf> (Hämtad 2021-09-19)

[3] Svenska FN-förbundet. "Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna" 2008. UNRIC Brussels. <https://fn.se/wp-content/uploads/2016/07/Allmanforklaringomdemanskligarattigheterna.pdf> (Hämtad 2021-09-19)

[4] Svenska FN-förbundet. "Skyldighet att skydda". <https://fn.se/vi-gor/vi-utbildar-och-informerar/fn-info/vad-gor-fn/fns-arbete-for-fred-sakerhet-och-nedrustning/skyldighet-att-skydda/> (Hämtad 2021-09-19)

[5] Gustafson, M. "'Irregular warfare' och 'Counter Insurgency': En utblick mot nya fokus i begrepp och innebörder" 2008. *Kungliga krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift* (5).

[6] Enstad, K. & Holmes-Eber, P. *Warriors or Peacekeepers? Building military cultural competence.* 2020. Springer International Publishing AG.

[7] Fägerlind, G. *Mångfald, lönsamhet och arbetsgrupper. Sammanställning av forskning om sambandet mellan mångfald, företags lönsamhet och effekter på arbetsgrupper.* 2019. ID Förlag och ImplementDiversity AB.

[8] Heinecken, L. "Are Women 'Really' Making a Unique Contribution to Peacekeeping? The Rhetoric and the Reality" 2015. *Journal of International Peacekeeping* (19).

[9] "There are many claims that female peacekeepers are able to enhance the intelligence of a mission, given that they are able to interact with local women more informally." ibid.

[10] Försvarsmakten. "MOT Juliette: Sveriges första kvinnliga observatörsteam" <https://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/var-historia/artiklar/mot-juliette/> (Hämtad 2021-09-19)

[11] Regeringen. "Ett användbart försvar: Regeringens proposition 2008/09:140" 2008. <https://data.riksdagen.se/fil/6557E5D5-E368-4236-9422-B946CC3A1491>

[12] Utrikesdepartmentet. "Sveriges feministiska utrikespolitik: exempel på tre års genomförande" 2017. <https://www.regeringen.se/4ab455/contentassets/038184feaa9f479bab5f463189d754b1/sveriges-feministiska-utrikespolitik---exempel-pa-tre-ars-genomforande.pdf>

[13] Duval Smith, A. "Svenska FN-soldater i Mali: Viktig insats i tuff miljö" 2017. Världshorisont (2/17). <https://fn.se/wp-content/uploads/2016/02/2-17-FNs-fredsinsatser.pdf>

[14] UNWOMEN. "Keeping the peace in an increasingly militarized world" 2015. *A global study on the implementation of UN Security council resolution 1325.* <https://wps.unwomen.org/keeping-peace/>

[15] Personlig korrespondens med jourpersonal på kommunikationsavdelningen.

[16] Nordic Centre for Gender in Military Operations. "Applying a gender perspective will improve operational effectiveness and strengthen the military capbility" 2017-09-01. <https://www.forsvarsmakten.se/siteassets/english/swedint/engelska/swedint/nordic-centre-for-gender-in-military-operations/ncgm-folder-2017-09-01.pdf> (Hämtad 2021-09-19)

12. Vapenhandel - en bromskloss i kampen för hållbar fred

TILDA WENDEFORS

Förra året var världens samlade militärutgifter cirka 17 000 miljarder kronor, det är den högsta siffran sedan Kalla krigets slut. Detta trots det enorma behovet av omställning som Coronapandemin och klimatförändringarna synliggjort. Vapenföretagen tjänar på konflikter och driver på den globala upprustningen. Som världens 15:e största vapenexportör 2016-2020 säljer Sverige krigsmateriel till länder i krig, icke-demokratier och länder som begår allvarliga och omfattande kränkningar av de mänskliga rättigheterna - trots ett svenskt regelverk som ska hindra detta. Med mod och politisk vilja kan politikerna bromsa denna destruktiva upprustningsspiral.

VAPENHANDEL DRIVER PÅ UPPRUSTNING

Vapenhandel är problematisk på flera sätt. Vapenindustrin - vars uppenbara mål är att sälja krigsmateriel - driver på den globala upprustningen och bidrar i förlängningen till krig och väpnade konflikter. De som exporterar vapen till krigförande länder riskerar att förlänga och förvärra väpnade konflikter, och därmed även det mänskliga lidandet. När ett land gör stora investeringar i sin militär kan andra länder uppleva detta som ett hot. Som följd väljer många att själva spänna sina militära muskler genom fler vapeninköp och större militärövningar. Kapprustning mellan länder bidrar till att öka misstroendet och förstärka fiendebilder, samtidigt som militären ges allt större inflytande.[1] Faktum är att ett lands vapeninköp i många fall har direkt koppling till ett annat lands inköp. Ett exempel är Sveriges vapenförsäljning till länderna Indien och Pakistan som varit i väpnad konflikt med varandra gällande området Kashmir till och från sedan 1940-talet. År 1991, tätt efter att svenska vapenproducenten Bofors levererat fältartillerisystemet Haubits till Indien, godkände Sverige export av en typ av motsystem till Pakistan som kan bidra till att identifiera och slå ut de haubitsar som Sverige precis beväpnat Indien med.[2] Vapenindustrin tjänar på att det finns väpnade konflikter i världen och bidrar med sin försäljning till militära spänningar mellan länder.

Vapenföretagens ekonomiska intressen i militär upprustning och väpnade konflikter blir även tydligt på deras bolagsstämmor. I april 2021 på vapenproducenten Saabs digitala årsstämma delgav företagets VD Micael Johansson bland annat att “Covid-19 har dessvärre även haft en

negativ påverkan på det säkerhetspolitiska läget, och i spåret av pandemin ser vi tecken på ökad protektionism mellan länder och kontinenter. Sammantaget ser vi en ökad geopolitisk oro och instabilitet i världen och som en konsekvens ökar länder sina investeringar i säkerhet och försvarsförmåga (...). Orderstocken nådde cirka 100 miljarder kronor vid årets slut vilket är ett tydligt erkännande att vår produktportfölj möter kunders behov och utmaningar".[3]

SVENSKA VAPEN I JEMENKRIGET

På samma årsstämmas dagordning fanns Svenska Freds ärende om att stoppa Saabs vapenförsäljning och leveranser till de krigförande parterna i Jemenkriget, världens just nu värsta humanitära katastrof. Svenska Freds äger *en* aktie i Saab för att kunna närvara på årsmötet och ställa kritiska frågor. Stämman röstade som väntat nej till förslaget, vilket sände en tydlig signal till ansvariga politiker om att åtgärder behöver ske från politiskt håll för att förhindra att svenska vapen hamnar i händerna på krigförande auktoritära ledare. Kriget i Jemen är inne på sitt sjunde år. 80 procent av befolkningen är i behov av akut humanitärt stöd[4] och enligt Rädda Barnen är nästan en fjärdedel av alla civila som dödats och skadats i kriget barn.[5] FN:s grupp av oberoende experter i Jemen bedömer att alla parter i konflikten har begått krigsbrott då civilbefolkningen har gjorts till måltavlor i bombningar av marknader, skolor och sjukhus.[6] I en bombattack mot en skolbuss 2018 dog 51 personer, varav 40 barn. Bomben som användes var från amerikanska vapenföretaget Lockheed Martin, världens största vapenproducent.[7] De stridande parterna har också hindrat mat från att nå befolkningen och svält används som en krigsföringsmetod. Kamel Jendoubi, som är ordförande i FN:s expertgrupp i Jemen, säger att "Civila i Jemen svälter inte, de svälts av parterna i konflikten". I ett möte med säkerhetsrådet i december 2020 avrådde expertgruppen än en gång länder för att skicka krigsmateriel till de stridande parterna, då det inte går att säkerställa att materielen inte kommer användas för att utföra allvarliga kränkningar av de mänskliga rättigheterna.[8]

Trots situationen i Jemen fortsätter Sverige, och flera andra länder, att sälja vapen till de stridande parterna i kriget. Mindre än en månad efter FN-gruppens varningar undertecknade svenska vapenproducenten Saab ytterligare ett kontrakt för försäljning av två Globaleye radar- och stridsledningssystem till Förenade Arabemiraten.[9] 2020 gick en femtedel av den totala svenska vapenexport till den Saudi-ledda koalitionen som strider i Jemen, där bland annat Saudiarabien och Förenade Arabemiraten

"2020 gick en femtedel av den totala svenska vapenexport till den Saudi-ledda koalitionen som strider i Jemen, där bland annat Saudiarabien och Förenade Arabemiraten ingår."

ingår.[10] Från krigets start 2015 till och med 2020 har svensk export av krigsmateriel beviljats till sex av de stridande parterna till ett värde av 5,6 miljarder kronor.[11] I Saudiarabiens krigföring i Jemen ingår bland annat det svenska radar- och stridsledningssystemet Erieye, enligt hemliga dokument från den franska underrättelsetjänsten som organisationen Disclose kunnat offentliggöra.[12] Erieye och uppföljaren Globaleye kan enligt Pieter Wezeman på Stockholms Internationella Fredsforskningsinstitut (SIPRI) användas för att upprätthålla blockaden av Jemens havs- och luftrum. En blockad som hindrar mat, medicin, bränsle och andra livsviktiga förnödenheter att nå Jemens befolkning,[13] i ett land där 2,2 miljoner barn är i akut behov av näringsbehandling för att överleva.[14] År 2020 var väpnade konflikter den största orsaken till hunger i världen 2020.[15]

VAPENHANDEL BIDRAR TILL FATTIGDOM OCH OTRYGGHET

Utöver vapenhandelns koppling till krig och mänskligt lidande, tar vapenhandel också stora finansiella resurser i anspråk från andra samhällssatsningar. Pakistan är bland de tio största vapenimportörerna[16] globalt och fjärde största mottagarland av svensk krigsmateriel 2020.[17] Landet spenderar 47 gånger mer på militären än på rent vatten och sanitet, samtidigt dör 118 000 människor av diarré varje år.[18] Indien är ytterligare en stor köpare av svensk krigsmateriel.[19] Som tidigare nämnts har länderna en konflikt gällande området Kashmir som pågått från och till sedan 1940-talet. Trots det har Sverige exporterat vapen till båda länderna i stort sett varje år sedan 1950, även under tiden som svensk FN-personal var på plats för att övervaka gränsen som länderna stred om.[20] Prioriteringar av vapeninköp framför satsningar på exempelvis sanitet och rent vatten riskerar att öka otryggheten för den del av befolkningen som redan lever i utsatthet och fattigdom. Visst är det upp till varje land att välja vad de vill investera sina resurser i, precis som att alla länder kan välja vilken utveckling de vill bidra till. Världens militära utgifter utgör en svindlande summa. Det innebär att även en mindre omfördelning av satsningarna kan göra stor skillnad. Med endast 0,7 procent av världens totala militärutgifter 2020 hade vi kunnat finansiera ett universellt vaccinationsprogram för Corona. Hade världens ledare tagit mod till sig och omfördelat nio procent av de globala militära utgifterna under en tioårsperiod hade vi haft nödvändiga resurser för att uppnå en global klimatomställning för att möta klimatförändringarna - ett av vår tids största säkerhetshot. Detta enligt jämförelser framtagna i samband med Global Days of Action on Military Spending utifrån SIPRI:s siffror om världens globala militära utgifter.[21]

TÄPP TILL KRYPHÅLEN I REGLERNA FÖR VAPENEXPORT

Arbetet för att minska de militära utgifterna och tillgången till vapen i världen kan se ut på oändligt många sätt. Ett första steg för att minska just Sveriges vapenexport är att täppa till kryphålen i det svenska regelverket för krigsmaterielexport.

2020 var vapenexporten rekordstor med 16,3 miljarder kronor och vapenleveranser skickades till såväl krigförande länder, ickedemokratier som till länder som allvarligt kränker mänskliga rättigheter.[22] Enligt lagen om krigsmateriel är det i grunden förbjudet att exportera krigsmateriel från Sverige. Undantag får dock ges om det finns säkerhets- eller försvarspolitiska skäl för det och om det inte strider mot Sveriges internationella förpliktelser eller Sveriges utrikespolitik i övrigt. Export av krigsmateriel bör enligt det regelverk som skärptes 2018 inte beviljas till 1) en stat som befinner sig i väpnad konflikt med annan stat, 2) stat som är invecklad i internationell konflikt som kan befaras leda till väpnad konflikt, 3) stat som har inre väpnade oroligheter, eller 4) till stat där allvarliga och omfattande kränkningar av mänskliga rättigheter förekommer. Om det finns grava brister i demokratisk status i köparlandet ska det utgöra hinder för export, enligt det svenska regelverket.[23] Trots detta har vapenhandeln till länder i krig och auktoritära ledare fortsatt.[24] Med en striktare tolkning av regelverket kan Sverige föra en mer restriktiv vapenexportpolitik och påverka internationell exportkontroll att följa i samma spår.

Några av de aspekter som hämmar en striktare tolkning av det svenska regelverket är oprecisa formuleringar,[25] som att grava brister i demokratisk status ska “utgöra ett hinder” för export. Regelverket fastställer också att vapenförsäljning som går att koppla till en tidigare beviljad affär, en så kallad följdleverans, ska godkännas så länge det inte finns något ovillkorligt hinder (exempelvis ett internationellt vapenembargo). Detta innebär att vapenleveranser kan fortsätta i decennier till länder som inte längre uppfyller kraven för att bli godkända för en helt ny vapenaffär.[26] När vapenexport görs via eller tillsammans med ett samarbetsland tas också fler aspekter in i prövningen, vilket resulterar i att affärer som annars inte skulle godkännas ändå kan beviljas. Genom att ta bort undantagen och täppa till kryphålen i regelverket kan stor förändring ske.

VEM KAN FÖRÄNDRA?

I Sverige är det myndigheten Inspektionen för Strategiska Produkter (ISP) som godkänner eller avslår vapenexportärenden, men det är regeringen som är ytterst ansvarig för Sveriges vapenexport. Det är också regeringen som har möjlighet att agera för en restriktivare vapenexportpolitik. Det kan den göra både genom utrikes- och säkerhetspolitiska uttalanden eller genom att exempelvis begära att få besluta om vapenexport till extra problematiska mottagarländer. Samtidigt kan press från civilsamhället ha avgörande betydelse. I samband med att Turkiet invaderade kurdiskkontrollerade områden i norra Syrien 2019 ökade pressen på regeringen om ett totalstopp av all svensk vapenexport till Turkiet. Ett omedelbart stopp var avgörande för att inte riskera att svenska vapen bidrog till krigföringen. Efter massiv kritik från flera håll agerade regeringen slutligen och stoppade vapenexporten till landet.[27] Detta blev ett tydligt bevis för att all export är möjlig att stoppa, om den politiska viljan är stark nog.

VAD ÄR ASPEKTERNA SOM TALAR FÖR ATT SÄLJA KRIGSMATERIEL?

Först och främst bör nämnas att de allra flesta länder i världen inte har någon vapenexport, endast 65 av världens 195 länder exporterar krigsmateriel.[28] Motiven bland vapenexportörerna skiljer sig åt, men gemensamt är idén om att vapen gör oss säkra mot militära angrepp och att en vapenindustri bidrar till detta. I Sveriges fall finns historiska motiv som grundar sig i viljan att kunna vara neutrala och oberoende i vapenförsörjningen om ett krig skulle bryta ut. I och med att materielbehovet från den svenska militären inte var stort nog för att göra den svenska vapenindustrin ekonomiskt lönsam behövde företag exportera krigsmateriel till andra länder för att överleva. Idag har vapenexporten blivit ett mål i sig och vapen görs inte enbart för det svenska försvarets användning.[29] De historiska motiven för att hålla en svensk inhemsk vapenindustri vid liv är dock daterade och missvisande. Sverige saknar både intentioner att vara neutrala i fall ett krig bryter ut eller möjlighet att vara oberoende i sin vapenproduktion. Sverige har med sitt EU-medlemskap och samarbete med Nato övergett oberoende som säkerhetspolitiskt intresse.[30] 2020 års regeringsförklaring[31] fastställer att "Sverige kommer inte att förhålla sig passivt om en katastrof eller ett angrepp drabbar ett annat land i Norden eller i EU. Vi förväntar oss att dessa länder agerar på samma sätt om Sverige drabbas". Samtidigt innebär den globaliserade vapenproduktionen att ett svenskt vapensystem innehåller delar och teknik från hela världen och en oberoende vapenproduktion är de facto omöjligt. I ett svenskt Jas 39 Gripen stridsflygplan är två tredjedelar av huvuddelarna från andra länder.[32] Idag motiveras vapenexporten bland annat av aspekter som att behålla specialkompetens eller produktionskapacitet inom landet och att vara del av vad som anses vara strategiska materielsamarbeten.

ETT STEG MOT FÖRÄNDRING

Så länge det finns starka politiska och ekonomiska drivkrafter bakom vapenhandeln kan förändring kännas avlägsen. Men att beväpna diktaturer och länder som anklagas för att begå krigsbrott gör inte världen till en säkrare plats. Sju av tio svenskar vill se ett stopp av Sveriges vapenexport till de stridande parterna i Jemen, enligt en undersökning av Rädda Barnen och Sifo.[33] Låt oss börja där, att täppa till kryphålen i det svenska regelverket och säga nej till krigsmateriel till världens just nu värsta humanitära katastrof. Sveriges regering har makten att sätta stopp för vapenexporten till stridande parter i Jemen. Vi har gjort det förr i fallet Turkiet, och vi kan göra det igen.

“Så länge det finns starka politiska och ekonomiska drivkrafter bakom vapenhandeln kan förändring kännas avlägsen. Men att beväpna diktaturer och länder som anklagas för att begå krigsbrott gör inte världen till en säkrare plats."

TILDA WENDEFORS

Ett stort tack till Linda Åkerström som skrivit den fantastiska boken "Den svenska vapenexporten". Boken är ett stöd för alla som vill lära sig mer om den svenska vapenexporten, och har varit till stor hjälp i skrivandet av denna text!

Tilda Wendefors arbetar som projektledare inom nedrustningsfrågor på Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen. Hon är även en del av FUF:s nätverk för unga fredsdebattörer. Tilda har tidigare varit ordförande i Stockholms Fredsförening och arbetat med medlemsrörelsen inom Svenska Freds. Ett fält som intresserar Tilda (utöver väpnade konflikter och den internationella vapenhandeln) är klimatrelaterade risker och hur klimatförändringar påverkar människors säkerhet runtom i världen.

SLUTNOTER

[1] Westander, H. 1995. "Vapenexport - svenskt stål biter". <https://docplayer.se/321261-Vapenexport-svenskt-stal-biter.html>

[2] Lindahl, "Svenska vapenexport till Indien och Pakistan" s 16. <https://docplayer.se/7714923-Svensk-vapenexport-till-indien-och-pakistan-av-rolf-lindahl-oktober-2002-issn-1102-0490-utgiven-av-svenska-freds-och-skiljedomsforeningen-box-4134.html>

[3] Citat från Saabs bolagsstämma 2021 som sändes på Saabs webb.

[4] Regeringskansliet, "Jemen", <https://www.regeringen.se/sveriges-regering/utrikesdepartementet/sveriges-diplomatiska-forbindelser/mellanostern-och-nordafrika/jemen/>

[5] Rädda barnen, "Kriget i Jemen inne på sitt sjunde år – var fjärde som skadas eller dödas är barn", <https://press.raddabarnen.se/pressreleases/kriget-i-jemen-inne-paa-sitt-sjunde-aar-var-fjaerde-som-skadas-eller-doedas-aer-barn-3084875>

[6] UN Human Rights Council, "UN Group of Eminent International and Regional Experts on Yemen Briefs the UN Security Council Urging an end to impunity, an expansion of sanctions, and the

referral by the UN Security Council of the situation in Yemen to the International Criminal Court“, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/NewsDetail.aspx?NewsID=26563&LangID=E>

[7] Borger, J (2018) “US supplied bomb that killed 40 children on Yemen school bus”, The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2018/aug/19/us-supplied-bomb-that-killed-40-children-school-bus-yemen>

[8] UN Human Rights Council, “UN Group of Eminent International and Regional Experts on Yemen Briefs the UN Security Council Urging an end to impunity, an expansion of sanctions, and the referral by the UN Security Council of the situation in Yemen to the International Criminal Court“, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/NewsDetail.aspx?NewsID=26563&LangID=E>

[9] Saabs pressmeddelande, <https://www.saab.com/sv/newsroom/press-releases/2021/saab-far-foljdaffar-pa-globaleye>

[10] Svenska Freds, “Över 20 procent av vapenexporten till stridande i Jemenkriget 2020”, <https://www.svenskafreds.se/upptack/nedrustning/over-20-procent-av-vapenexporten-till-stridande-i-jemenkriget-2020/>

[11] Svenska Freds <https://www.svenskafreds.se/upptack/nedrustning/over-20-procent-av-vapenexporten-till-stridande-i-jemenkriget-2020/>

[12] The Intercept, “Secret report reveals Saudi incompetence and widespread use of U.S. weapons in Yemen”, <https://theintercept.com/2019/04/15/saudi-weapons-yemen-us-france/>

[13] Svenska Freds, “Sverige fortsätter stötta vapenexport till UAE”, <https://www.svenskafreds.se/upptack/forsvars-och-sakerhetspolitik/uae/>

[14] Rädda Barnen, Miljontals barn i Jemen hotas av undernäring och svält, <https://www.raddabarnen.se/stod-oss/katastrofhjalp/jemen/svalt-i-jemen/>

[15] SIPRI, Food Systems in Conflict and Peacebuilding Settings: Pathways and Interconnections, <https://www.sipri.org/publications/2021/other-publications/food-systems-conflict-and-peace building-settings-pathways-and-interconnections?utm_source=phpList&utm_medium=email&utm_campaign=New+SIPRI+Publication%3A+Food+Systems+in+Conflict+and+Peacebuilding+Settings%E2%80%94Pathways+and+Interconnections&utm_content=HTML>

[16] SIPRI Yearbook 2021, Summary <https://sipri.org/sites/default/files/2021-06/sipri_yb21_summary_en_v2_0.pdf>

[17] Pressmeddelande, Inspektionen för strategiska produkter, 2021 <https://isp.se/media/1478/20210318-pressmeddelande-isp.pdf>

[18] Svenska Freds, 2020, “Svensk vapenexport bidrar till fattigdom och underutveckling” <https://www.svenskafreds.se/kampanj/vapenexport-bidrar-till-fattigdom/>

[19] Pressmeddelande, Inspektionen för strategiska produkter, 2021 <https://isp.se/media/1478/20210318-pressmeddelande-isp.pdf>

[20] Linda Åkerström, 2018, Den svenska vapenexporten. Sida 137.

[21] IPB, “GDAMS 2021 Press Release”, <https://www.ipb.org/yesterdays-news/gdams-2021-press-release/>

[22] Svenska Freds, “Över 20 procent av vapenexporten till stridande i Jemenkriget 2020”, <https://www.svenskafreds.se/upptack/nedrustning/over-20-procent-av-vapenexporten-till-stridande-i-jemenkriget-2020/>

[23] Regeringens riktlinjer för krigsmaterielexport (Skärpta riktlinjer 2018) <https://isp.se/media/1258/riktlinjer2018.pdf>

[24] Svenska Freds, “Över 20 procent av vapenexporten till stridande i Jemenkriget 2020”, <https://www.svenskafreds.se/upptack/nedrustning/over-20-procent-av-vapenexporten-till-stridande-i-jemenkriget-2020/>

[25] Svenska Freds, “Vaga formuleringar öppnar för kryåhål”, <https://www.svenskafreds.se/upptack/vapenexport/pax-3-17-vaga-formuleringar-oppnar-for-kryphal/>

[26] Svenska Freds, “Vad är egentligen följdleveranser?” <https://www.svenskafreds.se/kampanj/vad-ar-egentligen-foljdleveranser/>

[27] Svenska Freds, “Stopp av vapenexport till Turkiet, <https://www.svenskafreds.se/upptack/vapenexport/pax-stopp-av-vapenexport-till-turkiet/>

[28] Trends in international arms transfers, 2020 (sida 2), <https://www.sipri.org/sites/default/files/2021-03/fs_2103_at_2020_v2.pdf>

[29] Linda Åkerström, Den svenska vapenexporten, (sida 25-27).

[30] Svenska Freds, “Men: Sverige behöver väl en egen vapenindustri för att vara oberoende?“, <https://www.svenskafreds.se/kampanj/motargument-oberoendet/>

[31] Regeringsförklaringen 2020: <https://www.regeringen.se/tal/2020/09/regeringsforklaringen-den-8-september-2020/>

[32] Svenska Freds, “Men: Sverige behöver väl en egen vapenindustri för att vara oberoende?“,

<https://www.svenskafreds.se/kampanj/motargument-oberoendet/>
och Linda Åkerström, Den svenska vapenexporten, (sida 25-27).

[33] Rädda Barnen, “7 av 10 vill stoppa vapenexporten till kriget i Jemen“, <https://press.raddabarnen.se/pressreleases/7-av-10-vill-stoppa-vapenexporten-till-kriget-i-jemen-2932322>

13. Vi måste lyssna till de som drabbas av kärnvapentester

IDA ARNESON

En förutsättning för hållbar fred är att vi lyssnar till de krav och erfarenheter från personer som överlevt kärnvapentester. Ett rättvisearbete som kräver att vi bryter med de koloniala strukturer som möjliggjort kärnvapen – något som är möjligt genom en feministisk och antirasistisk nedrustningspolitik.

INLEDNING

År 2021 började med att FN:s kärnvapenförbud trädde i kraft, något som den globala fredsrörelsen kämpat för sedan atombomberna utplånade stora delar av Hiroshima och Nagasaki under andra världskriget. Men kärnvapnens förödande effekter har drabbat ännu fler människor runtom i världen. Den här texten vänder blicken till kärnvapentester och de människor som drabbats av och utnyttjats vid dessa sprängningar, vilket är ursprungsbefolkning, jordbrukssamhällen och lokalbefolkning, framförallt i det globala syd. De personer som utsatts för kärnvapentester kommer här refereras som testöverlevare.

Det globala nords exploatering av mark och utnyttjande av socioekonomiskt utsatta personer, för sina egna militära och kapitalistiska syften, har möjliggjorts av koloniala narrativ och patriarkala maktstrukturer. I den här texten vill jag synliggöra hur testöverlevare har drabbats och än idag lever med svåra konsekvenser och trauman av kärnvapenstaternas historiska politik – men också hur de fortsätter att utsättas för orättvisor av den nutida kärnvapenpolitiken. Så som genom avsaknad av inflytande, transparens och finansiering.

Att skriva på FNs kärnvapenförbud är en tydlig handling för att visa solidaritet med de människor som drabbats av kärnvapen och kärnvapentester. Det är även ett viktigt steg för att eliminera kärnvapen för all framtid, något som borde vara målet för alla stater som vill bedriva en ambitiös freds- och nedrustningspolitik. Men än har inte

"Det globala nords exploatering av mark och utnyttjande av socioekonomiskt utsatta personer, för sina egna militära och kapitalistiska syften, har möjliggjorts av koloniala narrativ och patriarkala maktstrukturer."

Sverige skrivit på FNs nedrustningsavtal för kärnvapenförbudet. Man kan därför fråga sig – vem lyssnar Sverige till i kärnvapenpolitiken?

Jag kommer argumentera för att Sverige uttrycker ett starkt teknostrategiskt språk och fokus i kärnvapendebatten, något som kan ske på bekostnad av att andra perspektiv hamnar i skymundan, som mänsklig säkerhet och testöverlevares erfarenheter. Jag kommer lyfta hur en feministisk och antirasistisk nedrustningspolitik kan hjälpa oss att skifta fokus, och istället placera testöverlevares erfarenheter och krav i centrum i samtalet om kärnvapen – och därigenom skapa förutsättningar för rättvis och hållbar fred.

KÄRNVAPNENS FÖRÖDANDE EFFEKTER

I augusti 1945 släppte USA atombomberna "Little boy" och "Fat man" över de japanska städerna Hiroshima och Nagasaki. Valet att detonera kärnvapen leder till ett direkt utplånande av människor, byggnader, infrastruktur, natur och djur – hela städer och samhällsviktiga funktioner förintas. Det finns ingen statistik på exakt hur många som dog av atombomberna i Japan. Omkring 170 000 människor uppskattas ha dödats av de amerikanska atombomberna, och många dog senare i livet till följd av olika sjukdomar från strålningen.[1]

Manhattanprojektet leder till en högteknologisk militärindustri som varje år omsätter astronomiska summor. Idag har nio stater kärnvapen och år 2021 uppgick deras totala innehav till över 13 000 kärnvapen, varav 2000 av dessa är i högsta beredskap och kan avfyras inom loppet av några minuter.[2] Dagens kärnvapen har tillsammans en sprängstyrka på motsvarande 100 000 Hiroshimabomber.[3]

FEMINISTISKA OCH ANTIRASISTISKA PERSPEKTIV PÅ KÄRNVAPEN

Den feministiska fredsrörelsen, som jag själv räknar in mig i, har länge synliggjort hur säkerhetspolitiken bygger på patriarkala strukturer och formas av normer, alltså idéer och uppfattningar kring maskulinitet och femininitet. Den formas även av idéer kring klass, etnicitet, religion, sexualitet och funktionsvariationer som sedan ligger till grund för den säkerhetspolitik vi ser. En genusanalys, byggd på feministiska och antirasistiska perspektiv kan hjälpa oss att synliggöra de här normerna, men även för att ifrågasätta och omvandla patriarkala, koloniala och rasistiska idéer och narrativ.

Bomberna över Hiroshima och Nagasaki blev inte slutet för kärnvapen, utan istället starten på en kapprustning för stormakter och deras manliga ledare att manifestera och befästa våldskapital, makt och en patriarkal ordning med möjligheten att förinta och utplåna. Kärnvapen är alltså ett sätt att visa maskuliniserad "styrka" för stater, vilket är en förklaring till varför kärnvapen fortsatt öka trots att de riskerar att utplåna miljoner människor.[4]

Emma Bjertén, som varit verksam vid SIPRI och senare FN:s institut för nedrustningsforskning,

skrev i Fred och Frihet (2018) att språket har en viktig roll för att rättfärdiga kärnvapen. Hon hänvisar till forskaren Carol Cohn som kallar detta för det teknostrategiska språket, som är "abstrakt och därmed aldrig ger associationer eller bilder av krig. Det teknostrategiska språket innefattar endast användarens perspektiv och utesluter att det skulle finnas offer". Det teknostrategiska språket gör att många samtal om kärnvapen tenderar att fokusera på detaljer kring antal, vapnets explosivitet, kapacitet och hastighet. Ett sådant språk skapar förutsättningar för att bedriva en debatt om kärnvapen och dess förbud utan att faktiskt prata om de människor som har drabbats, dött eller kan riskera att dö om kärnvapen används igen. I slutet av den här texten kommer jag återkoppla till det teknostrategiska språk Sveriges regering ger uttryck för i sina argument för att inte skriva på FN:s kärnvapenförbud.[5]

Forskaren Shampa Biswas argumenterar att kärnvapnens tekniska egenskaper är vad som gör kärnvapen destruktiva, men inte nödvändigtvis vad som ger dem makt. Istället behöver vi se kärnvapen i relation till de ekonomiska, politiska och sociala maktsystem de verkar i när vi vill synliggöra det våld, förstörelse och trauma som kärnvapenstaterna skapat och än idag bidrar till. Maktstrukturer som är högst sammanflätade med koloniala, rasistiska och sexistiska idéer och narrativ.[6]

Vidare skriver Emma Bjertén, "för att flytta de politiska positionerna framåt har det globala civilsamhället (med ICAN i spetsen) därför arbetat hårt för att förändra samtalet om kärnvapen från att handla om tekniska aspekter till att fokusera på humanitära konsekvenser. Det öppnar för handling".[7] En feministisk och antirasistisk nedrustningspolitik placerar de utsatta människornas röst i centrum, och verkar för att bryta med de koloniala och patriarkala strukturer som möjliggjort och möjliggör det våld, trauma och sårbarhet som testöverlevare utsatts och fortsättningsvis utsätts för. En sådan politik placerar istället värden som mänsklig säkerhet, jämlikhet och rättvisa i centrum – förutsättningar för hållbar fred.

KÄRNVAPENTESTER – FRÅN PROV-SPRÄNGNINGAR TILL LABORATORIUM

"Data of this type has never been available. While it is true that these people do not live the way that Westerners do, civilized people, it is nonetheless also true that they are more like us than the mice."

- Merrill Eisenbud, tjänsteman vid amerikanska kommissionen för kärnenergi på ett möte 1956 till myndighetens kommitté för biologi och medicin, om att fortgå med att få ursprungsbefolkning i Stilla havet att återvända till öar där kärnvapentester skett trots att öarna fortfarande var radioaktiva.[8]

I framtagandet och utvecklingen av dagens kärnvapen har tester en central roll, något som bland annat skett genom provsprängningar. Kärnvapentester har i första hand två syften – teknisk utveckling och militär uppvisning. Citatet visar också att inom ramen för kärnvapentester kan det ha funnits andra syften, som att undersöka hur radioaktivitet påverkar

"Mer än 2000 kärnvapensprängningar har genomförts, varav 500 stycken har skett i atmosfären eller under vatten."

människor, där lokalbefolkning i det globala syd utnyttjats.

Mer än 2000 kärnvapensprängningar har genomförts, varav 500 stycken har skett i atmosfären eller under vatten. Övriga provsprängningar har varit underjordiska. De länder som stått för flest provsprängningar är USA (1000 st.), Ryssland (700 st.) och Frankrike (210 st.). Provsprängningarna genomfördes i huvudsak mellan åren 1945 - 1996, det vill säga fram till det år då FN antog det fullständiga provstoppsavtalet (Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty, CTBT).[9] Avtalet förbjuder alla kärnvapenprovsprängningar ovan eller under jord, under vatten och i yttre rymden. Sedan dess har majoriteten av kärnvapentester genomförts i laboratorium (med undantag som exempelvis Nordkoreas underjordiska kärnvapentester, sex stycken sedan år 2006). Avtalet har dock fortfarande inte trätt i kraft, då flera länder inklusive USA, inte ratificerat det än.[10]

KOLONIALA NARRATIV OCH KÄRNVAPENTESTER

Kärnvapenstaterna har provsprängt i områden vid öar i Stilla havet såsom Marshallöarna och Polynesien men även på andra platser som Kazakstan, ryska Arktis, Australien, gränsområdet Kina-Ryssland-Mongoliet, Saharaöknen/Algeriet och Nevadaöknen i USA.[11] Inom dessa geografiska områden har provsprängningar genomförts på fler än 60 olika platser.[12] Flera av testområdena var kolonier eller före detta kolonier till kärnvapenstaterna. Som nämnt, majoriteten av de som drabbats av sprängningarna är ursprungsbefolkning, lokalbefolkning samt jordbrukssamhällen, framförallt i det globala syd.

Testöverlevaren och aboriginern (australienskt urfolk) Sue Coleman-Haseldine, har berättat hur den brittiska och australiensiska staten valde mark till sprängningarna som av dem inte ansågs värdefull. Men de platser som kom att utsättas och kontamineras av kärnvapentester har varit bosatta av människor. I Australien valdes framförallt platser som beboddes av ursprungsbefolkning. Markerna var därför inte värdefulla utifrån den vita och koloniala blick den brittiska och australiska staten såg med.[13]

Forskaren Autumn Bordners ord bekräftar Coleman-Haseldines vittnesmål. Hon berättar för Los Angeles Times (2019) att Marshallöarna valdes som testplats av den amerikanska

"majoriteten av de som drabbats av sprängningarna är ursprungsbefolkning, lokalbefolkning samt jordbrukssamhällen, framförallt i det globala syd."

militären och staten utifrån koloniala narrativ, där öarna beskrevs som "små, avlägsna och oviktiga."[14] Även för den amerikanska militären var därför lokalbefolkningens liv, säkerhet och hem på Marshallöarna inget att respektera. Citatet av Eisenbud samt den amerikanska, brittiska och australiska militärens resonemang kring val av testplats visar hur icke-vita människor avhumaniserades i kärnvapenstaternas projekt, och hur koloniala narrativ kring land och mark (som "något oviktigt och avlägset långt bort") användes av det globala nord för att legitimera testerna.

CANCERBOMBER – HÄLSOSKADOR AV TESTERNA

"Vi täcktes helt av det vita, många lekte i det och smakade på det." - Lemeyo Abon, överlevare från de kärnvapentester om hur de som barn reagerade på det radioaktiva dammet efter USA:s sprängning vid atollen Rongelap 1954.[15]

Överlevare från kärnvapentester har beskrivit det som att de ser ett bländande vitt ljus, ibland två soluppgångar med orangea färgskiftningar, följt av ett muller, för att sedan se det snöa damm från himlen. Lemeyo Abon beskriver till Amnesty Press 2018 hur det radioaktiva dammet från sprängningen kom att täcka hela marken på Rongelap. Något som inkom kort kom att kontaminera deras kroppar, mark, mat och vatten.[16]

Provsprängningarna har påverkat människor, djur och miljö på ett horribelt sätt. Men precis som att västvärldens kolonialisering såg olika ut i olika länder, så ser även konsekvenserna, förtrycket och lidandet olika ut på de 60 platser där provsprängningarna har genomförts – från Nevadaöknen till Marshallöarna. Vissa överlevare har till exempel kunnat besöka sitt hem efter testerna och andra har aldrig återsett platsen de bodde på vid tidpunkten för sprängningarna.

Gemensamt för de människor som utsatts för provsprängningar är att de på olika sätt har blivit sjuka av den radioaktiva strålningen, både i form av direkta skador samt skador som visat sig långt senare. Exempel på direkta skador är klåda, brännskador, svimning, håravfall och magsjuka. Förekomsten av olika cancersjukdomar är högre bland de människor som varit i områden för provsprängningar, och är sjukdomar som visar sig senare.[17] Fortfarande idag, årtionden senare insjuknar människor till följd av strålningen.

Fotografen Phil Hatcher-Moore har i sitt fotoprojekt "Nuclear Ghost" dokumenterat hur lokalbefolkningen i Polygon, Kazakstan lever med konsekvenserna av kärnvapentester från förr. Området utsattes för nästan en fjärdedel av alla de kärnvapentester som genomfördes under kalla kriget. Omkring 10 000 människor i området påverkas än idag av strålningen. Utställningen innehåller berättelser om människor som lider av både synliga konsekvenser av testerna (som deformationer i ansiktet) men också sjukdomstillstånd som inte syns utåt, som PTSD, cancer och hjärnskador. Phil Hatcher-Moore syfte med projektet var att visa att makthavare i Sovjetunionen utnyttjade lokalbefolkningen i jordbrukssamhällen för bland annat sin forskning och militära status.[18]

KVINNOR OCH BARN SÄRSKILT UTSATTA

Internationella Röda Korskommittén skriver att den radioaktiva strålningen från provsprängningar har påverkat kvinnor och barn oproportionerligt, men att det fortfarande saknas tillräckligt med forskning på relationen mellan radioaktiv strålningen och reproduktiv hälsa.[19] Bland annat testöverlevaren Sue Coleman-Haseldines vittnesmål bekräftar att kvinnor drabbas annorlunda av strålningen. Hon berättar att fertilitetsproblem, dödfödsel och fosterskador var vanliga under åren när provsprängningarna pågick i Australien. Många familjer känner fortfarande mycket oro för hur den radioaktiva strålningen påverkar, som rädsla för om de genetiska förändringarna ärvts vidare till dagens generation.[20]

Internationella Röda Korskommittén skriver också att många samhällen har rapporterat att de just saknar information om hur den förorenade marken och utsattheten för radioaktiv strålning påverkar dem. Kommittén uppmanar framtida forskning att omfatta lokalbefolkningens perspektiv, livsstil och behov.[21] Den bör även inkludera ett genusperspektiv för att synliggöra hur överlevare kan ha drabbats olika till exempel utifrån kön, etnicitet och socioekonomisk status.

UTEBLIVEN ERSÄTTNING TILL TESTÖVERLEVARE

Testöverlevare har länge fört en kamp om rättvisa, bland annat om ekonomisk ersättning för den hälsoskada som kärnvapenstaterna orsakat dem. Men den vägen kantas av flera hinder, som ignorans, avsaknad av transparens och information samt rasistiska maktstrukturer. Frankrike införde en ersättningskommitté för civila och militära offer av kärnvapentester först år 2010. På pappret står det att den som ska erhålla ekonomisk ersättning endast ska bevisa att den bodde i ett land vid den tidpunkt då Frankrike genomförde kärnvapentester på den platsen (som Polynesien), samt har en av kommissionens 23 listade erkända cancerformer som har koppling till radioaktiv strålning. The Guardian har granskat Frankrikes utdelade ersättning till människor som befann sig i Polynesien. Sedan inrättandet av kommittén har endast 454 personer erhållit ersättning, varav 63 personer har varit lokalinvånare i Polynesien. Majoriteten som fått ersättning bor därför utanför Polynesien. Kommittén avslår 80% av ansökningarna, vanligtvis utan att lämna motivation till sina beslut.[22]

Forskare från projektet The Murora Files, som studerat Frankrikes kärnvapentester i Polynesien, menar att ett problem är just att lokalbefolkning och ursprungsbefolkning saknar medicinsk information om hur kärnvapenstaterna påverkat dem. De saknar bland annat resurser och verktyg för att kunna fastställa exakt vilken strålningsnivå de utsattes för, vilket gör det komplicerat i en sådan här ansökningsprocess. Många familjer i Polynesien har nu gett upp hoppet om att få ekonomisk ersättning från franska staten.[23] Framtida forskning bör därför även studera hur militära och civila testöverlevare eventuellt kan ha getts olika förutsättningar och resurser, som till vård, ekonomisk ersättning och mänskliga rättigheter, samt kartlägga hur stödet skiljer sig

mellan överlevare från det globala nord och det globala syd.

BRISTANDE FÖRSIKTIGHETS-ÅTGÄRDER, EXIL OCH KLIMATKATASTROF

"We don't want it. We didn't build it. The garbage inside is not ours. It's theirs." - Hilda Heine, president republiken Marshallöarna 2016- 2020 om det radioaktiva avfall från kärnvapentester som USA dumpat på Stillahavsön Enewetak.[24]

I Los Angeles Times reportage (2019) berättar lokalbefolkningen från Marshallöarna att de inte vill ha USA:s pengar eller ursäkter – de vill bara ha ett hem som är tryggt och säkert. För vad som började med löften om temporär förflyttning och evakuering har kommit att bli livslång exil för många testöverlevare. Överlevare från kärnvapentester vittnar om hur det ibland har saknats försiktighetsåtgärder eller insatser för lokalbefolkningen, som till exempel utebliven evakuering i samband med testerna och att de uppmanats lämna testplatsen först flera dygn efter att atombomben sprängts. Forskningsprogrammet Moruroa Files har kommit fram till att en anledning till att Frankrike inte evakuerade befolkningen på ön Gambier i Stilla havet 1966 var för att behålla en positiv bild av kärnvapentesterna bland den egna befolkningen i Frankrike, samt för att undvika att Polynesierna skulle bli negativt inställda.[25]

Än idag tvingas människor leva i exil från sina hemstäder och ursprungsländer på grund av kärnvapentesterna. Barn till överlevare har fötts i exil, och till exempel många bikinier, som utsattes för USAs provsprängningar under 40- och 50-talet, har aldrig satt sin fot på Bikiniatollen. Marken är nämligen fortfarande för kontaminerad för att människor ska kunna vistas där[26] Forskare från Colombia University har visat att strålningsnivåerna på vissa delar av Marshallöarna har liknande nivåer som finns nära Tjernobyl och Fukushima. Kärnvapenstaterna har ibland helt struntat i att sanera marken.[27]

USA har till och med kommit att använda Marshallöarna som sopstation för sitt radioaktiva avfall från kärnvapentester. På Enewetak-atollen anlade de i slutet på 70-talet en betongkupol där de kapslade in avfall från tester, som innehåller extremt höga och dödliga mängder plutonium. I kupolen dumpade USA även 130 ton radioaktiv jord från sina tester i Nevada öknen – något

"Överlevare från kärnvapentester vittnar om hur det ibland har saknats försiktighetsåtgärder eller insatser för lokalbefolkningen, som till exempel utebliven evakuering i samband med testerna och att de uppmanats lämna testplatsen först flera dygn efter att atombomben sprängts."

de inte informerade Marshallöarna om. Nu håller kupolen på att vittra sönder och kollapsa i och med stigande havsnivåer på grund av klimatkrisen. Radioaktivt vatten spolas ut och in och riskerar att förstöra det marina livet.[28] Enewetak-atollens särskilda utsatthet inför klimatkrisen är bland annat en konsekvens av en kärnvapenpolitik byggd på koloniala narrativ och idéer.

USA hävdar att eftersom kupolen ligger på Marshallöarnas land är det därför den marshallesiska regeringens ansvar.[29] Juridiskt är ansvarsfrågan om betongkupolen och dess radioaktiva restavfall en fråga mellan USA och Republiken av Marshallöarna, då länderna undertecknat egna avtal för att reglera detta. I en rapport av UNHCR från 2012 som bland annat undersökte miljöskadorna av kärnvapentesterna på Marshallöarna, lämnade FN:s råd för mänskliga rättigheter rekommendationen att USA skulle fortsätta ta ansvar för skadorna. Till exempel genom att stötta med finansiell och tekniskt stöd i frågor rörande sjukvård och skador på det marina livet. De rekommenderade även att USA offentligt skulle be om ursäkt samt stå för alla kostnader för "Marshall Island Nuclear Claims Tribunal."[30] USA var den enda parten under diskussionerna om UNHCR:s rekommendationer som invände och menade att de inte längre var skyldiga att ta ansvar för kärnvapentesternas efterföljder.[31] Sedan 2011 betalar de inte längre till tribunalen.[32]

Sammanfattningsvis, skadorna, våldet och traumat kärnvapenstaterna orsakat genom sina provsprängningar rör sig från konsekvenser kring hälsa och sjukdomar till frågor om exil, säkerhet och en rad olika miljöproblem. Förtryck och orättvisor gentemot testöverlevare äger rum än idag, genom avsaknad av transparens, respekt, finansiering och forskning. Konsekvenser som möjliggjorts genom att politiska beslut tagits utifrån koloniala idéer, där icke-vita personer och socioekonomiskt utsatta grupper sågs som mindre värda. Men förändring, rättvisa och fred är möjligt – om vi skiftar fokus.

TEKNOSTRATEGI ELLER MÄNSKLIG SÄKERHET? NEDRUSTNINGS-DEBATTENS FOKUS

"Den slutliga texten kom att innehålla ett antal centrala brister som bland annat rör kommissionens relation till icke-spridningsavtalet, NPT, otillräckliga skrivningar om kontroller av efterlevnaden - det som kallas för verifikationer - och avsaknaden av just tydliga definitioner. (...) Den centrala omständigheten för regeringens ställningstagande var dock frågetecknen kring konventionens förutsättningar att utgöra ett effektivt nedrustningsinstrument." - Ann Linde, utrikesminister, i interpellationsdebatt med Håkan Svenneling (V) om varför Sverige inte skrivit på FNs kärnvapenförbud (2020-2021).[33]

Dagens debatt runt kärnvapen är fortfarande starkt förankrad i koloniala strukturer och normer som påverkar vem och vad som anses relevant. Det påverkar vilka aktörer, länder och perspektiv som ska involveras samt vilka som har tolkningsföreträde. Det påverkar vilka vi lyssnar till – och inte. Att bestämma vad som är realistiskt, att få beskriva verkligheten och sätta agendan är att inneha en enorm makt.

"Dagens debatt runt kärnvapen är fortfarande starkt förankrad i koloniala strukturer och normer som påverkar vem och vad som anses relevant"

Som nämnt, idag finns det ett starkt teknostrategiskt språk och fokus i samtalet om kärnvapen. Citatet med utrikesminister Ann Linde visar hur ett sådant fokus kan ta sig uttryck. Den svenska regeringens hållning är att Sverige inte ska skriva på FN:s kärnvapenförbud i dagsläget därför att det inte anses utgöra ett "effektivt nedrustningsinstrument". De tekniska delarna av förbudet är viktiga, men att den slutgiltiga texten skulle inneha brister är en ställning som kritiserats, bland annat av forskare, sakkunniga och civilsamhället. Till exempel, i skuggutredningen "I skuggan av makten" från 2018 konstaterar Treasa Dunworth, docent vid Aucklands universitet, att relation mellan de olika nedrustningsavtalen inte skapar brister, "utan tvärtom kompletterar och stärker varandra och tillsammans skapar ett heltäckande legalt ramverk kring kärnvapen".[34]

När de tekniska ingångarna i förbudet görs till utgångspunkt i samtalet om kärnvapennedrustning, möjliggör det ett samtal om massförstörelsevapen utan att prata om de som faktiskt drabbats, utnyttjats och dött av kärnvapen – som testöverlevare. En konsekvens är att andra perspektiv tenderar att hamna i skymundan, som mänsklig säkerhet. Men en feministisk och antirasistisk nedrustningspolitik kan hjälpa oss att skifta fokus, och istället placera testöverlevares krav och erfarenheter i centrum för samtalet om kärnvapen. Testöverlevare som Lemeyo Abon och Sue Coleman-Haseldine vittnesmål blir då utgångspunkten. Det skapar förutsättning för att bryta med de koloniala strukturer som möjliggjort, och än möjliggör, det förtryck och våld kärnvapenstater orsakat testöverlevare.

En feministisk och antirasistisk nedrustningspolitik gör också att vi kan se och prioritera andra åtgärder i arbetet för global kärnvapennedrustning. Som att bjuda in testöverlevare till samtal, bistå med finansiering och annat stöd för att stärka forskningen gällande hur testöverlevare drabbats. Vi kan kräva transparens i rättviseprocesser, och sätta mer press på kärnvapenstater att skyndsamt ta ansvar för de trauman och förtryck de orsakat. Till exempel kan vi uppmana dem att be om ursäkt, sanera mark, fortgå med juridiska processer, och avsätta resurser för att stötta ursprungsbefolkning, lokalbefolkning och de jordbrukssamhällen som drabbats och än lever med svåra konsekvenser av kärnvapentester. Det enklaste och effektivaste sättet att påbörja en feministisk och antirasistisk nedrustningspolitik – det är att skriva på FNs kärnvapenförbud.

Att lyssna till de som utsatts för kärnvapensprängningar och deras krav på rättvisa - det är vägen till hållbar fred. Och Sverige måste börja lyssna till dessa röster.

IDA ARNESON

Ida Arneson är genusvetare, fredsaktivist och civilkuragetränåre. Har en fil. kand i globala studier och en masterexamen i genusvetenskap. Engagerad i den feministiska fredsrörelsen, bland annat tidigare ledamot i den nationella förbundsstyrelsen för Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet åren 2017-2021. Då även den svenska sektionens liason till den internationella styrelsen. Representerade IKFF Sverige vid Sveriges granskning av kvinnokonventionen 2016 i FN. Hon är också en del av Föreningen för utvecklingsfrågors nätverk gör global hållbar fred och säkerhet. Arbetar idag inom klimatrörelsen med att stötta ungas organisering samt håller praktiska träningar i klimatsamtal och civilkurage.

SLUTNOTER

[1] Svenska läkare mot kärnvapen (2020). *Lär om kärnvapen: Hiroshima och Nagasaki.* Hämtad 2021-04-08 från <http://laromkarnvapen.se/historia/hiroshima-och-nagasaki/>

[2] SIPRI (2021). *Global nuclear arsenals grow as states continue to modernize–New SIPRI Yearbook out now.* Hämtad 2021-08-01 från <https://sipri.org/media/press-release/2021/global-nuclear-arsenals-grow-states-continue-modernize-new-sipri-yearbook-out-now>

[3] Internationella Kvinnoförbundet för fred och frihet, IKFF (2019). *Remissyttrande om utredningen av konsekvenserna av ett svenskt tillträde till konventionen om förbud mot kärnvapen.* Hämtad 2021-04-08 från <https://ikff.se/wp-content/uploads/2019/04/remissyttrande-ud201900979nis-internationella-kvinnoforbundet-for-fred-och-frihet-ikff.pdf>

[4] Bjertén, Emma (2018). Kärnvapen som en patriarkal maktdemonstration. *Fred och Frihet, volym 4.* Hämtad 2021-07-13 från <https://ikff.se/wp-content/uploads/2019/01/fred-och-frihet-nr-4-2018_web.pdf>

[5] Bjertén, Emma (2018). Kärnvapen som en patriarkal maktdemonstration. *Fred och Frihet, volym 4*.

Hämtad 2021-07-13 från
<https://ikff.se/wp-content/uploads/2019/01/fred-och-frihet-nr-4-2018_web.pdf>

[6] Harrington, Anne I (2018). *Reconceptualizing the "power" of nuclear weapons, The Nonproliferation Review,* 25:1-2, 171-174

[7] Bjertén, Emma (2018). Kärnvapen som en patriarkal maktdemonstration. *Fred och Frihet, volym 4*. Hämtad 2021-07-13 från
<https://ikff.se/wp-content/uploads/2019/01/fred-och-frihet-nr-4-2018_web.pdf>

[8] Rust, Susanne (2019-11-10). How the U.S. betrayed the Marshall Ilands, kindling the next nuclear disaster. *Los Angeles Times.* Hämtad 2021-04-04 från
<https://www.latimes.com/projects/marshall-islands-nuclear-testing-sea-level-rise/>

[9] Svenska läkare mot kärnvapen (2019). *Lär om kärnvapen: Provsprängningar.* Hämtad 2021-04-04 från <http://laromkarnvapen.se/vad-ar-karnvapen/provsprangningar/>

[10] Svenska läkare mot kärnvapen (2020). *Lär om kärnvapen: Provstoppsavtal.* Hämtad 2021-04-04 från <http://laromkarnvapen.se/karnvapen-varlden/provstoppsavtal/>

[11] Svenska läkare mot kärnvapen (2017). *Lär om kärnvapen: Provsprägningsplatser.* Hämtad 2021-04-04 från <http://laromkarnvapen.se/var-finns-karnvapen/provsprangningsplatser/>

[12] Comprehensive Nuclear-test-ban treaty organization (CTBTO) (2012). *World Overview.* Hämtad 2021-04-04 från
<https://www.ctbto.org/nuclear-testing/history-of-nuclear-testing/world-overview/>

[13] Reaching critical will (2014). *Speech by Sue Coleman-Haseldine* - 8 December 2014. Hämtad 2021-04-04 från <https://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/vienna-2014/8Dec_Coleman.pdf>

[14] Rust, Susanne (2019-11-10). How the U.S. betrayed the Marshall Ilands, kindling the next nuclear disaster. *Los Angeles Times.* Hämtad 2021-04-04 från
<https://www.latimes.com/projects/marshall-islands-nuclear-testing-sea-level-rise/>

[15] Wester, Torbjörn (2018). Priset för kärnvapen. *Amnesty Press volym 2*. Hämtad 2021-04-04 från
<http://www.amnestypress.se/fran-tidningsarkivet/reportage/26261/priset-karnvapen>

[16] Wester, Torbjörn (2018). Priset för kärnvapen. *Amnesty Press volym 2.* Hämtad 2021-04-04 från
<http://www.amnestypress.se/fran-tidningsarkivet/reportage/26261/priset-karnvapen>

[17] Svenska läkare mot kärnvapen (2017). *Lär om kärnvapen: Provsprägningsplatser.* Hämtad 2021-04-04 från <http://laromkarnvapen.se/var-finns-karnvapen/provsprangningsplatser/>

[18] Genova, Alexandra (2017-10-13). This is what nuclear weapons leave in their wake. *National Geographic.* Hämtad 2021-06-11 från <https://www.nationalgeographic.com/photography/article/nuclear-ghosts-kazakhstan>

[19] International committee of the red cross (ICRC) (2020). *Humanitarian impacts and risks of use of nuclear weapons.* Hämtad 2021-04-04 från <https://www.icrc.org/en/document/humanitarian-impacts-and-risks-use-nuclear-weapons>

[20] Reaching critical will (2014). *Speech by Sue Coleman-Haseldine* - 8 December 2014. Hämtad 2021-04-04 från <https://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/vienna-2014/8Dec_Coleman.pdf>

[21] International committee of the red cross (ICRC) (2020). *Humanitarian impacts and risks of use of nuclear weapons.* Hämtad 2021-04-04 från <https://www.icrc.org/en/document/humanitarian-impacts-and-risks-use-nuclear-weapons>

[22] Henley, Jon (2021-03-09). France has underestimated impacts of nuclear tests in French Polynesia, research finds. *The Guardian.* Hämtad 2021-04-04 från <https://www.theguardian.com/world/2021/mar/09/france-has-underestimated-impact-of-nuclear-tests-in-french-polynesia-research-finds?fbclid=IwAR1kFA1yPitSUqmBeje-z5qJJXr2vJmRNNt-omglc_KRGMPkX5xDZ3CcMXc>

[23] Henley, Jon (2021-03-09). France has underestimated impacts of nuclear tests in French Polynesia, research finds. *The Guardian.* Hämtad 2021-04-04 från <https://www.theguardian.com/world/2021/mar/09/france-has-underestimated-impact-of-nuclear-tests-in-french-polynesia-research-finds?fbclid=IwAR1kFA1yPitSUqmBeje-z5qJJXr2vJmRNNt-omglc_KRGMPkX5xDZ3CcMXc>

[24] Rust, Susanne (2019-11-10). How the U.S. betrayed the Marshall Islands, kindling the next nuclear disaster. *Los Angeles Times.* Hämtad 2021-04-04 från <https://www.latimes.com/projects/marshall-islands-nuclear-testing-sea-level-rise/>

[25] Moruroa Files. *Cancer cluster in the Gambier islands.* Hämtad 2021-04-09 från <https://moruroa-files.org/en/investigation/moruroa-files>

[26] Wester, Torbjörn (2018). Priset för kärnvapen. *Amnesty Press volym 2.* Hämtad 2021-04-04 från <http://www.amnestypress.se/fran-tidningsarkivet/reportage/26261/priset-karnvapen>

[27] Rust, Susanne (2019-11-10). How the U.S. betrayed the Marshall Islands, kindling the next nuclear disaster. Los Angeles Times. Hämtad 2021-04-04 från <https://www.latimes.com/projects/marshall-islands-nuclear-testing-sea-level-rise/>

[28] Rust, Susanne (2019-11-10). How the U.S. betrayed the Marshall Islands, kindling the next nuclear disaster. Los Angeles Times. Hämtad 2021-04-04 från <https://www.latimes.com/projects/marshall-islands-nuclear-testing-sea-level-rise/>

[29] Rust, Susanne (2019-11-10). How the U.S. betrayed the Marshall Islands, kindling the next nuclear disaster. Los Angeles Times. Hämtad 2021-04-04 från <https://www.latimes.com/projects/marshall-islands-nuclear-testing-sea-level-rise/>

[30] Georgescu, Calin (2012). *Report of the Special Rapporteur on the implications for human rights of the environmentally sound management and disposal of hazardous substances and wastes,* UNHCR.

[31] Personlig kommunikation med anställd vid Centre for political ecology California, juni 2021.

[32] Georgescu, Calin (2012). *Report of the Special Rapporteur on the implications for human rights of the environmentally sound management and disposal of hazardous substances and wastes,* UNHCR.

[33] Sveriges riksdag (2020-2021). *Konvention om förbud mot kärnvapen.* Interpellation 2020/21:250 av Håkan Svenneling (V). Hämtad från <https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/interpellation/konvention-om-forbud-mot-karnvapen_H810250>

[34] Lind, Josefin, Nilsson, Malin (2018-09-24). Inga hinder för Sverige att skriva på FN:s kärnvapenkonvention. *DN debatt.* Hämtad 2021-07-02 från <https://www.dn.se/debatt/inga-hinder-for-sverige-att-skriva-pa-fns-karnvapenkonvention/>

14. Religiösa samfunds röst och roll tystas av svag samverkan

AZZA KARAM

"There are more things in heaven and Earth, Horatio, than are dreamt of in your philosophy"- Hamlet, Shakespeare.

Religiösa samfund och trosaktörer har länge strävat att tillgodose humanitära behov i konfliktsituationer. Trots att Faith Based Organisations (FBOs) är betydelsefulla aktörer för humanitärt- och utvecklingsbistånd är gränsöverskridande samverkan mellan olika religiösa samfund fortfarande bristfällig. Deras resurser tas inte tillvara på, inte minst då sekulära aktörer har en tendens att fokusera på kristna FBOs. De religiösa samfundens röst tystas och dess roll minskar därför på grund av svag samverkan.

TROSBASERADE AKTÖRER OCH PANDEMIN

Pandemin konfronterade världens regeringar, mellanstatliga organisationer, privata sektorn och civilsamhället med verkligheten - att samarbete är ett måste. Pandemin har även lärt oss att ingen aktör ensamt kan hantera storskaliga kriser. Inte bara för att de som är smittade behöver vård, utan också på grund av virusets spridning, eftersom en smittad person omedvetet kan infektera hundratals, om inte tusentals, även i andra delar av världen.

Trossamfund – kyrkor, moskéer, synagogor, tempel –har länge strävat efter att tillgodose humanitära behov i konfliktsituationer. Trosbaserade och trosinspirerade organisationer (FBOs) är idag ledande inom globala humanitära insatser. Vissa av dessa har sedan länge släppt

"Pandemin konfronterade världens regeringar, mellanstatliga organisationer, privata sektorn och civilsamhället med verkligheten - att samarbete är ett måste."

sina identiteter som trosinspirerade aktörer (t.ex. Röda Korset och Röda Halvmånen) medans andra bär namn som avslöjar olika nivåer av religiös tillhörighet (t.ex. Caritas, World Vision och Islamic Relief). När New York City blev epicentret för coronapandemin i mars 2020 inrättade Samaritan's Purse, en större kristen FBO, en intensivvårdsavdelning i Central Park. Organisationen åtog sig ansvaret för att möta behovet av vård efter att både statliga och privata aktörer (trots bästa förmåga) misslyckats.

Men när två andra trosbaserade organisationer (från annan religiös bakgrund) erbjöd sin hjälp till Samaritan's Purse tackade de nej. Antalet döda växte fortfarande i de provisoriska bårhusen och behovet av intensivvård var fortfarande enormt. Ändå tackade Samaritan's Purse nej till erbjudandet om hjälp. Varför? För att trosbaserade aktörer inte är kända för sitt samarbete, trots att de arbetar på krisens frontlinjer. Oavsett om det är en pandemi, en naturkatastrof, krig eller humanitära kriser arbetar dessa organisationer allt för ofta på egen hand.

SAMARBETEN MELLAN TROSBASERADE ORGANISATIONER FRÄMST EKUMENISKA

Det finns viktiga samarbeten mellan FBOs i humanitära utrymmen. Dessa är dock främst ekumeniska, dvs. samarbeten sker främst mellan olika grenar av samma religion. Exempelvis bildades ACT-alliansen av Kyrkornas Världsråd för mindre än två decennier sedan. Skapandet av ACT-alliansen var ett unikt ögonblick av solidaritet mellan de protestantiska och katolska kyrkorna vad gäller humanitära insatser. Med tanke på det stora och återkommande behovet av humanitärt stöd, och efter att ha arbetat för att anpassa sina ansträngningar under många decennier, valde Kyrkornas Världsråd att stödja en samordnad insats för att samla sina betydande resurser för humanitära ändamål. Så skapades Alliance of Churches Together—den så kallade ACT-alliansen. Idag har ACT-alliansen vuxit bortom humanitär lättnad och arbetar med medling och fredsbyggande, demokratisering samt progressiva jämställdhetsagendor, inklusive sexuella och reproduktiva hälso- och rättighetsfrågor. Det är ett imponerande exempel av kyrkans anpassning till progressiva frågor samt ett framgångsrikt sätt att engagera sig med icke-kristna aktörer.

Också anmärkningsvärt är det banbrytande närmandet mellan de lutherska och katolska kyrkorna samt den mellan Heliga stolen (Påvens säte) och alla de ortodoxa och protestantiska samhällen som representeras av kyrkornas världsråd. Sammansmältningen mellan dessa två kristna grupper som skildes för århundraden sedan och nu leds av två upplysta påvar (en katolsk och en ortodox) ansågs vara en slags läkning mellan teologer och institutioner. En gemensam avhandling utfärdades om värdet av kristet samarbete i coronatider och som även lyfte behovet av en "enad kristen etos" för att läka såren i denna oroliga värld. Men trots att man lyckades samarbeta kring den gemensamma avhandlingen saknas det fortfarande gemensamma betydande åtaganden.

Det är inte konstigt att många religiösa ledare (inklusive de som hade starkt stöd från politiker runt om i världen) från början av coronakrisen vägrade att följa det vetenskapliga uppmaningarna om att inte samlas. En amerikansk kyrkoledare hånade sociala avståndskrav för kyrkor och andra religiösa institutioner genom att säga "Jesus verkade inte virtuellt." Denna åsikt har även delats i muslimska, hinduiska och buddhistiska sammanhang runt om i världen.

Tron handlar inte enbart om kristendom. Enligt världsrådet Religions for Peace finns det fler trosuppfattningar än det kristna trossamfundets många grenar. Ändå samarbetar inte ens alla dessa kyrkor och deras institutioner för att hjälpa samhällen som drabbats av corona.

Trosbaserade organisationer, vars insatser har ökat avsevärt under pandemin, spelar en avgörande roll i humanitärt- och utvecklingsbistånd och har mycket att erbjuda. Utöver att vara först på plats i nödsituationer så är dem de äldsta leverantörerna av socialtjänster i människans historia. De är också bland de starkaste aktörerna i världen. Även när deras inflytande begränsas av pandemistängningar är de religiösa samfundens efterfrågan och inflytande under tuffa tider svår att konkurrera med. Däremot kämpar trosaktörer om tillräckliga resurser för att möta behoven i en tid då många andra också drabbas av allvarligt minskade resurser.

Religions for Peace inrättade en multireligiös humanitär fond som avsåg att slå samman ekonomiska resurser från olika trossamfund för att möta de gemensamma behoven tillsammans. Men åsikterna om denna fond varierade från fullständig tystnad till mumlande om att "vi redan hade våra egna humanitära insatser". Även direkta klagomål har lyfts fram, som att samordning och samarbete är en lyx få har tid för, eftersom det redan var svårt att hinna med att hantera befintliga åtaganden.

OM LYSSNANDE

Varför är det så att när den katolska påven talar så rapporterar världens media om det, men när många andra religiösa ledare talar så finns det inte en enda global tidning som skriver om det? Varför är det så att när ett fåtal terrorister dödar hundratals människor rapporterar och analyseras detta i världens medier, men när företrädare för alla världens trossamfund samlas för att uppmana till global hälsorättvisa verkar ingen lyssna? Är alla religiösa samfund helt enkelt inkompatibla både med varandra och med andra icke-religiösa institutioner?

"Varför är det så att när ett fåtal terrorister dödar hundratals människor rapporterar och analyseras detta i världens medier, men när företrädare för alla världens trossamfund samlas för att uppmana till global hälsorättvisa verkar ingen lyssna?"

Bakom varje institution finns det trots allt människor som driver den. Religiösa samfund återspeglar därför den bredare samtidiga institutionella krisen med kompetens, sammanhang och effektivitet. Allt detta leder till en legitimitetskris. Om vi kunde inse de enorma konsekvenser som nedstägningarna under pandemin och social distansering har haft på våra trossamfund —vars primära funktion är att föra människor samman —börjar vi se den allvarliga inverkan som corona haft och fortsätter ha på trossamfund och deras *raison d'être*, dvs. deras anledning att finnas.

I dagsläget sträcker sig de sekulära mellanstatliga organen (UNICEF, UNHCR, UNEP, WHO, UNAOC, UNOPG, UNAIDS) och andra multilaterala aktörer (t.ex. World Economic Forum) till trosbaserade organisationer som söker samarbetspartners för att sprida viktig information till världens befolkning. Genom dessa samarbeten kan FBOs unika roller dokumenteras och utvärderas. I en nyligen släppt rapport från Världshälsoorganisationen påvisades exempelvis den viktiga roll religiösa samfund spelade för att få Turkiets flyktingpopulation vaccinerad mot många andra sjukdomar. Rapporten noterade att trosaktörer var viktiga för att kontakta, informera och vägleda de miljontals flyktingar som befinner sig i landet.

Faktum är att mängden webbseminarier och konsultationer mellan olika trosbaserade organisationer och andra (statliga) aktörer, inte minst kring corona-relaterade frågor, är otaliga. Ett exempel är den ojämna fördelningen av vacciner över hela världen. Det är ett viktigt ämne för religiösa ledare som kämpar för att motverka felaktig information samt uppmanar politiska och ekonomiska ledare att inte lämna någon bakom sig när vaccinet delas ut. De strävar också för att främja förtroendet för vaccin. Många religiösa ledare som står på vetenskapens "högra sida" är genomsyrade av deras syfte att tjäna alla och är angelägna om att främja världsomspännande medvetenhet och insistera på att nå alla dem som för närvarande är marginaliserade. Trots att många religiösa ledare nu argumenterar för lika tillgång till coronavaccin världen över, oberoende av religiösa skillnader och ekonomiska eller politiska intressen, är det hisnande att det finns många religiösa ledare som gör det tillsammans—och därmed talar med enad röst.

Vi står inför en unik möjlighet till ökat samarbete idag. De enade rösterna från alla religiösa ledare krävs för att ta tillvara på potentialen bland FBOs, inte minst gällande allmänhetens vaccinering mot corona som är utsatt för desinformation av anti-vaccinrörelsen. Ändå har sekulära aktörer en tendens att fokusera enbart på kristna FBOs.

Om media ökar rapportering kring samarbetet mellan multireligiösa aktörer på samhällsnivå, regional nivå och global nivå kan tankesättet bland både individer och beslutsfattare förändras. Om ett uttalande från den katolska påven och den anglikanska ärkebiskopen kan generera intresse för den globala västerländska pressen finns det också möjlighet att öka intresse när religiösa organisationer samarbetar (och inte bara pratar) trots religiösa skillnader.

AVSLUTANDE TANKAR

Religiösa aktörer har instrumentaliserats för att tjäna vissa sekulära organisationer och politiska intressen. Men detta skapar även möjligheten att lyfta multireligiösa röster, att förespråka moralisk värdighet och välbefinnande för alla och att fråga vad som krävs för att sekulära aktörer ska lyssna och ge stöd till multireligiösa initiativ. I bästa fall har statligt stöd tendenser att gå till ekumeniska kristna initiativ. I ett fåtal fall erbjuds stöd till multireligiösa organisationer (t.ex. för barn eller miljön). Det vi behöver för att säkerställa långvarig fred är ekonomiskt och gemensamt stöd till multireligiösa samhällsprogram och initiativ samtidigt som vi börjar lyssna mer till befintliga multireligiösa aktörer.

Arbetet som utförs av organisationer som *Religions for Peace* är ett tydligt exempel på vilken typ av arbete som måste finansieras bättre och ägnas mer uppmärksamhet - forum där världens religioner går samman för att säkerställa att alla människor åtnjuter fred, harmoni och välstånd.

Translator: Justin Kingsbury

AZZA KARAM

Azza Karam är generalsekreterare för Religions for Peace—den största multireligiösa ledarskapsplattformen med 92 nationella och sex regionala interreligiösa råd. Hon har även arbetat som seniorrådgivare till avdelningen för kultur hos FN:s befolkningsfond (UNFPA); som koordinator/ordförande för FN:s arbetsgrupp för religion och utveckling (UN IAFT-R&D); och som grundare av UN IAFT-R&D:s Multi Faith Advisory Council.

REFERENSER

- Easterly, William 2007: The White Man's Burden: *Why the West's Efforts to Aid the Rest have Done So Much Ill and So Little Good,* Oxford and New York: Oxford University Press
- Emerson, Michael O., Mirola, William A. and Monahan, Susanne C. 2016: *Religion Matters: What Sociology Teaches Us About Religion in Our World*, New York: Routledge
- Falk, Richard, 2001. *Religion and Humane Global Governance*, NY and Basingstoke: Palgrave.
- Karam, Azza. 2019: "Religion and Development: An Enhanced Approach or a Transaction?" in *InterPress Service*
- Karam, Azza. 2017: *Realizing the Faith Dividend: Religion, Gender, Peace and Security in Agenda 2030,* New York: UNFPA
- Karam, Azza. 2016: "The Role of Religious Actors in Implementing the Sustainable Development Goals" in The *Ecumenical Review*, 9 January 2017.
- Mariano, Ricardo and Pedro Oro, Ari, 2011: "Reciprocal Instrumentalisation of religion and politics in Brazil" in the Annual Review of the Sociology of Religion, Volume 2: Religion and Politics, Leiden: Brill.

- Putnam, Robert D. and Campbell, David E. 2012: A*merican Grace: How Religion Divides and Unites Us,* New York: Simon & Schuster Paperbacks
- Smith, Christian 2019: Religion: *What It Is, How It Works, and Why It Matters*, Princeton, NJ: Princeton University Press
- United Nations Development Programme Report, 2018: *A Journey to Extremism in Africa: Drivers, Incentive and the Tipping Point for Recruitment*, New York: UNDP
- Vaughn, Lewis 2016: *Anthology of World Religions: Sacred Texts and Contemporary Perspectives,* Oxford: Oxford University Press

Har barn en roll att spela i fredsarbetet? Vad är hälsosäkerhet? Hur håller vi olika aktörer ansvariga för brott mot mänskliga rättigheter?

Antologin Fredens framtid lyfter frågor om hur vi skapar en hållbar fred och säkerhet utifrån samtida och framtida utmaningar och dess lösningar. Antologin berör teman som klimat, hälsa, press- och yttrandefrihet, militära interventioner, vapenfrågor och olika aktörers roller i det internationella fredsarbetet.

Skribenterna är i blandade åldrar och från olika sektorer som alla verkar för att utveckla förståelsen för hållbar fred och säkerhet. Den här antologin introducerar flera perspektiv på ämnet för läsaren och vill med det stärka engagemanget för en fredligare framtid.

Föreningen Mänsklig Säkerhet och Föreningen för Utvecklingsfrågor har arbetat i många år för att bredda debatten kring fred- och säkerhetspolitik. Genom att lyfta olika infallsvinklar vill vi med Fredens framtid bidra till kunskap, debatt och engagemang för en rättvis och hållbar värld.

FÖRENINGEN FÖR UTVECKLINGSFRÅGOR